

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
SOCIOLOGIJOS KATEDRA

Agnė Draugelytė

**SMURTAS ŠEIMOJE: MOTERŲ PASAKOJIMAI APIE TRAUMINES
PATIRTIS IR SOCIALINES SMURTO PASEKMES**

**DOMESTIC VIOLENCE: WOMEN'S TRAUMA NARRATIVES AND
SOCIAL CONSEQUENCES OF VIOLENT EXPERIENCES**

Magistro baigiamasis darbas

Socialinės antropologijos studijų programa, valstybinis kodas 621L60001

Antropologijos studijų kryptis

Vadovas(-ė) dr. Kristina Šliavaitė _____
(Moksl. laipsnis, vardas, pavardė) (Parašas) (Data)

Apginta SMF dekanas prof. dr. Jonas Ruškus _____
(Fakulteto/studijų instituto dekanas/direktorius) (Parašas) (Data)

Kaunas, 2014

TURINYS

SANTRAUKA	3
SUMMARY	4
ĮVADAS	5
1. SMURTAS ŠEIMOJE: TEORINĖS PERSPEKTYVOS ANTROPOLOGIJOJE IR KITUOSE SOCIALINIUOSE MOKSLUOSE	9
1.1 Smurtas iš antropologinės perspektyvos	9
1.2 Feministinė antropologija ir kitos feministinės perspektyvos	14
1.3 Trauminės patirtys ir pasakojimai apie jas	19
1.4 Smurto prieš moteris šeimoje tyrimų apžvalga Lietuvoje	22
2. LAUKO TYRIMO PRISTATYMAS	25
2.1 Tyrimo vieta ir padėtis lauke	25
2.2 Tyrimo metodų ir informantų pristatymas	29
2.3 Iššūkiai lauke ir tyrimo etika	32
3. MOTERŲ GYVENIMO ISTORIJOS PATYRUS SMURTAŲ ŠEIMOJE	34
3.1 Gyvenimo istorijos: „ <i>Aš tokioj smurto aplinkoj nesiruošiau daugiau gyvent, užtenka</i> “ ...	34
3.2 Trauminės patirtys: „ <i>Mane jis sugniaužė kaip gėlės pumpurą</i> “	41
3.3 Smurto priežastys: „ <i>Gėrimas nė vieno prie gera nepriveda</i> “	48
3.4 Socialinės smurto pasekmės moterų gyvenimuose	54
3.5 Specializuoto pagalbos centro vaidmuo padedant moterims	60
IŠVADOS	67
LITERATŪRA	69

SANTRAUKA

Raktiniai žodžiai: smurtas, trauminė patirtis, gyvenimo istorija, specializuotas pagalbos centras.

Smurtas prieš moteris – aktuali ne vien mūsų visuomenės problema. Susirūpinimas moterimis, kenčiančiomis fizinę, seksualinę, ekonominę bei emocinę prievartą, auga tiek Lietuvoje, tiek tarptautiniu mastu. Lietuvoje šį istorijos šaknyse slypintį netolygų galios pasiskirstymą, kuris pasireiškia vyrų smurtu prieš moteris, siekiama suvaldyti leidžiant įstatymus kovojančius su smurtu, nes smurtas nėra būdingas kuriai nors vienai kultūrai, bendruomenei ar amžiaus grupei. 2011 metais gegužės 26 d. priimtas Lietuvos Respublikos Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas ir įkurtas specializuotų pagalbos centrų aparatas, teikiantis kompleksinę pagalbą nuo smurto nukentėjusiems, sudarė prielaidas atlikti giluminius tyrimus. Antropologinio tyrimo metu suteikiama galimybė išgirsti smurtą šeimoje patyrusių moterų balsus iš jų kasdienės realybės.

Tyrimo problema: kaip moterys, patyrusios smurtą šeimoje, konstruoja savo gyvenimo istorijas ir kokios šių trauminių patirčių socialinės pasekmės atsiskleidžia moterų pasakojimuose?

Tyrimo tikslas: ištirti smurtą šeimoje patyrusių moterų patirtis ir socialines smurto pasekmes jų gyvenimams.

Probleminiai tyrimo klausimai: Kaip moterys patyrusios smurtą konstruoja savo gyvenimo istoriją? Kaip moterys, patyrusios smurtą šeimoje, aiškina bei interpretuoja smurto priežastis? Kokias socialines smurto pasekmes pateikia moterys, patyrusios smurtą šeimoje? Kokį vaidmenį atlieka specializuotas pagalbos centras sprendžiant moterų socialines problemas patyrus smurtą šeimoje?

Tyrimo objektas: smurtą šeimoje patyrusios moterys.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros ir dokumentų analizė; duomenų rinkimo metodas: dalyvaujantis stebėjimas ir gyvenimo istorijų interviu.

Tyrimo rezultatai: Smurtą šeimoje patyrusios moterys savo gyvenimo istoriją konstruoja retrospektyviai grįždamos į praeitį. Patirtys ir išgyvenimai yra permąstomi ir lyginami: ten – čia, praeitis – dabartis, idealu – realu, įvykis – patirtis. Lietuvos kultūroje vis dar bandoma išlaikyti patriarchalinį šeimos modelį, kur vyras yra šeimos galva, o moteris namų židinio puoselėtoja. Tačiau nustatyta, kad vis dėlto moterys tampa aktyviomis veikėjomis šeimoje. Moterys trauminės patirtis ir socialines smurto pasekmes glaudžiai sieja su vidiniais išgyvenimais, sveikatos problemomis, kurios sutrikdė jų socialinius ryšius su kitais asmenimis. Moterys smurto priežastis sieja su socialinėmis, psichologinėmis bei sveikatos problemomis, kurias lydi alkoholio vartojimas. Specializuotame pagalbos centre moterims teikiama kompleksinė pagalba, palaikomas emocinis ryšys, ko pasekoje moterys sustiprėja kaip asmenybės ir nusprendžia nutraukti ryšius su smurtautoju.

SUMMARY

Key words: domestic violence, trauma, life story, specialized help center.

Domestic violence against women – not only relevant issue in our society. The concerns of women suffering physical, sexual, economic and emotional abuse, are growing both Lithuanian and international amount. Uneven distribution of power that is found in Lithuanian historical roots, which affects men's violence against women. Laws are created for fighting against violence, because violence is not specific to any one culture, community and age group. At 2011, 26 of May, Republic of Lithuania anti-domestic violence law was established and founded specialized help centers machine, providing comprehensive assistance to victims of violence, which enabled to perform in-depth research. Anthropological studies gives the opportunity to hear domestic violence experiences by women in the narratives of everyday reality.

Thesis problem: how women that had experienced domestic violence construct their life stories and how the traumatic experiences of the social consequences of women's narratives reveal?

Thesis goal: to investigate women's experiences of domestic violence and social consequences of their lives.

Problematic thesis questions: how women that had experienced domestic violence construct their life story? How women explain the causes of violence? What are the social consequences of domestic violence by women who had experienced domestic violence? What is the role of specialized help center for social problems of women which experienced domestic violence?

Thesis object: women who had experienced domestic violence.

Thesis methods: educational based literature and document analysis; information collection method: participate observation and life stories interview.

Thesis results: women who had experienced domestic violence construct their life story by retrospectively returning to the past. Their experiences are reconsidered and compared: there – here, past – present, ideal – realistic, event – experience. Lithuanian culture is still trying to maintain the patriarchal family model, where man is the householder and woman a home safe homemaker. But found that women are active agent in the family. Women traumatic experience and the social consequences of violence is closely linked to the internal experiences, health problems that impair their social relationships with others. Women causes of violence linked to social, psychological and health problems, which are accompanied by the consumption of alcohol. Specialized help center for women provides comprehensive assistance, supports by emotional connection, which results in stronger women as individuals and decides to terminate the relationship with the perpetrator.

IVADAS

Smurtas prieš moteris – aktuali ne vien mūsų visuomenės problema. Susirūpinimas moterimis, kenčiančiomis fizinę, seksualinę, ekonominę bei emocinę prievartą, auga tiek Lietuvoje, tiek tarptautiniu mastu. „Smurto“ sąvoka gali būti traktuojama įvairiai. Bendriausia prasme smurtas suprantamas kaip vieno žmogaus arba net grupės žmonių prievartos veiksmas prieš kitą/-us, siekiant kokios nors naudos, pasitenkinimo. Į smurto sąvoką galima sudėti visa, kas daro asmeniui psichologinę, fizinę, dvasinę ar seksualinę žalą, sukelia kančią, grasinama ar kitaip bandoma apriboti individo laisvę (Diršienė ir kt., 2007). Diršienės ir kt. (2007) pažymi, kad smurtas moters atžvilgiu turi būti suprantamas kaip grubus žmogaus teisių pažeidimas, kurį lydi ir lyčių lygybės problema. Kampanijoje „UNiTE to end violence against women“ teigiama, kad smurtas prieš moteris nėra apribotas tam tikrai kultūrai, sričiai ar šaliai, ar tam tikroms moterų grupėms. Manoma, kad smurto šaknys slypi giliai istoriškai nekintančiuose valdžios galios ryšiuose tarp vyrų ir moterų. Kadangi istoriškai susiklosčiusi aukštesnė vyrų valdžia, galia ir žemesnė moterų padėtis lemia, kad moterys dažniau kenčia smurtą. Lietuvoje šį istorijos šaknyse slypintį netolygų galios pasiskirstymą, kuris pasireiškia vyrų smurtu prieš moteris, siekiama suvaldyti leidžiant įstatymus kovojančius su smurtu. Nes smurtas šeimoje yra viena aktualiausių problemų pastaraisiais metais ne tik Lietuvoje, bet ir visoje Europoje, kurią sudėtinga išspręsti ne tik nacionaliniu, bet ir tarptautiniu lygmeniu. Kiekviena šalis imasi reglamentuoti teisės aktus, kuriais būtų galima sustabdyti šią problemą, nes smurtas nėra būdingas kuriai nors vienai kultūrai, bendruomenei ar amžiaus grupei. Lietuva ne išimtis – 2011 metų gegužės 26d. buvo priimtas Lietuvos Respublikos Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas. Įstatyme¹ (2011) smurtas apibrėžiamas: „Smurtas – veikimu arba neveikimu asmeniui daromas tyčinis fizinis, psichinis, seksualinis, ekonominis ar kitas poveikis, dėl kurio asmuo patiria fizinę, materialinę ar neturtinę žalą“. Šis įstatymas buvo priimtas siekiant ginti asmenis nuo smurto artimoje aplinkoje, kuris dėl jo žalos visuomenei priskiriamas prie visuomeninę reikšmę turinčių veikų, greitai reaguoti į iškilusią grėsmę, imtis prevencijos priemonių, taikyti apsaugos priemones ir teikti tinkamą pagalbą. Tarptautiniu mastu taip pat priimami teisiniai dokumentai, kuriais norima sumažinti prieš moteris naudojamą smurtą. Europos Tarybos Konvencijoje² smurtas prieš moteris suprantamas kaip: „...žmogaus teisių pažeidimas ir moterų diskriminavimo forma ir apima visus smurto dėl lyties atvejus, kai moterims sukeliami ar gali būti sukelta fizinė, lytinė, psichologinė ar ekonominė žala ar kitokios kančios, taip pat apima

¹ Lietuvos Respublikos Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas 2011 m. gegužės 26 d. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=400334&p_query=&p_tr2=2 [žiūrėta 2014 04 08]

² Europos Tarybos Konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir šalinimo http://www.lygus.lt/wp-content/forum-file-uploads/kamile/ET-KONVENCIIJA_vidiniam-naudojimui.pdf [žiūrėta 2014 04 08]

grasinius tokius veiksmus įvykdyti, prievartos panaudojimą arba neteisėtą laisvės apribojimą, jis pasireiškia tiek visuomeniniame, tiek privačiame gyvenime“. Taigi matoma, kad moterys patiria įvairias smurto formas, tokias kaip psichologinį, seksualinį, fizininį bei ekonominį smurtą. Patiriamas smurtas yra kompleksinis, kuomet prieš moteris yra panaudojamas visos jo formos. Nors žiniasklaidoje aprašomi smurto atvejai prieš moteris, tačiau Lietuvos visuomenė dar nėra visiškai pasirengusi apie tai kalbėti drąsiai bei viešai. Jaučiamas giluminių tyrimų trūkumas, pateikiant moterų balsus iš *emic* perspektyvos.

Darbo aktualumas – smurto prieš moteris tyrinėjimai iš antropologinės perspektyvos tampa vis aktualesni dėl keletos priežasčių. Pirma, smurtas prieš moteris yra viena iš labiausiai paslėptų prievartos formų, todėl šioje vietoje iškyla būtinybė išgirsti pačių smurtą šeimoje patyrusių moterų balsus iš kasdienio gyvenimo tikrovės. Pasak, Bergmann ir Luckmann (1999), kasdienis gyvenimas yra „čia ir dabar“, tai pasaulis, kuriuo dalijusi su kitais. Antra, įdomu sužinoti, kaip moterys patyrusios vyro smurtą, kaip dominavimo bei kontrolės požymį, konstruoja savo gyvenimo istorijas, aiškina bei interpretuoja smurto priežastis, kokias socialines smurto pasekmes pateikia, nes žmogus yra socialinė būtybė, kuri nuolatos sąveikauja su kitais asmenimis. Nors Lietuvoje ir yra atliekami tyrimai, kuriais siekiama išanalizuoti ir įvertinti smurto prieš moteris šeimoje paplitimą pagal įvairias smurto formas, aukos ir smurtautojo statusą, smurto šeimoje aukų būklę. Tačiau iki šiol nėra atliekamų giluminių antropologinių tyrimų, kuriais būtų siekiama išgirsti moterų balsus „čia ir dabar“.

Darbo problema: kaip moterys, patyrusios smurtą šeimoje, konstruoja savo gyvenimo istorijas ir kokios šių trauminių patirčių socialinės pasekmės atsiskleidžia moterų pasakojimuose?

Tikslas – ištirti smurtą šeimoje patyrusių moterų patirtis ir socialines smurto pasekmes jų gyvenimams.

Tikslo keliami **probleminiai klausimai:**

1. Kaip moterys patyrusios smurtą konstruoja savo gyvenimo istoriją?
2. Kaip moterys, patyrusios smurtą šeimoje, aiškina bei interpretuoja smurto priežastis?
3. Kokias socialines smurto pasekmes pateikia moterys, patyrusios smurtą šeimoje?
4. Kokį vaidmenį atlieka specializuotas pagalbos centras sprendžiant moterų socialines problemas patyrus smurtą šeimoje?

Tyrimo objektas – etnografinis tyrimas buvo atliekamas viename moterų veiklos centre, kuris teikia specializuotą pagalbą nuo smurto nukentėjusioms moterims. Šiame centre besilankančios

moterys, kurios vienu ar kitu savo gyvenimo etapu yra patyrusios smurtą šeimoje, buvo pagrindinis tyrimo objektas, į kurį nukreiptas tyrimo dėmesys.

Tyrimui pasiekti keliami šie **uždaviniai**:

1. Apžvelgti smurto šeimoje teorines perspektyvas antropologijoje ir kituose socialiniuose moksluose;
2. Išsiaiškinti kaip smurtą šeimoje patyrusios moterys konstruoja savo gyvenimo istorijas;
3. Išsiaiškinti kaip moterys aiškina bei interpretuoja patirto smurto priežastis;
4. Atskleisti kokias socialines smurto pasekmes pateikia moterys;
5. Nustatyti kokį vaidmenį atlieka specializuotas pagalbos centras sprendžiant socialines moterų problemas patyrus smurtą šeimoje.

Tyrimo metodologija – tyrimo metu buvo naudojama kokybinė tyrimo metodologija, pasitelkiant pagrindinius antropologinius metodus: dalyvaujantį stebėjimą bei gyvenimo istorijų interviu. Interviu buvo atliekami iš anksto susitartu metu. Dalyvaujančių stebėjimų metu buvo vedami dienoraščiai. Mokslinės literatūros ir dokumentų analizė buvo naudojama siekiant apžvelgti teorines perspektyvas antropologijoje ir kituose socialiniuose moksluose.

Raktiniai žodžiai: smurtas, trauminė patirtis, gyvenimo istorija, specializuotas pagalbos centras.

Šiame darbe *smurtas* yra suprantamas kaip vyro galios ir jėgos nukreipimas prieš moterį, kuomet yra panaudojamas tiek fizinis, psichologinis, tiek ir ekonominis smurtas bei seksualinė prievarta, siekiant sukelti fizinę, dvasinę bei materialinę žalą. Moterų patiriamas smurtas yra kompleksinis, neišskiriant kurios nors vienos jo formos.

Trauminė patirtis darbe suprantama kaip socialinė, dvasinė bei psichologinė patirtis išlikusi po šeimoje patirto smurto ir kitų gyvenime patirtų skaudžių moterims įvykių. Ši patirtis išlikusi po ilgalaikių išgyvenimų yra atskleidžiama per laisvą moterų pasakojimą apie savo gyvenimus, retrospektyviai grįžtant į praeitį. Trauminė patirtis moterims pasakojant savo gyvenimo istorijas buvo atpažįstama iš verbalinių bei neverbalinių signalų: pasikeitusio balso tembro, nuolatinio pasikartojančių detalių pasakojimo, tylos pausių atsiradimo, emocijų išliejimo ir kt.

Gyvenimo istorija – tai smurtą šeimoje patyrusių moterų pasakojimai, kur suteikiama galimybė moterims papasakoti individualias savo gyvenimo patirtis, kurios vyko tam tikrais gyvenimo etapais. Tai retrospektyvus savo gyvenimo etapų pasakojimas, kuris buvo paskatintas kito asmens (šiuo atveju mano kaip tyrėjos), sugrįžtant prie tam tikrų gyvenimo aplinkybių.

Specializuotas pagalbos centras – tai nevyriausybinė organizacija (NVO), kuri teikia specializuotas kompleksines paslaugas nuo smurto artimoje aplinkoje nukentėjusiems asmenims, daugiausiai moterims. Tokio pobūdžio centre teikiama socialinė, psichologinė, teisinė pagalba, konsultacijos, tarpininkaujama dėl tolimesnės pagalbos su vietos įstaigomis. Specializuoti pagalbos centrai įkurti po Lietuvos Respublikos Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo priėmimo.

Darbo struktūrą sudaro įvadas, trys pagrindinės darbo dalys: teorinė apžvalga, tiriamojo lauko pristatymas bei empirinė analizė, išvados, literatūros sąrašas.

1. SMURTAS ŠEIMOJE: TEORINĖS PERSPEKTYVOS ANTROPOLOGIJOJE IR KITUOSE SOCIALINIUOSE MOKSLUOSE

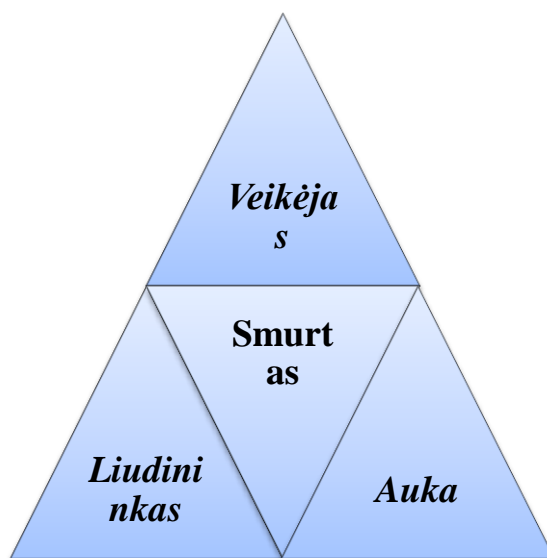
1.1 Smurtas iš antropologinės perspektyvos

Smurtas prieš moteris, kaip socialinis reiškinys, egzistuoja jau ne vienerius, jo šaknys slypi giliose žmonijos socialinėse praktikose. Smurtas nėra būdingas kuriai nors vienai kultūrai, visuomenei ar žmonių grupei. Kaip reiškinys, jis bet kurioje pasaulio dalyje yra vienodas, tik skiriasi pasireiškimo būdai, mastai ir formos. Šis socialinis reiškinys sulaukia įvairių mokslo sričių specialistų domėjimosi, antropologija taip pat ne išimtis. Nors smurtas laikomas primityviu, necivilizuotu, deviantiniu elgesiu, antropologija siekia parodyti, kad smurtinis elgesys paklūsta taisyklėms, kurios yra neatskiriama kiekvienos kultūros dalis ir net atlieka tam tikras socialines funkcijas (Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology, 2010). Šioje enciklopedijoje teigiama, kad teoriškai smurtas slypi už žmogaus ir socialumo (*human and the social*) sampratų. Antropologiškai smurtas yra suvokiamas kaip savaime natūralus dalykas, kurį visuomenė privalo suvaldyti ir jį slopinti, jeigu norima išgyventi. Kaip tokį pavyzdį galima pateikti feodalizmo laikus, kuomet žmonės buvo įpareigoti paklusti bendroms normoms ir išlaikyti tuos pačius lūkesčius. Šiame laikotarpyje žmonės ne laisvu savo noru privalėjo paklusti, tai jiems buvo kaip prievarta, pareiga. Galima pateikti ir kitą pavyzdį. Gerai žinomoje Marcel Mauss ese „The Gift“ naudojama resiproksija ir nuolatinis apsikeitimas dovanomis, kaip ritualas, siekia sumažinti bei įveikti karo neišvengiamumą tarp atskirų bendruomenių. Tokiu būdu siekiama išlaikyti gerus santykius, taip vieni kitiems įsipareigojant ir sumažinant smurto grėsmę. Iš šių dviejų perspektyvų matoma, kad visuomenė arba dažniausia valstybė įteisindavo smurtą tik kitokiais būdais, taip priversdami bendruomenės narius paklusti, o smurtas panaudojamas kitokiais būdais nei šiuolaikinėje visuomenėje.

Smurto tema nebuvo pagrindinis ankstyvųjų antropologų domėjimosi objektas, nesulaukė didelio dėmesio. Otterbein (1999) išskiria kelias priežastis. Pasak Otterbein, visų pirma, antropologai nesiryždavo atlikti lauko tyrimų vietose, kuriose vykdavo karas (karas savaime suprantamas kaip smurtas). Antra, antropologai iš prigimties yra pacifistai, smerkiantys bet kokius karus ar prievartą, todėl rinkdavosi tyrinėti kitas temas. Trečia, antropologai dažnai neįsigilindavo į politinius bei istorinius procesus, kurie vyksta tarp tiriamų žmonių, todėl karas ir smurtas nebūdavo jų dėmesio centre. Tačiau svarbiausias šių antropologų indėlis į smurto temą buvo duomenų bei informacijos rinkimas apie tai, kad smurtas yra kolektyvinis reiškinys, o ne individualus, greičiau

socialus nei asocialus, paprastai kultūriškai struktūruotas ir visada kultūriškai interpretuojamas. Pirmieji antropologai besidomintys smurto tema pripažino, kad smurtinio elgesio atvejų pasitaiko ir visose bendruomenėse, ne tik mažos apimties genčių bendruomenėse (Whitehead, 2004). Nuo mažų bendruomenių studijavimo buvo pereita prie didesnės apimties, kompleksiškių bendruomenių, kurios buvo veikiamos globalizmo, kolonializmo bei kapitalizmo procesų. Pirmojo bei Antrojo pasaulinio karo metu vykę įvykiai atskleidė, kad smurtas egzistuoja skirtingose formose, ne vien tik fizinės jėgos panaudojime, kuris buvo pripažįstamas anksčiau. Tik nuo 1980-ųjų metų smurto antropologija sulaukė didesnio dėmesio (Accomazzo, 2012). Pripažinimas, kad smurtas Vakarų pasaulyje pasireiškia įvairiomis formomis, įkvėpė naujų teorijų paiešką, ieškant atsakymo kodėl vyrauja smurtas.

Antropologijoje smurtas taip pat yra suprantamas kaip neteisėtas, nuo socialinių normų nukrypęs elgesys, antisocialus, kylantis iš socialinių problemų, kurios sudaro prielaidas jam atsirasti. Riches (1986) aiškina, kad panaudojant smurtą visada yra pasirinkimas – rinktis jį ar ne. Anot jo, smurtas yra pasitelkiamas dėl to, kad įgaunamas pranašumas priešininko atžvilgiu. Smurtas yra naudojamas racionaliai bei strategiškai, taip pasiunčiant kitiems žinutę, jog turima didesnė galia prieš kitus šalia esančius. Riches taip pat pasiūlė smurto trikampį (1 paveikslas).

1 paveikslas. **Smurto trikampis** (Riches, 1986, pp. 1-27).

Šiame smurto trikampyje jis nurodė, kad visada į smurto atvejį yra įtraukiamos trys šalys: veikėjas (smurtautojas), auka bei liudininkai. Pabrėždamas, jog smurtas yra pasirinkimo reikalas, tvirtino, kad nors smurtas veikėjo (smurtautojo) nuomone yra teisėtas, tačiau jis gali būti priimamas kaip neteisėtas veiksmas aukos bei liudininkų akyse. Tokia sąveika vyrauja kiekviename smurto atvejyje.

Palaiapsniui mokslininkų dėmesys krypo nuo karo smurto prie nusikalstamo smurto – nužudymų bei užpuolimų. Tokiu būdu pereinant nuo smurtinio elgesio iki tarpasmeninio smurto, kuriuo siekiama grasinti ar ištikrųjų padaryti kokią nors žalą (Jackman, 2002). Pastaruoju metu didžiausias dėmesys skiriamas vaikų prievartai, intymiam partnerio smurtui prieš moterį, seksualiniam smurtui bei prievartai prieš moteris. Šioje vietoje būtina pažymėti, kad mokslininkų darbuose šalia smurto sąvokos galima pastebėti ir kitą sinonimu laikomą sąvoką – prievartą. Jos dažnai naudojamos kaip lygiagrečios sąvokos kalbant smurto tema. Kadangi smurtas³ apibrėžiamas kaip „šturkšti prievarta“, o prievarta – „vartojimas fizinės jėgos, vertimas ką daryti“. Anot Nesmith (2001), norint ištirti smurto priežastis, visų pirma, reikia išsiaiškinti kaip nelygybės ir priespaudos formos, tokios kaip rasizmas, etnocentrizmas, klasės privilegijos, heteroseksizmas sąveikauja su lyties priespauda. Tik įsigilinus į šiuos priežastinius ryšius galima struktūriškai kovoti su smurtu šeimose. Todėl išskyla antropologijos, kaip mokslo srities, reikalingumas parodyti bei išgirsti moterų balsus iš vidaus, kurios patiria smurtą. Per moterų gyvenimo patirtis galima parodyti kaip socialiniai smurto šeimoje pagrindai pasireiškia kultūriškai skirtingose bendruomenėse. Kadangi smurtas nėra atskirtas nei nuo vienos kultūrinės ar socialinės aplinkos, jis atskleidžia tam tikrus kultūrinius žmonių tarpusavio santykius (Schmidt, Schroder, 2001). Tiriant smurto šeimoje sampratą yra būtina atsižvelgti kaip kiekviena kultūra supranta bei interpretuoja šias smurto praktikas (Yoshihama, 1999). Anot Yoshihama, smurto šeimoje samprata yra neišsami iki kol ji neapima konkrečių piktnaudžiavimo prieš moteris formų, kurios yra būdingos tam tikram moterų kultūriniam sluoksniui. Tai nereiškia, kad smurtą šeimoje reikia suprasti kaip reliatyvų. Šioje vietoje išskyla būtinybė suteikti moterims galimybę išsipasakoti, kaip jos jaučiasi patirdamos smurtą tam tikroje jų kultūrinėje aplinkoje, kuri joms yra prasminga bei reikšminga. Taigi, smurto šeimoje negalima matuoti adekvačiai be žinojimo, kad skirtingos kultūros jį aiškina kitaip.

Smurtas šeimoje prieš moteris buvo pradėtas tirti iš tradicinės feministinės perspektyvos, siekiant parodyti mušamų moterų patirtis ir tokiu būdu prisidėti, kad prievarta prieš moteris pasibaigtų (Sokoloff, Dupont, 2005). Tradicinė feministinė perspektyva teigia, kad smurtas prieš moteris yra socialiai sukonstruota ir kultūriškai patvirtinta lyčių nelygybės pasekmė (Yllo, 1993). Šioje vietoje galima pažymėti, kad smurto šeimoje tema buvo nagrinėjama kaip tarpkultūrinių studijų dalis, kur keliami universalizmo ir seksualinės asimetrijos problema. Rosaldo (1980) teigia, kad socialinė asimetrija yra visur universali. T.y. kad vyrai vienaip ar kitaip užima aukštesnę padėtį visuomenėje ar bendruomenėje, ko pasekoje, moterys tampa subordinuotos, o vyrai – dominuojančiais. Autorė pažymi, kad nors seksualinė asimetrija ir yra visur panaši, bet nėra aišku kaip prie to prieinama ir kokia forma tai priimama. Kiekvienoje kultūrinėje aplinkoje ji

---

³ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius: Mintis. 1972

pasireiškia skirtingai. Rosaldo prieina išvados, kad nelygybė yra universali, bet jos formos skirtingos – nereiškia, kad vyrai ir moterys yra visur vienodai vertinami. Nors kultūra svarbi siekiant suprasti bei kovoti su smurtu šeimoje, tačiau negalima atsižvelgti vien tik į kultūrą. Anot Sokoloff ir Dupont (2005), reikia susitelkti ties tuo, kaip skirtingos bendruomenių ar visuomenių kultūrinės patirtys aiškina iš kur kyla smurtas. Reikalingas priežastinio ryšio atradimas tarp kultūros ir joje dominuojančio šeiminių smurto. Tačiau vertėtų nepamiršti, kad kultūra ir jos įsitikinimai, papročiai bei tradicijos gali būti pasitelkiami siekiant pateisinti smurtą prieš moteris. Tokiu būdu kultūra tampa apsauginiu veiksniu, kuriuo prisidengiant moterys patiria smurtą.

Dažnai Vakarų visuomenėse smurtas šeimoje yra patiriamas ne vien dėl kultūrinių ar rasinių skirtumų, bet dėl amžiaus ir socialinio įsitvirtinimo (pvz. darbo rinkoje), visuomenėje užimamo statuso bei išsilavinimo, gyvenamosios vietos. Šie socialiniai veiksniai tampa priežastimis, dėl kurių moterys patiria prievartą. Moterys neatitinkančios dominuojančios visuomenės normų tampa atstumtomis. Pagal Kanuha (1996) mušamų moterų balsai ir patirtys turi būti išklaustytos bei išanalizuotos per skirtingas perspektyvas, teorines disciplinas, kartu nenuvertinant rasinių, etninių, socialinių, ekonominių, religinių, seksualinių veiksnių. Tačiau kartu negalima atmesti ir fakto, kad moterys bei merginos dažnai patiria smurtą vien dėl to, kad jos yra moteriškosios giminės. Kadangi lyčių galios disbalansas, stereotipinis silpnumas ir seksualinis prieinamumas sudaro prielaidas patirti smurtą (Wesely, 2006). Nes dauguma smurto atvejų šeimose kyla dėl patriarchalinio šeimos modelio, kuris įtvirtina vyro autoritetą bei dominavimą moters atžvilgiu (Gustainienė, M., 2005). Sociologė Marytė Gustaitienė pastebi, kad tokio šeimos modelio laikymasis įgalina vyro statusą, moteris paverčiant jiems pavaldžiomis. Šiai minčiai pritaria ir Johnson (1995), kad patriarchalinių tradicijų laikymasis suteikia vyrams teisę kontroliuoti savo moteris, kur kontrolė apima ne tik sistematišką smurtą, bet ir subordinaciją, grasinimus, socialinę izoliaciją ir kitas priemones. Todėl lytis tampa svarbiu aspektu norint suprasti moterų gyvenimo patirtis, kur be patirčių analizės yra negalimas smurto aiškinimas. Moterų lyčių vaidmenys, socializacijos modeliai bei įvairios institucijos nepriskiria smurto kaip natūraliai kylančio iš moters, jis labiau būdingas vyrams (Dasgupta, 2001). Wesley (2006) taip pat patvirtina, kad smurtas negali būti atsietas nuo gyvenimiško konteksto, nes moterų „pasirinkimas“ patirti smurtą nėra paprastas, juos veikia individualūs veiklumo pasirinkimai: tradicijų, papročių, įpročių ir pažiūrų visuma. Moterų gyvenimo pasirinkimai turi būti suprasti per vietinius konteksto apribojimus, kurie padėtų suprasti praktinius šios problemos aspektus. Kaip pavyzdį galima pateikti Jennifer K. Wesley atliktą 2000-2004 metais tyrimą, kurio objektais buvo moterys egzotiškos šokėjos (exotic dancers) ir moterys benamės. Nors moterų grupės skiriasi, tačiau joms vienodai gresia dažnesnis persekiojimas, didesnė tikimybė būti aukomis, kadangi jų gyvenimo būdas yra laikomas kaip deviantinis, socialiai atskirtas bei marginalizuotas. Tyrime dalyvavusios moterys buvo iš skirtingų

etninių/rasinių grupių, kurioms jos pačios save priskirdavo: Hispanic/Hawaiian, African American, Puerto Ricans, Mexican American, Filipino/White, native African, Costa Rican/Sicilian, Caucasians, Hispanics. Moterų šokėjų amžius svyravo nuo 14 iki 29 metų, vidurkis 19 metų, o moterų benamių nuo 19 iki 62 metų, kur vidurkis – 40 metų. Nors atlikto tyrimo negalima taikyti visai moterų populiacijai, kurios užsiima panašia veikla, tačiau pagrindinis tikslas buvo atskleisti tokių moterų kasdienio gyvenimo realybę, sužinoti moterų patirtis iš jų pačių, suprasti jų pasirinkimus bei veiksmus, kodėl jos pasirinko gyventi tokį gyvenimo būdą. Per moterų gyvenimo istorijas buvo atskleistos aukų gyvenimo patirtys, kur jos patirdavo seksualinį, emocinį, fizinį smurtą bei prievartą, degradaciją, socialinę atskirtį, ekonominę pažeidžiamumą, kuriuos sąlygoja visuomenėje vyraujanti struktūrinė nelygybė. Nors dažniausiai prieš jas buvo panaudotas smurtas vien dėlto, kad jos moterys, tačiau marginalizuotą padėtį užėmė jos ne vien dėl lyčių nelygybės, bet ir dėl rasinės, ekonominės padėties, šeimų bei socialinės pagalbos, todėl sumažėjo jų galimybės dalyvauti įprastame visuomeniniame gyvenime. Tyrimas atskleidė, kad smurtas šių moterų gyvenimuose buvo suprantamas kaip normalus ir savaime suprantamas dalykas, kartais net pasitelkiamas kaip išgyvenimo strategija, kuri paskatino pačių moterų smurtinį pasipriešinimą prieš galimą smurto atvejį.

Taigi matoma, kad atliekant antropologinius tyrimus smurto prieš moteris šeimoje tema, negalima neįvertinti tam tikrų socialinių bei kultūrinių apribojimų, kurie atskleidžia daugiaplotmišką bei gilesnį vaizdą, kaip ir kodėl moterys patiria smurtą. Šioje vietoje reikalingas struktūrinis ir kritiškas požiūris siekiant kuo plačiau ir tiksliau atskleisti smurtą patiriančių moterų patirtis. Tiksliausias moterų patirčių atskleidimas galimas tik remiantis feministine perspektyva.

1.2 Feministinė antropologija ir kitos feministinės perspektyvos

Moterys socialinės antropologijos dėmesio centre buvo visada. Ankstesniuose tradicinės antropologijos etnografiniuose darbuose nagrinėjamos giminystės bei santuokos temos negalėjo neįtraukti moterų. Tačiau jos nebuvo tyrimų objektas (Moore, 1995). Tik nuo 1970-ųjų metų feministinė antropologija pradėjo kelti klausimą – kaip moterys buvo atstovaujamos antropologiniuose tyrimuose, kokie jų vaizdiniai buvo pateikiami. Anot autorės Moore, moterys į tyrimus buvo įtraukiamos dėl to, kad buvo siekiama atskleisti vyrų ir moterų santykius, norint geriau pažinti bei suprasti visuomenes. Antra, moterys buvo laikomos subordinuotos vyrų atžvilgiu daugelyje visuomenių bei kultūrų, todėl antropologai vis daugiau pradėjo domėtis lyčių santykiais. Trečia, mokslininkų dėmesys pradėjo krypti į Vakarų visuomenes, kurios tarsi buvo užmirštos. Buvo suvokiama, kad asimetriški vyrų bei moterų santykiai vyrauja kitose kultūrose, kurios tai aiškina savo kultūrinėmis tradicijomis. Todėl suprasdami, kad ir Vakaruose vyrauja hierarchinio pobūdžio lyčių santykiai, jie siekė išsiaiškinti kaip ir kokiais būdais tai paveikia moterų gyvenimą. Šiuo metu atliekami tyrimai moterų tema remiasi feministine perspektyva, kuri padeda atskleisti kaip lyčių santykiai veikia kasdienius moterų gyvenimus.

Visų pirma, būtų tikslinga aptarti kas tai yra feminizmas ir feministinė perspektyva. Feminizmo sąvoką nėra lengva apibrėžti. Anot Slecza (2005), feminizmas – tai daugialypis reiškinys, kurio dėmesio centre yra moterys feministės, jų veikla bei įsitikinimai, kurie apima visuomeninius feministinius judėjimus ir su jais susijusias idėjas, formas. Feminizmas ir feministinė perspektyva jau savaime parodo, kad moterys yra nepatenkintos savo padėtimi visuomenėje, jos jaučiasi skriaudžiamos jau vien dėl to, kad jos moterys, nes egzistuoja lyčių nelygybė. Todėl feministinė antropologija kritiškai tiria santykius tarp moterų ir vyrų, siekiant parodyti kaip lytis, įsikūnijimas ir seksualumas yra panaudojami įtvirtinti galią bei socialines institucijas (Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology, 2010). Feministinė perspektyva ir feministinės ideologijos tampa svarbios, kuomet norima išgirsti pačių moterų balsus, kur jų pavaldumas turi būti apklaustas ir ginčijamas (Abbott, Wallace, 2005). Nes dažnai moterys visuomenėje patiria vyrų priespaudą, kur jų veiksmų laisvė yra ribojama vyrų galia, nes šie turi daugiau ekonominių, kultūrinių bei socialinių išteklių nei moterys. Kaip Karlos Gruodis knygoje „Feminizmo ekskursai. Moters samprata nuo antikos iki postmodernizmo“ aprašoma išsakyta feministinės antropologijos atstovės Michelle Z. Rosaldo mintis, kad „...daug feministinių teorijų turėjo tą patį akstiną kaip ir antropologija – išsiaiškinti socialinės sanklodos ištakas, feminizmo atveju – vyrų viršenybės prieš moteris ištakas“ (Gruodis, 1995, p. 301). Taigi, toks panašių požiūrių sujugimas leidžia atskleisti problemą, įsigilinti į išsakytas moterų mintis. Tiriant smurto šeimoje prieš moteris patirtis yra būtinas gilesnis

supratimas, kodėl moterys patiria vienokius ar kitokius prievartos, agresijos proveržius iš savo vyrų, kaip tai galima paaiškinti.

Mokslinėje literatūroje galima aptikti nemažai ir skirtingų feministinių idėjų, tačiau yra naudojamos trys pagrindinės bei populiariausios feministinės temos, dėl kurių yra atkakliai kovojama, kad moterų padėtis visuomenėje pasikeistų (Allen, 1988). Allen nurodo pirmąją prielaidą, kad moterys yra išnaudojamos, nuvertinamos, sumenkinamos bei užguitos. Antroji – moterys nuolatos patiria patriarchalinių santykių našta, todėl tokius santykius reikia kritikuoti bei keisti. Trečioji – įsipareigojant suteikti moterims galią, parodyti, kad jos gali keisti patiriamos spaudos sąlygas iš jų išsilaisvinant. Tačiau pasak Thompson (1992), moksliniuose tyrimuose dėl moterų siekiama išvaduoti jas ir stiprinti savo gyvenimus. Tokiais tyrimais norima padėti moterims, turinčios panašios asmeninės patirties šeimose jungtis į didesnę visuomeninę grupę, siekiant parodyti su kokiomis problemomis jos susiduria. Tuo pačiu atskleisti kaip jos kovoja bei prisitaiko prie tam tikrų šeiminių santykių, kuriuose moterys patiria spaudą, bet kartu jos ir ugdomi, yra verčiamos permąstyti savo patirtis. Atliekant tyrimus moterų tema remtis feministine perspektyva yra naudinga, kadangi atsiskleidžia nauja socialinių tyrimų erdvė, kurioje suteikiamas balsas marginalioms grupėms, anksčiau tarsi paliktoms už socialinių ribų. Pasak profesorės Natalijos Mažeikienės, besidominčios lyčių ir feminizmo sudijomis, anksčiau moterys socialiniame kontekste buvo nepastebimos, jų tarsi nebuvo. Todėl moters/lyties tyrinėjimų tikslas – parodyti bei iškelti moterį į viešą pasaulį, kuriame jos gali tapti analizės šaltiniu, nagrinėjant tam tikras lokalias socialines sferas. Lokalios socialinės sferos – tai sferos, kuriose moterys aktyviai veikia, pavyzdžiui, šeima, kasdienis privatus jų gyvenimas ar butis. Mažeikienė taip pat pabrėžia, kad tiriant žmogaus patirtį yra atkreipiamas dėmesys į išskirtinę moters asmeninę patirtį, kuri atsiskleidžia pasakojant gyvenimo istoriją. Taip parodoma privati žmogaus erdvė, kurioje moterys patiria kontrolę, psichologinę ar fizinę prievartą, smurtą. Tokiu būdu siekiama parodyti privačią erdvę, kuri dažnai yra nematoma socialiniame gyvenime.

Atliekant tyrimus besiremiančius feministine perspektyva, Mažeikienė pastebi, kad keliamas svarbus klausimas – kaip vyksta moterų išstūmimas už socialinio gyvenimo ribų visuomenėje ar net kultūroje, kuomet jos patiria priešingos lyties dominavimą, tam tikrų išankstinių nuostatų, stereotipų pasireiškimą. Nes feministinei antropologijai įdomus lyčių santykis vykstantis kasdieniame gyvenime (Walter, 1995). Domimasi kaip prisitaiko moterys prie patiriamos spaudos, kokią įtaką tai daro jų socialiniam veiklumui. Kadangi moteris patirianti smurtą šeimoje dažnai neturi pasirinkimo laisvės, ji nuolatos yra verčiama kažką daryti prieš savo valią. Šiuo atžvilgiu moteris patiria ir kontrolę iš savo vyro pusės. 2 paveiksle galima pamatyti grafinį modelį *Power and Control* (Duluth Domestic Abuse Intervention Project. Power and Control

Wheel, <http://www.theduluthmodel.org/training/wheels.html>), kuriame nurodoma, kokiais būdais prieš moteris yra naudojama vyro galia ir kontrolė.

2 paveikslas. Duluth Domestic Abuse Intervention Project. Power and Control Wheel.

(<http://www.theduluthmodel.org/training/wheels.html>)

Paveiksle yra vaizduojamas Duluth Domestic Abuse Intervention Project kurtas galios ir kontrolės modelis, kurį smurtaujantys asmenys sąmoningai naudoja siekdami kontroliuoti savo partnerį bei patenkinti savo poreikius parodant kam priklauso kontrolė ir dominavimas šeimoje ar artimuose santykiuose (Johnson, 1995). Šis *Power and Control Wheel* buvo sukurtas 1984 metais, projekto „Domestic Abuse Intervention Project“ (DAIP) metu. Grafinu modeliu buvo norima parodyti, kokiomis priemonėmis pasireiškia smurtas šeimoje prieš moteris. Visi šiame modelyje aprašyti veiksmai prieš moteris buvo apibendrinti iš focus grupės tyrimuose dalyvavusių moterų, kurios patiria smurtą šeimoje. Prieš jas visas sąmoningai buvo panaudojama vyrų kontrolė bei galia,

todėl jie kaip patys svarbiausi aspektai atsidūrė modelio viduryje. Mušamos moterys nuolatos bei sistematiškai patirdavo gasdinimus, bauginimus ir prievartą, kuriais buvo norima įteigti baimę savo partnerėms. Pasireiškiantys bei naudojami veiksmai prieš moteris buvo tiek fizinio, tiek psichologinio, tiek ir seksualinio pobūdžio. Todėl patiriamas smurtas dažnai yra kompleksinis, nes moteriai patiriant fizinį smurtą yra neišvengiamas ir psichologinis, o seksualinį smurtą lydi ir fizinis. Tokiu būdu suvaržoma moters laisvė aktyviai dalyvauti socialiniame gyvenime, darant įtaką jų socialiniam veiklumui. Mažeikienė taip pat pažymi, kad remiantis feministe perspektyva studijose įdomu atskleisti santykį lyties ir galios su struktūra bei veiklumu. Toks požiūris padeda analizuoti moterų veiksmus, kaip jos būdamos moterimis priešinosi ar siekia pakeisti nusistovėjusias kultūrinės struktūras, normas, o jaučiama galios priespauda leidžia joms veikti aplink esančioje visuomeninėje erdvėje. Todėl šis tyrimas ir remsis feministe perspektyva, kadangi bus siekiama parodyti, kaip smurtą šeimoje patyrusios moterys konstruoja savo gyvenimo istorijas, turint smurto patirties, kuri kyla iš šeimoje patiriamos agresijos bei prievartos. Kiekvienos moteris savo individualia patirtimi tarpusavyje susijungs ir atskleis platesnį tokių problemų kontekstą.

Feministinė perspektyva vis labiau įsitvirtina socialiniuose moksluose – naudojama šeimos tyrimuose, lyčių studijose atskleidžiant tiek moteriškumo, tiek ir vyriškumo atvejus. Kartu įsitvirtindama ji atneša ir tam tikrus mokslininkų nesutarimus, kurie tyrimo metodai yra tinkamesni: kiekybiniai ar kokybiniai. Thompson (1992) apžvelgia įvairius tyrėjų pasisakymus. Vieni teigia, kad kiekybiniai tyrimo metodai yra nesuderinami su feministine perspektyva, jie neatskleidžia moterų balsų. Kiti pasisako tik už kokybinius, interpretatyvinius metodus. Trečia grupė mano, kad tiek kiekybiniai, tiek ir kokybiniai metodai yra tinkami naudoti. Tačiau Mažeikienė pateikia, kad kiekybiniai metodai vis dėlto sulaukia daugiau kritikos dėl savo vienupusiškumo, kuomet neįmanoma atskleisti socialinio gyvenimo tikrovės. Kokybinių tyrimų šalininkai laikosi nuomonės, kad pasitelkiant šiuos tyrimo metodus galimas socialinės tikrovės atskleidimas, kuris supa mus, o mes juos galime matyti čia ir dabar. Nors jie sulaukia taip pat kritikos – galimas per didelis subjektyvumas tiriamai grupei. Bet Reinhartz (1992), žymiausia feministinės metodologijos atstovė pasisako, kad kiekybinio ir kokybinio tyrimo metodų derinimas yra galimas, kadangi tokiu būdu suteikiama galimybė jau išsikelti daugiau tikslų, kuriuos pasiekti padės įvairių metodų taikymas. Kokybinis metodas, pavyzdžiui interviu, atskleis pačių tiriamų moterų balsus, jų pasaulėžiūras, o kiekybiniai – kaip aplink moteris esantys kiti žmonės vertina vienus ar kitus dalykus.

Nors feministinė perspektyva ir ja besiremiančios mokslo studijos sulaukia kritikos, tačiau ji padeda išgirsti, parodyti bei atskleisti moterų balsus, jų patirtis, į kurias anksčiau nebuvo kreipiamas dėmesys. Suteikiamos galimybės moterims pasisakyti, kaip jos gyvena, konstruoja bei interpretuoja savo gyvenimus patirdamos vyrų dominavimą jų atžvilgiu. Moterų patirtis pateikiama

kaip priešprieša vyrų, kur vyrams buvo skiriamas didžiausias dėmesys socialiniuose bei kultūriniuose tyrimuose. Tradicinės antropologijos šalininkai manė, kad antropologiją ir feministines idėjas derinti yra sunkiau, tačiau kintantys požiūriai į kultūrinę studijas įrodė, kad besiformuojančios naujos feministinės antropologijos praktikos yra įmanomos.

1.3 Trauminės patirtys ir pasakojimai apie jas

Smurtą šeimoje moterys patiria nepriklausomai nei nuo jų kultūrinės, etninės, rasinės ar socioekonominės padėties. Nors moterys ir skiriasi savo kilme, odos spalva, bet jos vienodai patiria fizinį, psichologinį, seksualinį smurtą. Neišskiriant šių skirtumų jos vienodai jaučia emocinį bei fizinį skausmą. Visas moteris vienijantis bendrumas – trauminės patirtys, kurios lydi jas visą likusį gyvenimą. Kiekviena smurtą patyrusi moteris dažnai negali viešai atsklesiti ar parodyti psichologines bei fizines smurto apraiškas, tačiau savyje jos jaučiasi esančios aukos, kur toks suvokimas trukdo joms toliau tobulėti ir išsilaisvinti iš praeities patirčių.

Žymiausia trauminių patirčių tyrinėtoja Judith Lewis Herman (2006) pateikia, kad baisiausias trauminės patirties žmonės gauna ne iš gamtinių katastrofų, bet iš kitų žmonių sukeltų kančių. Kadangi vykstančios gamtinės katastrofos yra priimanamos kaip nelaimingi atsitikimai, kurių niekas tyčia nesukėlė. Daug didesnius ir skaudesnius pėdsakus palieka kito žmogaus panaudota jėga, prievarta bei smurtas, kurie yra naudojami sąmoningai siekiant sukelti skausmą kitam. Anot profesorės Gailienės – „pačios baisiausios traumos – tai kančios, kurias patiria fiziškai ir seksualiai kankinami vaikai ir moterys, karo, tremčių ir koncentracijos stovyklų, politinių persekiojimų aukos, pagrobėjų įkaitai, į pornografijos ir prostitucijos ar religinių sektų tinklus pakliuvę žmonės“ (Herman, 2006, p.9). Autorė taip pat pateikia, kad ilgalaikės traumos yra itin žalingos ir darančios didelį poveikį, kadangi sutrikdo žmogaus asmenybės raidą ir neleidžia asmenybei tobulėti bei atsiskleisti visapusiškai. Kaip žinoma, smurtas šeimoje dažniausiai ne vienadienis reiškinys, jis trunka ilgai ir sukelia sunkiausias bei labiausiai žalojančias traumas. Nors trauminės patirtys dažniausiai yra tiriamos bei gydymos iš psichologinės pusės, tačiau kartu yra manoma, kad patyrus smurtą šeimoje gijimas nuo trauminės patirties yra tiek socialinis, dvasinis, kultūrinis, tiek ir psichologinis procesas, kuris padeda moterims lengviau pereiti nuo smurto patirties išgyvenimo iki asmenybės augimo ir klesėjimo (Allen, Wozniak, 2011). Šie autoriai laikosi idėjos, kad moterys tik būdamos joms palankioje aplinkoje, bendruomenėje gali susikurti savo naujos asmenybės ir savo ateities viziją, kuri radikaliai skirsis nuo praeities ir joje patirtų skausmingų įvykių. Taigi antropologija, kaip mokslo sritis gali būti naudinga bei padedanti moterims išsilaisvinti iš trauminės patirties, kadangi holistinis bei integracinis požiūris, bendruomeniškumo jausmas bei palaikymas gali padėti moterims sustiprėti visapusiškai. Svarbu sukurti erdvę, aplinką, kurioje jos galėtų išsikalbėti, išgyti nuo fizinių ir psichologiškai trauminių smurto pasekmių, tapti savarankiškoms, atsakingoms, savimi besirūpinančiomis ir pilnavertėmis visuomenės narėmis. Tai paveiks ne tik vidinius psichologinius dalykus ir socialinius santykius, bet ir užtikrins ilgalaikius asmeninius pokyčius.

Anot Allen ir Wozniak (2011), gijimui bei susitaikymui po patirtos traumos yra reikalingas pereinamasis laikotarpis, kuris apima tris etapus: atsiskyrimą (*separation*), slenkstiškumą (*liminality*) bei įtraukimą (*incorporation*). Šis požiūris grindžiamas Van Gennepe (1960) ir Turner (1969) darbais, kurie pasiūlė pereinamuosius laikotarpius tam, kad žmonės galėtų atsiskirti ir paleisti savo senąjį gyvenimo būdą. Visas šis pereinamasis laikotarpis yra pažymėtas slenkstiškumo (*liminality*) etapu, kuris yra neaiškus, netikras, neapibrėžtas. Šiame etape vyksta pokyčiai atsiskyrus nuo senojo gyvenimo būdo, jame jau nebėra tai kas buvo anksčiau, o vykstantys pokyčiai dar nėra priimami asmeniškai, tai socialiai kažkas kita. Pagal Turner ir Van Gennepe, slenkstiškumo (*liminality*) etape išyla bendruomeniškumo svarba, kur jaučiamas stiprus bičiulystės ir emocinis ryšys, kuris išsivysto tarp panašių asmeninę patirtį turinčių asmenų, kurie patiria ar jau yra patyrę šiuos pasikeitimus. Naujojo gyvenimo etapo pasirinkimas ir priėmimas, savo tikslų bei norų nusistatymas, naujo vaidmens prisiėmimas bei siekis iš naujo įsiliesti į visuomenę apima įsitraukimo (*incorporation*) etapą. Visos moterys, patyrusios smurtą šeimoje, pereina šias stadijas-etapus, kuomet išgyvena trauminės patirtis.

Trauminės patirtys ir atsiminimai pastaruoju metu vis dažniau atsiduria mokslininkų dėmesio centre. Tokie atsiminimai yra tiriami iš įvairių pusių. Vieni juos atskleidžia kaip prisiminimus, kurie yra atkuriami nesąmoningai, kiti – kaip sąmoningas autobiografinės patirtis, treči – kaip trauminės patirtys yra atskleidžiamos per laisvus pasakojimus ir jų struktūriškumą (Sorsoli, 2009). Tačiau vieningai sutariama, kad trauminių patirčių pasakojimai atlieka dvi pagrindines funkcijas (Jackson, 2002). Pagal Jackson, pirmoji, kad asmeniniai pasakojimai iš privačios erdvės yra perkelti į viešumą, kad tai kas buvo privatu, tampa būdinga ir kitiems žmonėms, turintiems panašios patirties. Atrandamas tam tikras bendrumas. Antroji funkcija yra egzistencinė, kur trauminės patirties pasakojimas matomas kaip gyvybiškai svarbi žmogiškoji strategija, palaikanti veiklumo jausmą, kuomet susiklosčius tam tikroms aplinkybėms yra patiriamas galios bei laisvo veiklumo suvaržymas. Trauminių patirčių istorijos-pasakojimai viešai erdvei yra perkurti ir permodeliuojami taip, kad išlaikoma pusiausvyra tarp veikėjo ir žiūrovo, leidžianti mums aktyviai dalyvauti pasaulyje, kuris buvo nuvertintas bei pažemintas. Tačiau istorijų pasakojimai nėra suprantami paprastai, kadangi jais kuriamos nei asmeninės, nei socialinės reikšmės, tai greičiau subjektyvumas tarp jų (Jackson, 2002). Perkurti patirtus įvykius istorijoje nereiškia juos išgyventi pasyviai, bet juos perkurti aktyviai dialoge su savo paties ir kitų vaizdiniais. Tai tarsi monologo perėjimas į socialinį diskursą. Smurto patirčių pasakojimai yra naudingi žmonėms vien dėl to, kad padeda susitaikyti su patirtomis smurto pasekmėmis. Pasakojant savo istorijas asmenys permąsto ne tik savo pasaulėžiūrą, bet ir atskleidžia skirtingus požiūrius į tam tikrus dalykus, kurie mus supa aplink esančiame pasaulyje, o kartu suteikia stimulą ir permąstyti jį.

Trauminių patirčių atskleidimui yra pasitelkiamas gyvenimo istorijų pasakojimas, per kurį žmogus laisvai išreiškia traumines patirtis ir jų reikšmes asmeniniame gyvenime. Trauminiai įvykiai likę po patirto smurto parodo daugialypes kompleksines reakcijas, kurios dažnai būna skaudžios ir sunkiai išreiškiamos bei perduodamos kitiems (Benezer, 1999). Anot Gadi Benezer, tarpkultūrinių studijų psichologo, gyvenimo istorijos metodas leidžia patirtus sunkumus perteikti taip, kaip pačiam pasakojančiajam norisi, įvairiose gyvenimo dalyse. Kaip žinoma, trauma yra labai intymi ir asmeniška patirtis, todėl gyvenimo istorijos pasitelkimas leidžia asmeniui pasidalinti pačiais intymiausiais savo jausmais: gėda, kalte, nusivylimu ir kitais. Pasakojant gyvenimo istoriją dažniausiai jau būna praėjęs tam tikras laiko tarpas nuo patirtų skaudžių įvykių, todėl žmogus permąstydamas jau kitaip gali vertinti savo patirtis. Žmogaus asmeninė patirtis jungiasi prie platesnio socialinio konteksto, kadangi gyvenama ne socialiniame vakuume – patirti įvykiai siejasi su tam tikromis visuomenės normomis. Gyvenimo istorija pateikia santykį tarp privataus ir viešo gyvenimo. Todėl galima susidaryti platesnį vaizdą, kaip patirta asmeninė traumas siejasi su socialine aplinka, kuri atsispindi pasakojančiojo gyvenimo istorijoje.

Benezer (1999) pažymi, kad pasakojant žmonėms savo gyvenimo istorijas patirtą traumą galima pastebėti iš tokių dalykų kaip: pasikeitęs balso tembras, kūno kalbos pasikeitimas, tylos pauzių atsiradimas, emocijų praradimas arba jų atskyrimas nuo pasakojimo, slėpimas kai kurių įvykių arba jausmų, esminių dalykų kartojimas, savęs tarsi nematymas skausmingame įvykyje, nuolatinis pasikartojančių detalių pasakojimas, tvirtas pateiktų įvykių argumentavimas, negalėjimas laisvai visiems pasakoti savo patirties. Autorė pastebi, kad pasakojant kiekvieną gyvenimo istoriją yra pastebimas daugiau nei vienas signalas. Matoma, kad trauminė patirtis yra atpažįstama tiek ir iš verbalinių, tiek ir iš neverbalinių signalų. Šių signalų žinojimas bei supratimas padeda lengviau atpažinti trauminę patirtį, kuri pasakojančiajam yra skaudi ir sunkiai išgyvenama. Nors pasakojantieji neįvardija, kad yra patyrę traumą. Ji atskleidžiama tik leidus žmogui laisvai išsipasakoti tai, kas jam pačiam yra svarbu.

Tik nuo 1970-ųjų metų buvo pradėtos tirti moterų trauminės patirtys, kuomet prasidėjo įvairūs moterų judėjimai (Herman, 2006). Šie judėjimai sudarė sąlygas iš arčiau pažvelgti į moterų gyvenimus, kurie buvo paslėpti asmeninėse, privataus gyvenimo sferose. Moterys bijodavo kalbėti apie šeimose vykstančius buitinius, seksualinius konfliktus, smurto atvejus, kadangi viešas kalbėjimas užtraukdavo pažeminimus, pašaipas bei nepasitikėjimą savimi ir kitais. Padidėjęs domėjimasis moterų padėtimi ne tik visuomenėje, bet ir artimoje aplinkoje sudarė prielaidas atlikti įvairius tyrimus moterų tema.

1.4 Smurto prieš moteris šeimoje tyrimų apžvalga Lietuvoje

Lietuva nėra išskirtinė šalis, kurioje nebūtų patiriamas smurtas. Smurto pėdsakai aptinkami jau seniai. Šiandieninėje visuomenėje girdimi dažni smurto prieš moteris atvejai: patiriama psichologinė, moralinė, fizinė ar seksualinė prievarta. Nors žiniasklaidoje aprašomi smurto atvejai prieš moteris, tačiau visuomenė dar nėra visiškai pasirengusi apie tai kalbėti drąsiai bei viešai. Smurto tema sulaukia ir mokslininkų dėmesio. Lietuvoje atlikti tyrimus šia tema yra pradėta maždaug nuo 1997 metų. Galima aptikti įvairių mokslo sričių atliktus tyrimus. Dažniausiai sutinkami sociologinio bei socialinio darbo pobūdžio, teisės ir sveikatos mokslų sričių atlikti tyrimai. Šiame skyriuje apžvelgiami du skirtingo pobūdžio tyrimai smurto prieš moteris Lietuvoje tema. Tyrimas „Smurto prieš moteris šeimoje analizė ir smurto šeimoje aukų būklės įvertinimas“ buvo pasirinktas parodyti, kokie smurto paplitimo rodikliai Lietuvoje, kadangi jo duomenys reprezentatyviai atskleidžia padėtį. Antrasis tyrimas „Smurtą šeimoje patyrusių ir/ar patiriančių moterų resocializacija krizių centre“ pasirinktas apžvelgti, ar moterų krizių centrai yra reikalingi moterims, kadangi vienas toks specializuotas pagalbos centras yra įtrauktas ir į šį tyrimą.

Lietuvoje atliekami įvairaus pobūdžio tyrimai smurto tema siekia parodyti bei atskleisti, koks skaičius moterų patiria smurtą šeimoje, kokiomis formomis dažniausiai pasireiškia prieš moteris naudojamas smurtas, koks yra aukos bei smurtautojo palaikomas ryšys, santykis. Pastebimas atliekamų tyrimų skaičiaus didėjimas vykdant „Valstybinę smurto prieš moteris mažinimo strategiją ir įgyvendinimo priemonių 2007-2009 metų planą“. Dauguma atliktų tyrimų buvo žvalgomojo pobūdžio, kurių tikslas – nustatyti moterų ir vyrų patiriamo fizinio smurto rūšis bei stebėti, kaip keičiasi fizinio smurto paplitimas. Kaip pavyzdį iš tokio pobūdžio tyrimų galima paminėti 2008 metais atliktą sociologinį tyrimą⁴ „Smurto prieš moteris šeimoje analizė ir smurto šeimoje aukų būklės įvertinimas“, kurio rezultatai reprezentatyviai atskleidžia Lietuvoje esančią smurto padėtį. Šio tyrimo tikslas buvo išanalizuoti ir įvertinti smurto prieš moteris šeimoje paplitimą pagal įvairias smurto formas, aukos ir smurtautojo statusą, smurto šeimoje aukų būklę bei atlikti lyginamąją analizę pagal anksčiau atliktus tyrimus. Tyrimo išvadose pateikiama, kad Lietuvoje smurtą šeimoje nuolat patiria 15% ištekėjusių moterų. Beveik 2/3 šių moterų smurtinį elgesį šeimoje patiria kiekvieną mėnesį ar dar dažniau. Nustatytas smurto prieš moteris šeimoje paplitimo rodiklis – 15%, kuris ženkliai viršija panašių atliktų tyrimų rodiklius kitose šalyse pagal

---

⁴ Tyrimas „Smurto prieš moteris šeimoje analizė ir smurto šeimoje aukų būklės įvertinimas“ buvo atliktas vykdant Valstybinės smurto prieš moteris mažinimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2007-2009 metų plano 6.1 priemonę (patvirtinta 2006 m. gruodžio 22 d. nutarimu Nr. 1330, Valstybės žinios, 2006, Nr. 144-5474). Tyrimą atliko UAB „BGI Consulting“ įmonė LR socialinės apsaugos ir darbo ministerijos užsakymu.

nustatyta smurto lygį (Didžiojoje Britanijoje ar Kandoje jis siekia 7-8%). Tyrimo rezultatai atskleidžia, kad didžioji smurto šeimoje dalis yra užslėpta, kurią pamatyti pašaliniams – ne šeimos nariams yra gana sunku. Nustatyta, kad daugusia iš visų šeimoje smurtą patiriančių moterų 87% patiria psichologinį smurtą, 48% – fizinį, 28% – ekonominį, o 11% – seksualinį. Smurtas prieš moteris vienodai paplitęs visose socialinės-demografinėse grupėse. Asmenys, matę smurtą savo tėvų šeimoje, kelis kartus dažniau tampa aukomis ar smurtautojais savo santuokinėje šeimoje. Kartu šiuo tyrimu buvo siekta atlikti lyginamąją analizę su kitais tyrimais: 1997-1998 metais atliktu tyrimu „Smurtas prieš moteris“ ir 2002 metais – „Prievarta prieš moteris“. Kaip pateikiama šio tyrimo ataskaitoje tyrimų rezultatų sulyginimas yra sunkiai įmanomas, o ir metodologiškai sunkiai pagrindžiamas. Paprasčiausias skirtingų tyrimų sulyginimas gali neduoti jokių aiškių rezultatų, o tuo pačiu gali net iškreipti realios smurto padėties šeimoje situaciją. Šių tyrimų lyginimas turėjo kelis apribojimus, ribojančius palyginamumą: skirtingos tyrimų imtys, skirtingos tiriamo objekto koncepcijos bei šiek tiek skirtingos socialinės-demografinės charakteristikos. Tačiau tyrėjai pasirinko šių tyrimų palyginamumą siekiant palyginti atliktų panašaus pobūdžio tyrimų duomenis, nustatyti pagrindines smurto pasireiškimo šeimoje tendencijas, patikrinti nustatytus atskirų kintamųjų sąryšius ir pan.

2010 metais buvo atliktas kitas svarbus tyrimas smurto tema „Smurtą šeimoje patyrusių ir/ar patiriančių moterų resocializacija krizių centre“⁵. Tyrimo tikslas buvo ištirti smurtą šeimoje patyrusių ir/ar patiriančių moterų resocializaciją krizių centre. Kaip pateikiama straipsnyje tyrimas buvo inicijuotas, nes smurtas prieš moteris nepraranda aktualumo, kadangi buitinio smurto aukų skaičius kasmet vis auga, o socialinės pagalbos tinklas ir teisinės bazės funkcionavimas Lietuvoje yra vis dar silpnas. Todėl autorės siekė išsiaiškinti ar įsteigti krizių centrai padeda moterims resocializuotis visuomenėje. Nors galima pastebėti, kad tyrimas buvo atliktas dar prieš 2011 metais įsigaliojusį „Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą“, kurio pasekoje buvo steigiami specializuoti pagalbos centrai nukentėjusiems nuo smurto greta krizių centrų. Tyrimas buvo atliekamas taikant kokybinius duomenų rinkimo ir apdorojimo metodus, kurie padeda ne išmatuoti realybę, bet ją pajusti bei suprasti. Tyrimas grindžiamas kognityvine teorija, kuri padeda aktualizuoti individo aktyvų mąstymą tolimesniems jo veiksams, bei socialinio išmokymo teorija, aktualizuojančia asmens ir aplinkos tarpusavio sąveiką. Išvadose pateikiama, kad smurtą šeimoje patyrusios moterys geba sėkmingai resocializuotis krizių centre. Po trauminių įvykių moterys abejoja savimi ir kitais, jų savigarba būna pažeista pažeminimo, kaltės, bejėgiškumo patirčių. Pagalbos smurtą šeimoje patyrusioms moterims procese labai svarbu yra palaikymas, empatija,

---

⁵ Tyrimas „Smurtą šeimoje patyrusių ir/ar patiriančių moterų resocializacija krizių centre“ buvo atliktas Klaipėdos universiteto Socialinių mokslų fakulteto mokslininkų I. Dirgėlienės ir O. Jundulaitės iniciatyva 2010 metais.

dėmesingumas, paramos, saugumo jausmo suteikimas, supratimas, išklausymas bei galios atkūrimas, siekiant įgalinti moterį savarankiškai priimti sprendimus ir jaustis svarbia, atsakinga už save. Iš bejėgių, uždarų, kaltinančių save ir kitus, jos tampa drąsiosiomis, laisvomis, savimi pasitikinčiomis, savarankiškomis, t. y. pakeičia elgesį, vertybines nuostatas bei požiūrį į save ir kitus. Socialinio palaikymo dėka išgyvena visus dvasinio gijimo etapus: neigimą, pyktį, derėjimąsi, depresiją, susitaikymą. Galima pastebėti, kad šis tyrimas buvo labiau orientuotas į moterų psichologinius aspektus, patyrus smurtą šeimoje. Paanalizavus plačiau matoma, kad buvo siekta susikoncentruoti į vidines moterų būsenas, kurios dalyvauja krizių centro veikloje. Galima daryti prielaidą, kad pagrindis tyrimo autorių uždavinys – įsigilinti, ar krizių centro specialistų teikiama pagalba padeda moterims gydytis patirtas socialines traumas, kadangi tyrimas buvo rengiamas naudojantis psichologinėmis teorijomis: kognityvine bei socialinio išmokymo teorija. Tyrimo rezultatai parodė, kad naudojantis šiomis teorijomis galima atskleisti moterų vidinius išgyvenimus.

Taigi matoma, kad Lietuvoje atliekamais tyrimais smurto tema yra atskleidžiami smurto prieš moteris paplitimo rodikliai, įvairių smurto formų paplitimas procentaliai, išsiaiškinta, kad smurtas nepriklauso nuo socialinių-demografinių charakteristikų, jis vienodai patiriamas visuose visuomenės sluoksniuose. Moterys patyrusios smurtą šeimoje geba sėkmingai resocializuotis krizių centruose po trauminių patirčių, kadangi socialinio palaikymo dėka jos išgyvena savo psichologinius išgyvenimus, susitaiko su patirtu smurtu.

Nors Lietuvoje ir atliekami tyrimai smurto prieš moteris šeimoje tema, tačiau dažniausiai jais siekiama tik nustatyti smurto atvejų paplitimo rodiklius, smurto formas, kaip dažnai yra patiriamas smurtas, su kokiomis problemomis susiduria moterys. Dauguma didesnės apimties tyrimų yra inicijuojami Valstybės įgyvendinamų strategijų, kurioms reikalingas nuolatinis stebėjimas, kaip kinta smurto atvejų skaičius. Tokių tyrimų duomenimis remiantis yra kuriamos strategijos, kaip kovoti su smurtu ir mažinti jo skaičių. Smurto šeimoje prieš moteris tema yra nagrinėjama tiek iš sveikatos mokslų srities, tiek iš teisės, tiek iš sociologijos ar socialinio darbo pusės. Tačiau yra pasigendama giluminių tyrimų, kuriais būtų atskleidžiama pačių moterų turima smurto patirtis taip, kaip jos ją pateikia ir interpretuoja. Taigi, etnografinio tyrimo metu surinkti duomenys iš *emic* perspektyvos, t.y. suteikiant balsus, galimybę išsipasakoti moterims patyrusioms smurtą šeimoje, padėtų atskleisti gilesnį, daugiaprasmišką vaizdą, kur kiekviena moteris išsakyta mintis yra svarbi bei reikšminga. Todėl atliekamas tyrimas „Smurtas šeimoje: moterų pasakojimų apie trauminę patirtį ir socialinių smurto pasekmių socio-kultūrinė analizė“ padės atskleisti, kaip moterys, patyrusios smurtą šeimoje, konstruoja savo gyvenimo istorijas ir kokios šių trauminių patirčių socialinės pasekmės atsiskleidžia moterų pasakojimuose.

2. LAUKO TYRIMO PRISTATYMAS

2.1 Tyrimo vieta ir padėtis lauke

Lauko tyrimas buvo atliekamas pietvakarinėje Lietuvos dalyje esančiame mieste. Miesto pasirinkimas tyrimui įtakos neturėjo, kadangi nebuvo svarbu kurioje Lietuvos dalyje bus apklausiamos moterys, patyrusios smurtą šeimoje. Prieš pasirenkant tyrimo lauką buvo žinoma, kad priėjimas prie smurtą patyrusių moterų yra sudėtingas, jas rasti nėra lengva. Todėl vienintelis atvejis, kuomet buvo galima lengviau prieiti prie tokių moterų pasirinkimas organizacijos, kuri teikia paslaugas, paramą moterims patyrusioms smurtą. Tokiu būdu buvo pasirinkta šiame mieste veikianti nevyriausybinė organizacija (NVO), viena iš tokio pobūdžio organizacijų Lietuvoje teikiančių specializuotą pagalbą nukentėjusiems nuo smurto. Tai NVO dirbanti moterų interesų atstovavimo, pagalbos, informavimo, švietimo bei mentorystės srityje jau ne vienerius metus. Organizacijos veikla pradėta dar 1996 metais, jos misija – gerinti moterų gyvenimo kokybę.

Įėjimas į lauką buvo pradėtas 2013 metais. Dalyvaujantis stebėjimas moterų centre truko nuo 2013 metų liepos mėnesio iki 2014 metų kovo mėnesio. Būtina pažymėti, kad centre nebuvo lankomasi kiekvieną dieną, apsilankymai buvo reguliarūs – kartą ar du kartus per savaitę. Interviu su moterimis buvo atliekami 2014 metų vasario-kovo mėnesiais iš anksto susitartu laiku. Smurtą šeimoje patyrusios moterys – tai moterų grupė, pasižyminti dideliu jautrumu šiai temai, todėl tiesioginių kontaktų su šiomis moterimis lauko tyrimo metu buvo nedaug. Moterys dažniausiai bendraudavo individualiai tik su centro vadove arba psichologe. Susitarti dėl susitikimų su moterimis, kurių metu buvo atliekami interviu, padėjo centro psichologė bei direktorė, kadangi kaip ir minėjau tiesioginio kontakto su smurtą patiriančiomis moterimis buvo labai mažai.

Pasirinktas centras, kuriame vyko visas tyrimas, orientuotas į įvairius klausimus bei aspektus, susijusius su moterimis, jų padėtimi visuomenėje. Tačiau lauko tyrimo metu išaiškėjo, kad pagrindinė centro veikla yra skiriama moterims nukentėjusioms nuo smurto. Kuomet buvo priimtas Lietuvos Respublikos Apsaugos nuo smurto artimoje erdvėje įstatymas, jis suteikė naujas galimybes kovoti su mažiausiai matomu smurtu, smurtu namuose, aplinkoje, kurioje žmonės turėtų būti saugiausi. Todėl įsigaliojus įstatymui (2011-12-15) moterų nevyriausybinės organizacijos savanoriškai pradėjo teikti įstatymu garantuotas kompleksines paslaugas nukentėjusiems nuo smurto artimoje aplinkoje asmenims. Savanoriškos paslaugos buvo teikiamos iki 2012 m. rugsėjo mėn. 1 dienos, kol buvo suformuotas Specializuotų pagalbos centrų aparatas. Toks centras veikia ir tyrimui atlikti pasirinktame mieste, kuriame moterims yra teikiama socialinė, psichologinė, teisinė

pagalba, konsultacijos, tarpininkavimas dėl tolimesnės pagalbos teikimo. Šioje vietoje būtina pažymėti, kad nuo 1996 metų veikianti asociacija, centras, kuriame veikla orientuota į įvairius moterų gyvenimo gerinimo aspektus, tik nuo 2012 metų šalia šios asociacijos įkurtas Specializuotas pagalbos centras (SPC), kuris teikia pagalbą tik nuo smurto artimoje aplinkoje nukentėjusiems asmenims. Be to, ši NVO bendradarbiauja su kitais tokio pat pobūdžio centrais, organizacijomis, kartu vykdo projektus, rengia mokymus, seminarus specialistams, dirbantiems su smurto aukomis.

Centras įsikūręs senojoje miesto dalyje – senamiestyje. Centro pastatas randasi vidiniame senamiesčio kiemelyje, į kurį patekti galima tik praėjus trumpais skersgatviais iš vienos ir kitos pagrindinių senamiesčio gatvių. Uždaras kiemelis sudaro ramią privačią erdvę, kurioje galima jaustis saugiai. Namai šioje dalyje išdėstyti vienas priešais kitą, primenant stačiakampio formą. Aplink šį centrą veikia ir kitos organizacijos: šalimais yra vieno laikraščio redakcija, X apskrities vyriausiasis policijos komisariatas, kelių policijos skyrius. Vienoje pusėje matyti prokuratūros langai, žiūrint tiesiai – advokato kontora bei kiti gyvenamieji pastatai. Vidiniame kiemelyje, vadinamame katinų skveru, yra įrengta dekoratyvi siena, ant kurios viršaus pastatytos žaidžiančių katinų skulptūros, o nuo sienelės viršaus bėga vandens srovės. Dekoratyvi siena bei šalia pastatyti marmuriniai suoleliai sudaro modernaus kiemelio įspūdį. Tačiau dešinėje pusėje – senas, pilkas, mūrinis, su apibyrėjusiais tinkais namas, kuris savo išore akivaizdžiai skiriasi nuo kitų šalia tvarkingai ir naujai sutvarkytų namų. Tai moterų centras. Iš toli niekur nėra matyti, kad tai organizacija teikianti pagalbą moterims nukentėjusioms nuo smurto. Tik priėjus arčiau galima pamatyti iškabas, skelbiančias apie šiame name įsikūrusias ir veikiančias organizacijas. Kaip vėliau paaiškėjo, toks nuošalumas yra pasirinktas siekiant apsaugoti čia besilankančias moteris, kad jos nebūtų persekiojamos.

Į centrą patenkama pro medines duris, jas atvėrus – iškart nuo judesio užsidega laiptinėje esanti šviesa. Už medinių durų stovi kitos – grotuotos ir visuomet atidarytos, kiek teko lankytis šiame centre. Pražengus pro šių durų slenkstį patenkama į laiptinę, kuri yra tamsiai žalios spalvos sienomis, išdažytomis aliejiniais dažais, o pačiame laiptinės kamputyje matyti sukrauti seni, išardyti rašomieji stalai, kėdės, durys. Erdvėje jaučiamas slogus, duslus, pilnas dulkių oras... Iš pirmo žvilgsnio tamsi sienų spalva ir neišvėdinta patalpa sudaro nemalonią aplinką: užmirštą, retai lankomą vietą. Centras įsikūręs antrame šio namo aukšte. Užlipus laiptais iškart po kaire puse yra medinės durys su iškaba apie Maltos ordino veiklą. Pasisukus dešinėn yra moterų centro durys. Tai baltos plastiko durys, kuriose yra akutė. Ant durų kabo iškaba su centro darbo laiku bei nuoroda ESAME. Šalia durų – skambutis, kuriuo paskambinus centro darbuotojos įsileidžia į vidų. Tik įėjus į vidų, prie pat įėjimo, kairėje pusėje yra psychologės bei buhalterės darbo kabinetas. Nuo pagrindinio įėjimo tęsiasi koridorius, kurio gale dvi durys: vienos – individualiems pokalbiams

su klientėmis, antros – įvairių renginių, seminarų nedidelė salė, kurioje stalai sustatyti į vieną didelį stalą, o aplink jį tvarkingai sudėtos kėdės. Šioje salėje prie vienos sienos stovi didelė lentyna su įvairia smurto tema susijusia literatūra. Pokalbiams su moterimis skirtame kambaryje dažniausiai dirba centro psychologė, kuomet turi individualias konsultacijas su moterimis. Todėl šis kambarys ir vadinamas – krizių kambariu. Jame pastatytas židinytis, šalia tvarkingai sudėta medienos kruvelė. Patogiams pokalbiams yra skirta šviesiai rudos spalvos odinė sofa-kampas, kad vykstant individualiems pokalbiams moterys galėtų atsipalaiduoti, pasijausti tarsi namie. Toliau koridorius užsisuka į kairę pusę ir prasitęsia iki kitų kabinetų. Jo gale yra trejos durys – vienos tualetu (kadangi matyti WC ženklavimo ženkliukas su moters atvaizdu), kitos virtuvėlės, o trečios kompiuterių salės. Centre įrengta virtuvėlė, kurioje darbuotojos bei klientės gali išsivirti kavos, arbatos ar užkasti. Kaip vėliau buvo sužinota, kadaise čia buvo moterų miegamieji, kurios prisiglausdavo centre, kuomet patirdavo smurtą ir nenorėdavo gyventi su savo smurtautojais, todėl centras tapdavo laikina prieglobsčio vieta. Šalia pro gretimas duris patenkama į kompiuterių klasę, kuri yra nedidelė, siaura bei pailga. Joje stalai su kompiuteriais sustatyti prie išilginių sienų. Ant vieno stalo padėtas kopijavimo aparatas. Pro nedidelius langus patenka saulės šviesa, todėl klasėje šilta, smagu bei jauku. Kairėje klasės pusėje, jos gale, yra dar vienerios durys, pro kurias galima patekti į centro direktorės kabinetą. Šis darbo kabinetas yra labai mažas: stovi tik darbo stalas ir nedidelė spintelė-lentyna, kurioje sudėti įvairūs segtuvai, popieriai, statulėlės bei apdovanojimai. Darbo kabinete ant vienos iš esančių sienų kabo daugybė apdovanojimų, padėkos raštų skirtų direktorei už aktyvią visuomeninę veiklą, pagalbą dirbant su smurto aukomis. Apžvelgus visą kabineto aplinką galima matyti, kad direktorė labai veikli, užimta moteris, kuri rūpinasi kitų moterų gerove.

Centras, kad ir įsikūręs miesto viduryje, tačiau mažai kam žinomas ir matomas. Tačiau patekus į jo vidų yra kuriamas jaukumo jausmas, kad atėjusios čia moterys galėtų pasijausti kaip namie – pasidaryti kavos ar arbatos puodelį, patogiai įsitaisyti krizių-pokalbių kambaryje ant esančios odinės sofas-kampo. Pašalinių asmenų patekimas į moterų centro patalpas yra griežtai reguliuojamas, durys visuomet rakinamos, asmenys įsileidžiami tik pasižiūrėjus pro durų akutę ir įvertinus, ar nėra potencialios grėsmės iš smurtautojų.

Viso tyrimo metu mano, kaip tyrėjos, padėtis šioje organizacijoje buvo kaip savanorės. Savanoriavimo metu buvo galima lengviau pasiekti tiriamųjų grupę, kadangi tyrimo tema yra gan skaudi ir surasti priėjimą prie smurtą patyrusių moterų nėra lengva. Be to, užsiimant savanoriška veikla ir bendraujant su centre dirbančiomis moterimis buvo galima iš arti pamatyti, kaip organizuojama specializuota pagalba moterims, patyrusioms smurtą artimoje aplinkoje, su kokiomis problemomis susiduria moterys patyrus smurtą, kaip jos elgiasi atėjusios ieškoti pagalbos į centrą. Centro darbuotojų buvau šiltai priimta į kolektyvą, mielai dalijamasi patirtimi ir visomis

kylančiomis problemomis dirbant šį darbą. Vadovė leido susipažinti su įvairiais centru pasiekiančiais dokumentais iš įvairių valstybinių institucijų, su kuriomis centras turi santykių ir bendradarbiauja. Savanoriavimo metu teko padėti rašyti projektus, organizuoti mokymus, konferencijas, o kartu ir pačiai sudalyvauti keliuose mokymuose. Dalyvaujančio stebėjimo metu, kuomet buvo savanoriaujama, atsivėrė galimybė iš arčiau pamatyti su kokiomis kliūtimis susiduria tokio pobūdžio centrai, teikiantys specializuotą pagalbą nuo smurto nukentėjusioms moterims, bet ir prieiti prie tikslinės tyrimo grupės – moterų informančių, kurioms teko patirti smurtą šeimoje.

2.2 Tyrimo metodų ir informantų pristatymas

Atliekant tyrimą „Smurtas šeimoje: moterų pasakojimai apie traumines patirtis ir socialines smurto pasekmes“ buvo naudojama kokybinė tyrimo metodologija ir du pagrindiniai jos metodai – dalyvaujantis stebėjimas bei gyvenimo istorijų interviu. Pasitelkiant kokybinę tyrimo metodologiją buvo siekiama analizuoti bei suprasti moterų išsakytas bei išreikštas mintis, įvaizdžius, simbolius (Silverman, 2000). Duomenys buvo renkami lauko tyrimo metu, atliekant dalyvaujantį stebėjimą ir gyvenimo istorijų interviu su smurtą patyrusiomis moterimis. Kadangi tik dalyvaujančio stebėjimo metu buvo galima net tik rasti priėjimą prie moterų, bet ir iš arčiau susipažinti su smurtą šeimoje patyrusių moterų problemomis, su kokiais iššūkiais susiduria ne tik jos, bet ir specializuotą pagalbą joms teikianti organizacija. Dalyvaujantis stebėjimas leido labiau įsigilinti į smurto šeimoje problemą Lietuvoje, kur įvairių specifinių šiai temai žinių žinojimas padėjo geriau atskleisti tyrimo temą.

Dalyvaujantis stebėjimas pasirenkamas tam, kad būtų pasiektas pagrindinis tikslas bei uždaviniai: suprasti tiriamą kultūrą ar grupę, t.y. smurtą patyrusias moteris, jų elgesius, veiksmus, aiškinamus iš jų pačių pusės (Spradley, 1980). Tik ilgą laiką sąveikaujant toje pačioje erdvėje su tiriamaisiais galima surinkti informaciją į išsikeltus probleminius klausimus. Pasak Fetterman (2010), tyrėjas į lauką privalo eiti su atvira mintimi, tačiau ne su tuščia galva. Todėl į tyrimo lauką buvo pradėta eiti tik su išankstinėmis mintimis, kad norima tirti moterų smurto patirtis. Atliekant dalyvaujantį stebėjimą buvau pasiruošusi ir atvira visoms naujoms tiriamoje aplinkoje išskylančioms problemoms, kurios galėjo pakoreguoti tyrimą. Kadangi būnant tiriamojoje erdvėje svarbu ne tik žmonių išsakytos mintys, bet ir visa aplinka. Kaip Geertz (1973) teigia, atliekant etnografiją svarbiu veiksmu tampa tirštas parašas: ne vien žmonių elgesys paaiškina jų elgesį, bet ir visa aplinka daranti įtaką jiems. Todėl atliekant etnografiją informacija, duomenys buvo renkami ne vien iš pokalbių su smurtą patyrusiomis moterimis, bet ir iš visos aplinkos – centro, kuriame moterys lankosi, kai ieško pagalbos. Dalyvaujančio stebėjimo metu duomenys buvo renkami iš moterų centre vykstančios kasdienės veiklos, kintančių procesų bei nuolatos susiduriant su naujomis išskylančiomis problemomis. Dalyvaujančių stebėjimų metu buvo vedami dienoraščiai (fieldnotes), kurie pasak Bernard (2006) yra geriausias būdas užfiksuoti tyrimo lauke vykstančius procesus.

Su smurtą šeimoje patyrusiomis moterimis buvo atliekami gyvenimo istorijų interviu, kurių metu moterims buvo užduodamas klausimas prašant papasakoti savo gyvenimo istoriją. Joms pasakojant savo gyvenimo istoriją buvo užduodami papildomi tikslinamieji klausimai, kurie padėjo ne tik plačiau atskleisti problemą, bet ir įsigilinti į rūpimas moterų gyvenimo detales. Pasak Pack (2012), antropologai dažnai linkę apibendrinti skirtingų žmonių patirtis tam tikroje bendruomenėje,

tarsi nuneigdami skirtimus tarp jų. Tampa vis aktualiau suprasti kaip individai gyvendami įvairiarūšėse kultūrose, asmeniškai konstruoja savo jausmus, atsižvelgiant į konkrečias gyvenimo sąlygas, kurios yra dinamiškos, bet kartu ir sudėtingos. Jei norima sužinoti unikalią žmogaus patirtį, nėra geresnio būdo tai sužinoti nei suteikiant jiems paties išreikšti savo balsus, pasitelkiant gyvenimo istorijos metodą. Gyvenimo istorija, kaip tyrimo metodas, suteikia galimybę žmogui žodžiu papasakoti individualias savo gyvenimo patirtis iš atskirų gyvenimo etapų, jas sujungiant į vieną pasakojimą (narrative). Tai retrospektyvus savo gyvenimo etapų pasakojimas, kuris buvo paskatintas kito žmogaus, šiuo atveju mano kaip tyrėjos. Gyvenimo istorijos pasakojimas skiriasi nuo autobiografinio metodo. Kadangi autobiografija, priešingai, siejasi su asmens saviinicijuotu retrospektyviu pasakojimu apie savo gyvenimą. Šiame tyrime buvo pasirinktas gyvenimo istorijos metodas, kad moterys papasakotų savo smurto patirtis, kurios joms atrodo svarbiausios bei aktualiausios. Pasitelkiant šį metodą svarbu pastebėti kaip intervantai, šiuo atvejų moterys, pasakodamos savo istorijas jas interpretuoja, konstruoja bei pateikia (Atkinson, 2002). Taigi šis metodas yra orientuotas į mažas informantų grupes, kurie per savo pasakojimus pateikia platesnį holistinį požiūrį, kuri sunku pastebėti atliekant tik dalyvaujantį stebėjimą. Todėl šie du metodai ir bus derinami tarpusavyje.

Tyrime dalyvavusios visos informantės buvo moterys. Per laiką kurį praleidau reguliariai besilankydamas moterų centre, teko sutikti tik kelis vyrus. Vyrus, kurie lankėsi dėl profesinių priežasčių – savanoris, padedantis rūpintis informacinėmis technologijomis, visuomeniniais pagrindais padedantis buvęs miesto tardytojas. Centro darbuotojos yra visos moterys, kurių amžių svyruoja nuo 24 iki 65 metų. Su darbuotojomis ir teko praleisti daugiausiai laiko: stebint jų atliekamas veiklas, organizuojant darbą bei sprendžiant iškilusias su moterimis susijusias problemas.

Tyrimo metu buvo atlikti 9 gyvenimo istorijų interviu su moterimis, kurios nors kartą tam tikru savo gyvenimo metu šeimoje buvo patyrusios smurtą. Atliktų interviu skaičius yra mažas dėl tyrimo temos jautrumo. Ne visos centre besilankančios moterys sutiko pasikalbėti apie savo gyvenimą. Pokalbių metu atsiskleidė, kad moterys yra iš įvairių socialinių sluoksnių: jaunos vienišos mamos, daugiavaikės motinos, vidutinio amžiaus moterys bei viena pensijinio amžiaus moteris. Informančių, su kuriomis buvo atliekami gyvenimo istorijų interviu, amžius taip buvo įvairus: jauniausia moteris buvo 25-erių metų, vyriausia – 69-erių metų. Moterų patekimo į centrą būdai taip pat yra skirtingi. Vienos moterys pradėjo centre lankytis tuomet, kai patyrus smurtą artimoje aplinkoje, jų kontaktiniai duomenys su moterų sutikimu buvo policijos pareigūnų perduoti centro darbuotojomis. Darbuotojoms susisiekus su moterimis, jos buvo pakviestos apsilankyti centre bei siūloma psichologinė pagalba, kuri joms galbūt reikalinga. Antroji moterų grupė lankosi

centre po to, kai joms tyrėjai pasiūlė apsilankyti centre, kuris teikia kompleksinę pagalbą. Būtina pažymėti, kad šios moterys jau buvo anksčiau informuotos ar nenorėtų bendradarbiauti su centru, kuomet policijos pareigūnai užfiksavo įvykusį smurto atvejį, tačiau tuo metu jos atsisakė, kad būtų perduoti jų kontaktiniai duomenys. Trečioji grupė – moterys, kurios savo iniciatyva kreipėsi į centrą pagalbos su artimųjų pagalba. Artimi joms žmonės matydami, kad reikalinga profesionali pagalba padėdavo susisiekti su centru, padrašindavo jas čia apsilankyti. Ketvirtoji – moterys, kurios lankosi centre vykstančiuose mokymuose, tačiau nenori specializuotos kompleksinės pagalbos. Iš visų apklaustųjų pasitaikė tik viena tokia intervantė. Moterų lankymosi laikotarpis centre taip pat buvo skirtingas. Vienos buvo dar tik pradėję lankytis, apytiksliai apie 2 savaites, kuomet buvo atliekami interviu su jomis. Kitos jau baigusios individualias konsultacijas, bet dalyvaujančios centre organizuojamuose mokymuose, ar apsilankančios kaip viešnios, kurioms ši vieta brangi. Todėl moterų lankymasis centre apima nuo 2 savaičių iki 4-5 metų.

Nors ir skirtingi moterų patekimo būdai į centrą, individualus lankymosi bei dalyvavimo centro veikloje laikotarpis, tačiau jas visas vienija šeimoje patiriamas smurtas. Galima išskirti dvi grupes smurtautojų, nuo kurių jos patyrė ar vis dar patiria smurtą – sutuoktiniai arba suaugę sūnūs. Moterų šeimoje patiriamas smurtas apima visas jo rūšis: psichologinį, fizinį, seksualinį bei ekonominį.

2.3 Iššūkiai lauke ir tyrimo etika

Visų pirma, tyrimo tema yra skaudi ir surasti priėjimą prie smurtą patyrusių moterų nėra lengva. Todėl pats svarbiausias etikos principas atliekant šį tyrimą bus visiško anonimiškumo ir konfidencialumo garantavimas moterims, kurios sutiks pasidalinti savo smurto patirtimi, išlikusia po patyrimo šeimoje. „Code of Ethics of the American Anthropological Association“ (1998) rašoma, kad antropologas savo tyrime privalo užtikrinti, kad tyrimas nepakenktų tiriamų žmonių saugumui, orumui bei privatumui. Todėl anonimiškumas privalo būti užtikrintas, kad moterys vėliau nepatirtų kokių nors nesklandumų, problemų susijusių su tyrimu. Kaip problemas ar nesklandumus galinčius pakenkti moterims galima pažymėti šiuos: psichologinę riziką (baimė, kad galima identifikuoti moterį iš jos pasisakymų, gyvenimo istorijos), socialinę (atpažinus moterį galimos pasekmės jos asmeniniame gyvenime, pasikeitęs požiūris į ją) bei fizinę riziką (identifikavus moterį galimas vėl smurtautojo elgesys nukreiptas prieš ją). Todėl svarbu užtikrinti, kad tyrimas neturėtų įtakos tiriamų žmonių saugumui, garbingumui bei privatumui.

Tyrimo laukui pasirinkus moterų centrą ir jame vykstančius procesus taip pat reikalingas atsakingumas ne tik prieš tiriamas moteris, bet ir prieš visą organizaciją. Išvalgos, susijusios su organizacijos veikla, bus pateikiamos atsargiai, neiškraipant gautų faktų, kadangi tai gali turėti įtakos tolimesnei centro veiklai, kuomet darbas bus publikuojamas viešai. Be to, tyrimo etika negali nusižengti ir prieš patį antropologijos mokslą. Duomenys privalo būti renkami tik iš tikslinės grupės bei nurodomi taip, kaip tiriamieji juos pateikė, neiškraipant gautų nuomonių, o tik jas apibendrinant, garantuojant konfidencialumą, nepažeidžiant žmonių teisių. Būtina pažymėti, kad visi moterų vardai darbe yra pakeisti, siekiant jas apsaugoti ir kiek įmanoma sumažinti jų identifikavimo tikimybę. Bendraujant su nuo smurto nukentėjusiomis moterimis negalimas joks išankstinis nusistatymas, kuris gali turėti įtakos tolimesnei tyrimo eigai. Kadangi visos apklausiamos moterys yra lygios, neišskiriant nei jų amžiaus, nei užimamos socialinės padėties visuomenėje. Nes tyrime yra svarbiausia jų pateikiamos mintys, patirtys, kurias jos turi patyrus smurtą artimoje aplinkoje.

Vienas iš didžiausių sunkumų kilusių tyrimo metu tai, kad nebuvo galimybių dalyvaujančių stebėjimų metu pabendrauti su smurtą patyrusiomis moterimis. Kadangi visi jų apsilankymai būdavo tik pas centro vadovę arba psichologę. Moterims sunku atsiverti svetimiems asmenims, jos vengia artimo kontakto su joms nematytais žmonėmis taip siekdamos išlaikyti anonimiškumą.

Kitas nesklandumas, su kuriuo teko susidurti, tai moterų nesutikimas pasikalbėti arba neatvykimas į iš anksto susitartus pokalbius – interviu. Visos moterys būdavo perspėjamos, kad esu studentė ir atlieku tyrimą, nebuvo slepiama dėl kokių priežasčių aš noriu pasikalbėti. Visos moterys geranoriškai padėdavo pagelbėti, tačiau trys moterys iš pasižadėjusiųjų neatvyko į pokalbį ir neperspėjo apsigalvojusios, kad nenori su manimi kalbėtis. Su viena iš šių moterų pokalbis buvo nukeltas į kitą dieną ir mums pavyko pasikalbėti.

3. MOTERŲ GYVENIMO ISTORIJOS PATYRUS SMURTĄ ŠEIMOJE

3.1 Gyvenimo istorijos: „Aš tokioj smurto aplinkoj nesiruošiau daugiau gyvent, užtenka“

Smurtas šeimoje ir trauminės patirtys likusios po patirto smurto tiriamos tiek psichologų, tiek ir kitų socialinių mokslų sričių specialistų. Tačiau vieningai sutariama, kad patirtas smurtas sukelia ilgalaikę žalą žmogaus gyvenime, kur patirta žala yra suprantama kaip trauma ar trauminė patirtis. Pasitelkiant gyvenimo istorijas yra ypač naudinga suprasti traumos reikšmę žmonių gyvenime. Gyvenimo istorijų interviu, kaip metodas, padeda atskleisti holistinį asmens gyvenimo vaizdą, kur patirtos skaudžios patirtys gali būti įvardijamos, kaip trauminės. Kaip teigia Dawson ir kt. (1999), gyvenimo istorijos pasakojimas suteikia galimybę parodyti ryšį tarp asmeninės ir kolektyvinės patirties. Šiuo atveju, atliktu tyrimu, moterų asmeninė patirtis yra priskiriama kolektyvinei, kur patirtas smurtas šeimoje tampa moteris vienijančiu dalyku. Kadangi moterys, patyrusios smurtą šeimoje, turi panašias patirtis, išgyvena panašius įvykius, o patirtas smurtas ir jį lydintys veiksniai išlieka ilgai kiekvienos jų atmintyse. Taigi gyvenimo istorijos pasakojimas suteikia galimybę prisiminti ir pasidalinti smurto patirties liudijimais. Nes pasakojimas, kuris perteikiamas moterų lūpomis buvo permąstytas pačių moterų, į daugelį dalykų jos žiūri visai kitaip, tarsi juos lygindamos: ten – čia, praeitis – dabartis, idealu – realu, įvykis – patirtis. Kaip nurodo Dawson ir kt. (1999), gyvenimo istorijos pasakojimas, jos konstravimas remiasi skaudžiais patirtais įvykiais, kurie yra itin svarbūs pasakojančiajam. Tačiau trauminės patirtys konstruojant savo gyvenimo istoriją yra jungiamos kartu su kitomis gyvenimiškomis patirtimis, kurios tarsi papildo viena kitą. Autoriai pastebi, kad gyvenimo istorijų interviu metu kalbant apie trauminės patirtis prisiminimai yra nesąmoningai išmaišomi, kadangi pasakojant jie natūraliai išskyla, nors anksčiau tos skaudžios patirtys buvo slopinamos, suteikiant galimybę atsigauti ir pradėti naują gyvenimo etapą.

Visos moterų centre sutiktos ir jame besilankančios moterys vienu ar kitu savo gyvenimo laikotarpiu buvo patyrusios smurtą šeimoje nuo artimųjų. Nors visų apklaustų moterų, su kuriomis man teko pasikalbėti, gyvenimai ir buvo nevienodi, susidedantys iš skirtingų gyvenimiškų detalių, aplinkybių, tačiau patirtys ir išgyvenimai likę po patirto smurto ir tai, kaip jos konstruoja savo gyvenimo istoriją – labai panašios. Besikalbant su moterimis išaiškėjo, kad jos patirdavo tiek psichologinį, tiek fizinį, ekonominį smurtą, tiek ir seksualinę prievartą. Patiriamas smurtas buvo nuo pačių artimiausių joms asmenų – vyrų bei sūnų. Visų moterų buvo prašoma papasakoti savo

gyvenimo istoriją, kad jos nurodytų tas savo gyvenimo detales, įvykius, kurie joms yra patys svarbiausi bei reikšmingiausi. Kaip pastebi Skultans (1998), pasakojime (*narrative*) pasakojantysis apie savo gyvenimą pabrėžia tuos įvykius, kurie buvo itin svarbūs jo gyvenime ir palikę gilius pėdsakus. Todėl gyvenimo istorijų konstravimas bei jų interpretavimas leido pamatyti, kaip moterys dėlioja svarbiausius savo gyvenimo etapus, interpretuoja smurto priežastis, kokias išskiria patirtis ir joms reikšmingas detales, nuo kurių buvo nuspręsta kreiptis pagalbos, siekiant nutraukti prieš jas naudojamą smurtą.

Norint parodyti, kaip moterys konstruoja savo gyvenimo istoriją, pasirinkau vienos penkių vaikų mamos istoriją. Dovilė – moteris 45-50 metų amžiaus, turinti profesinę siuvėjos kvalifikaciją. Tai daugiavaikė motina, iš viso turinti šešis vaikus, tačiau nelaimingo atsitikimo metu, įvykus gaisrui viena mažametė dukra yra mirusi. Ilgus metus su alkoholiku vyru moteris gyveno iš socialinių pašalpų, kadangi neturėjo galimybių dirbti – augino vaikus. Pradėjusi dirbti ir tapusi finansiškai nepriklausoma, moteris pabėgo nuo savo vyro. Tačiau dėl kilusių problemų su vaikais buvo įrašyta į socialinės rizikos šeimų grupę, nors šiuo metu šeimoje nėra girtaujama. Dovilė smurtą šeimoje patyrė 17 metų, tačiau jos pasekmės jaučianti dar ir iki dabar (itin stipriai gyvenimo smurto aplinkoje pasekmės atsiliepia jos vaikams). Viso pokalbio metu moteris aktyviai permastė visus praeityje vykusius išgyvenimus. Aš buvau tik jos istorijos klausytoja. Pradžioje mūsų pokalbio paprašiau jos papasakoti savo gyvenimo istoriją, kokia ji buvo nuo pat jos vaikystės. Šioje vietoje ji iš karto palygino savo ir savo mamos gyvenimą:

„Pradžioje galiu įvardyti taip, kad dalimi mano gyvenimo kartojasi, tą patį mano mama pernešė. Aš pasakysiu tik taip, kad mano mama nuo mano tėvo pabėgo su manim ir sesere mažametėm su lagaminuku rūbų, aš nuo savo vyro pabėgau su keturiais vaikais ir lagaminu vaikų rūbų. Ir mama 9 metus išgyveno, aš – 17“

Dovilė ne kartą pokalbio metu vis grįždavo į mamos gyvenimą, lygindavo panašias jos ir savo patirtis. Matytas smurtas vaikystėje ir savo sukurtoje šeimoje paliko skaudžias žymes jos gyvenime. Anot Skultans (1998), pasakojant savo gyvenimo istoriją vaikystėje patirti sunkumai, skaudūs įvykiai neretai sujungiami su reikšmingu savo gyvenimo įvykiu. Tas pastebima ir Dovilės pasakojime. Kaip ji pasakojo, jos sesuo visada buvo panaši į mamą bei mamos giminę, o Dovilė į tėvą. Tokius lyginimus vaikystėje ji visada priimdavo skaudžiai, kadangi niekada nenorėjo būti panaši į jį, nes tėvas smurtaudavo prieš motiną, kuri visuomet moteriai buvo didelis autoritetas:

„Ir taipogi mama man ir po šiai dienai mama yra autoritetas. Ir labai daug reiškia man mamos požiūris į mano gyvenimą. Nes mano mama savo gyvenimą pradėjo nuo šaukšto, aš taipogi su 4 vaikais savo gyvenimą pradėjau nuo šaukšto“

Toks moters susitelkimas į praeitį ir grįžimas į vaikystę tarsi paaiškina tam tikrus jos sprendimus gyvenime. Jos, kaip mažos mergaitės nuolatinis tapatinimas su tėvu, kuris buvo laikomas blogu, nes naudodavo fizinį smurtą ne tik prieš motiną, bet ir psichologinį smurtą prieš dvi mažametes dukras, persikėlė į jaunos moters siekį, norą įrodyti, kad ji nėra bloga:

„Buvo tas. Nes aš kaip ir mamai sakau – jūs suprantat, kad jūs pabėgot nuo jo, kai man buvo 7 metai. Ir aš tapatinama su tuo žmogum, jeigu jis buvo jum blogas, kad jūs nuo jo pabėgot. Reiškiasi ir aš esu bloga. Ir aš va kažkokiom tokiom nesąmonėm norėjau įrodyt, kad aš nesu bloga. <...> Ir aš kada sutikau savo vyrą, mes kartu dirbom, jau jis tuo laiku piktnaudžiavo alkoholiu. Ir aš buvau ant tiek beprotiškai naiviai kvaila panelė, kuri norėjo, pirmiausia, mamai įrodyti, kad aš pijoką galiu atvesti į doros kelią. Nepavyko“

Jos noras įrodyti, kad ji nėra bloga pasireiškė tuo, kad ji norėjo įrodyti ne tik sau, bet ir kitiems, jog gali kažką gyvenime pasiekti. Nes kiek Dovilė prisimena su sesere jos buvo laikomas kaip visiškai skirtingos, visada buvo sakoma, kad sesuo pasieks daugiau nei ji. Moteris prisipažino, kad seseriai jaučia beprotišką pavydą, kuris išlikęs ir iki šių dienų.

Moteris prisiminė, kad jaunos šeimos gyvenimas pradėjo blogėti po to, kai jie atsikraustė gyventi pas jos tėvą, kadangi po santuokos buvo daroma didelė įtaka, kad šeima persikeltų gyventi pas jį, mat jis buvo labai geras tekintojas, savo srities specialistas, kuris žinias perduos žentui. Gyvenimas pas tėvą ir jo motiną darė įtaką judviejų santykiams. Dovilė kalbėdama prisiminė, kaip vyras pirmą kartą parėjo girtas, o ji nenorėdama su tuo taikytis pradėjo aiškintis su vyru. Bet iki šiol moters atmintyje išlikę šioje situacijoje pasakyti močiutės žodžiai: „...ko tu čia dabar josios paisai, nu trauk į snukį sako, užsitildys. Tu užsidirbi, kiek nori prageri“. Kaip moteris įvardino nuo tos dienos ir viskas prasidėjo, situacija šeimoje pasikeitė – vyras pradėjo nuolatos girtauti, buvo pradėtas naudoti smurtas. Lūžiniai įvykiai atsispindėjo visų moterų pasakojimuose, kuriuose buvo galima pastebėti tiek visuomeninius socialinius pokyčius, tiek ir asmeninius, po kurių situacija moterų gyvenimuose pasikeisdavo. Šioje vietoje būtina pažymėti, kad kaip Skultants pastebi (1998), gyvenimo istorijoje kaip pasakojime (*narrative*) atsiskleidžia tam tikri kultūriniai dalykai, kurie tarsi įgyja reikšmes žmonių gyvenimuose. Tad Dovilės situacijoje pastebima, kad vyresnio amžiaus močiutės savimonėje išlikęs patriarchalinis šeimos modelis, kuriame vyras užima aukštesnę padėtį nei moteris, kaip šeimos galva. Tai iliustruoja kiti pokalbio metu moters prisiminti žodžiai, kuriuos jai buvo pasakiusi močiutė: „*Tas buvo pasakymas, jeigu vyras ar kibirą išnešė, ar malkų atnešė, tai ką tu boba ir likai tik jau šiukšlėm išnešt*“. Šioje vietoje galima išvelgti vis dar gajus kultūriškai stereotipinius požiūrius, kad vyras yra šeimos galva, o moteris namų židinio puoselėtoja, prižiūrinti namus, vaikus bei visą buitį. Toks požiūris buvo pastebimas ir kitų moterų pasakojimuose (Danos, Noros, Gretos) nurodant tiek vyro, tiek ir vyresnių giminaičių (tėvų,

senelių) nuomonę, kokią padėtį šeimoje privalo užimti moteris. Tačiau Dovelės vyras niekada nebuvo šeimos galva, kuri išlaikytų visą šeimą. Per visus 17 bendro gyvenimo metus vyras buvo išdirbęs tik 3 metus. Iš pradžių moteris taip pat neturėjo galimybės dirbti, kadangi kaip pati sakė vaikai gimė vienas po kito (iš viso turi 6 vaikus, tačiau dukra vieno nelaimingo atsitikimo metu yra mirusi). Palaipsniui situacija šeimoje tapo nebevaldoma – moteris nuo vyro patyrė ne tik fizinį ir psichologinį smurtą, bet ir buvo prievartaujama. Šeimos išlaikymas, buitės – viskas buvo moters rūpestyje, iškilusias problemas sprendavo tardamasi su vaikais, bet ne su vyru: „*Niekada nebuvo, kad su juo tariamasi. Buvo tariamasi su vyresniais vaikais. Atsisėdom, pasisprendėm kas ką... <...> ...jie puikiausiai žino, kad visą gyvenimą viskas buvo ant mano pečių. Bet kokioj situacijoj aš išsikapsčiau ir čia savaimė suprantamas dalykas, ir čia...“*. Moteris savo šeimos gyvenime tapo aktyvia veikėja, kuri privalėjo išlaikyti visą septynių asmenų šeimą. Pasak Dovelės, vyras jau buvo priėjęs tokią ribą, kad nedirbdamas reikalavdavo ne tik iš jos pinigų, bet ir liepdavo vaikams pardavinėti laikraščius, elgetauti, kad tik tėvas turėtų pinigų.

Moteris dalinosi giliai jai atmintyje išlikusiu įvykiu, kuomet vienas sūnus pateko į avariją, nes jį automobiliu kliudė girtas policininkas. Siekdamas išpirkti savo kaltę jis moteriai siūlė pinigų, mat buvo tapatinama su alkoholiku vyru, tačiau ji atsisakė, argumentuodama, kad jos vaikas yra nenuperkamas:

„Ir įsivaizduojat, mano vyras gatavutėlis 12 valandą nakties atėjo, o vaikas ant tempimo traumatologiniam gulėjo, po langais šaukė visokiais įmanomais žodžiais. Ir aš tada nuėjau pas budinčią seselę ir gydytoją, sakau būkit geri pažiūrėkit iki ryto, nes namuose yra vaikai. Dėl jų saugumo. Ir kada aš parėjau, jis į mane cigaretę sugesino... Ir buvo aršiausia, matomai Dievas taip ir pakorojo, per jį taip ir atsitiko tas gaisras, kad jis ant rytojaus, tą pačią Giedrutę paėmęs už kojos ir rankytės bandė per langą išmesti... Jis gasdino tokiu būdu, kad duočiau aš jam pinigų ant šnapso, o jei ne – va. Tai... (vis dar kalba sunkiai suturėdama savyje ašaras, verkia). Ir po metų laiko, tą pačią gegužės 6, Giedrutė mirė... (nuo veido ašaros ritasi ir ant moters krūtinės)“

Taigi galima pastebėti, kad moteris pasakodama apie šį įvykį, dukters netektį, jos mirtį aiškina jiems Dievo skirta bausme – *korone*, kad tėvas mėgino išmesti mažametę pro langą. Nes šnekamojoje lietuvių kalboje žodis *pakoroti* reiškia bausti, nubausti, kur bausmė yra skiriama aukštesnių jėgų, nepriklausančių nuo žmogaus. Lietuvių tautosakoje yra žinoma net patarlė – *Dievas nori pakoroti* – t.y. nubausti už kažkokius blogus darbus. Taigi, moteris niekaip kitaip šio įvykio negalėjo paaiškinti tik kaip jiems skirta Dievo bausme: tiek jai, tiek ir vyrui. Pasak jos tuo metu, kai įvyko skaudi nelaimė, situacija namuose jau buvo visiškai nebevaldoma: vyras gerdavo vienas, kompanijos jam nebereikdavo, vykdavo nuolatiniai grasinimai, pykčiai, smurtas buvo nukreipiamas prieš visus šeimos narius, netgi vaikus.

Dovilei pasakojant apie šeimoje nutikusią nelaimę, kuomet žuvo dukra, išryškėja ir tam tikri visuomeniniai pokyčiai. Moteris prisiminė, kad prieš nelaimę šeima buvo nusipirkusi dėvėta televizorių: „...*buvo prasidėjęs vežimas padėvėtų, buitinės technikos vežimas iš Vokietijos. Ir mes nusipirkom televizorių*“. Šioje vietoje pastebimi visuomenėje vykę pokyčiai, kuomet Lietuvai tapus nepriklausomai žmonėms atsivėrė keliai bei didesnės galimybės važiuoti į Vokietiją. Sienų atsivėrimas turėjo įtakos verslui – buvo pradėti vežti dėvėti rūbai, baldai, naudoti automobiliai bei įvairi buitinė technika. Anot Skultans (1998), žmonės pasakojantys apie savo gyvenimus formuoja ne tik asmeninę gyvenimo istoriją, bet ir apibūdina visuomenines aplinkybes, vykusias tam tikru laikotarpiu. Kadangi žmogus nėra įgalintas nuo jų atsiriboti, nes tai yra jų gyvenimo dalis.

Dovilė pasakodama apie šeimoje buvusias problemas, kurių pasekmes jaučianti ir dabar, prisipažino, kad vienas įvykis ją privertė pasiryžti galutinai nutraukti prieš ją naudojamą smurtą ir visus ryšius su vyru: „...*galiausiai to, ko aš galiu būt dėkinga vyriausiam sūnui, kuris ir jis prieš mane pakėlė ranką. Ir tada aš jau suvokiau, kad man jau reik nešt kudašiu, kol mane jau ne vienas, o du muš*“. Pokalbio metu supratau, kad ne tiek vyro smurtas ją privertė pabėgti nuo jo, kiek visa namuose tvyranti atmosfera – tėvas pamažu pratino ir vyriausius sūnus gerti su juo. Kaip sakė pati moteris – aš to negalėjau pakęsti. Ir susapnuotas sapnas buvo galutinis apsisprendimas nutraukti visu ryšius su vyru ir apsaugoti nuo to savo vaikus:

*„Ir vienu žodžiu jeigu ne trečiasis sūnus, aš nežinau kaip aš būčiau. Va tada jau aš naktį prabudau ir galvoju – viskas, aš jau vieno mušama buvau, dabar dviejų. <...> Ir po tiek metų aš atsimenu tą sapną, kad aš gyvendama PP būdavo grįžtu pas mamą, visą laiką, bet kokiu metų laiku aš prašydavau mamos, kad einam po kapines pasivaikščirot. Matomai aš ten visą savo blogą energiją palikdavau. **Ramybę atrasdavot?** Jo. Ir aš atrodo einu pro miesto sodą gatavutukė. Ir prieš mane ateina mano mamytė su mano vaikais ir pereina per gatvę. Ir aš kaip dabar atsimenu, atsisėdau naktį – viskas, ai dar kaip šaukiau, nu Viešpatie, nuo manęs mama su vaikais pabėgo?! <...> Kokiam aš esu dugne, jei nuo manęs mama ir vaikai nusigręžia. Tai yra du švenčiausi dalykai. Bet kokiu atveju aš turiu juos išsisaugoti. Aš jų negaliu prarast“*

Matoma, kad Dovilei tam tikru ženkle užbaigti gyvenimo etapą, kurį lydėjo smurtas bei alkoholis, tapo susapnuotas sapnas. Nes situacija namuose buvo sunki ir nebepakeliama: abu vyriausi sūnus gerdavo kartu tėvu. Sapnas tarsi parodė moteriai, kad reikia keisti kažką gyvenime, kadangi viso to pasekmės gali būti labai skaudžios, nes auga dar du sūnus, kurie gali būti palengva pratinami prie išgėrinėjimų. Net ir dabar, kai yra sunkios akimirkos Dovelės taip pat neaplenkia sapnai, kurie yra kaip tam tikri ženklai susitiprinantys ją:

„Bet žinot, kad išliko – jeigu blogos mano akimirkos, ir dabar po šiai dienai, jei man labai sunku aš visą laiką, kažkaip paskutiniu metu ir pagalvoju, kad aš jau pradėdau atsitiest ar kažkas čia labai labai skaudaus, aš tėvą susapnuoju. Tam pačiam kur mūsų vaikystė namuose, nuošaliai stovi su tai pačia darbine, darbiniai rūbai nuošaly ir su šypsena „Tu stipri“. O paskutinis buvo sapnas, kad aš bažnyčioj sėdžiu, bet aš dabar tiksliai nepasakysiu, bet su kažkuo labai labai skausmingu. Kad aš sėdžiu bažnyčioj ir verkiu. Šitoj mūsų Vincento bažnyčioj ir už nugaros ranka, atsisėda ir: nu ir ko gi tu čia bliuoni, kiek aš tau sakiau, tu stipri, tu išsikapstysi, tu mano mergaitė ir tu išsikapstysi“

Pastebimas vėl atsikartojantis retrospektyvus grįžimas į praeitį, kur prisimenama vaikystė ir santykiai su tėvu, kurie šiuo metu yra branginami. Nes pokalbio metu ji prisipažino, kad nors iš tėvo ir buvo jaučiamas psichologinis spaudimas mamos atžvilgiu, bet jis mylėjo dukras. Todėl moteris labai mylėdama ir norėdama apsaugoti savo vaikus pasiryžo pabėgti iš namų, kadangi buvo juntamos tokio neramaus gyvenimo pasekmės: *„Taip ir paskui gavosi iš viso to, kad visų vaikų labai sunki paauglystė. Ir sunkiai pernešama visa tai. Labai... <...> Netinkami draugai, alkoholio vartojimas, panika prieš save, pjaustymasis, buvo panaudoti vaistai. Tai sakau yra mano vaikai. Aš nagais, ragais, aš juos ištrauksiu iš to mėšlo“*. Dalinantis prisiminimais, kaip vyko jos ir vaikų pabėgimas nuo vyro, su kokiais rūpesčiais jai teko susidurti, Dovilė vėl palaipsniui pradėjo lyginti save su motina: *„aš esu be proto mamai dėkinga, kad jinai mane priėmė su keturiais vaikais. Su ta sąlyga, kad aš turėsiu, kažkur išėisiu, bet mane pradžiai, kad bent priimtų. Nes tas pats buvo ir mano mamai, pas savo tėvus grįžo su mumis su sesere, kad laikinai“*. Kasdienės gyvenimo aplinkybės yra nejučia atkuriamos gyvenimo istorijos pasakojime (Skultans, 1998). Lyginimas trauminių patirčių patirtų vaikystėje su tuo, ką teko patirti pačiai sukūrus savo šeimą yra atsikartojanti praeities aplinkybė, kurią jau teko išgyventi. Moteris pasakojanti apie savo gyvenimą ne kartą užsiminė, vis grįždama vėl į praeitį, kad jos motinai tėvai, t.y. jos seneliai, buvo didžiausias autoritetas, jai motina taip pat tokia yra, kadangi ištiesė ir pagalbos ranką ir padėjo, kaip labiausiai reikėjo – pabėgus nuo savo vyro. Tačiau ji pati iš savo vaikų nesulaukia tokio atsako, nors stengiasi kiek galėdama jiems padėti išsivaduoti iš patirtų traumų ir įsitvirtinti gyvenime: *„Bet aš vistiek esu bloga mama. Nes gyvenime mum jau susidarę tokios situacijos, kad jie... (atsidūsta, sunkiai renka žodžius) <...> Bet aš esu smerkiama bloga mama, kaip aš galėjau išvyt vaikus iš namų... Bet aš tokiu būdu... jie stojasi, jie nedegraduoja, jie sukasi, stojasi, sukasi...“*. Prasti santykiai su vaikais Dovilei yra skaudi tema, kadangi kalbantis ji sunkiai rinko žodžius, akys nuolatos buvo pilnos ašarų. Visi sunkumai, su kuriais ji susidūrė augindama vaikus, yra vieni iš didžiausių jos trauminių patirčių, nes sunkiai tramdomos emocijos atskleidžia, kad tai itin jautri tema moteriai. Kaip pažymi Benezer (1999), trauminė patirtis nėra įvardijama pačio pasakojančiojo, tai apsprendžiama iš žmogaus verbalinės bei neverbalinės kalbos. Kalbėdama apie vaikus ji pasakojo, kad kai kurie vaikai sunkiai atleidžia motinai, kad ši jiems davė ultimatumus išsikraustyti iš namų. Moteris

prisipažino, kad visiems vaikams yra pasakiusi: „*Aš sakiau ta mama, kuri viskas buvo ant mano sprando – mirė. Mirė. Daugiau ant mano sprando nejos niekas*“. Kadangi ji pas savo motiną buvo priimta irgi tik su sąlyga, kad iš jos išeis ir pradės naują gyvenimą.

Dovilė pasakojo, kad išsiskyrus ir nutraukus visus ryšius su vyru, vis dar sunku atrasti šeimoje ramybę. Nesibaigiančios problemos su ja gyvenančiais vaikais, jų maištavimas, isterijos priepuoliai – tai pasekmės likusios po gyvenimo su tėvu: „*Nu tos beprotiškos ramybės, aš noriu tos ramybės (vėl susigraudina). Nežinau kada jinai bus... (tramdo savyje besiveržiančias emocijas, nutyla).* <...> *Tik sakau tos ramybės ramybės noris. Tikrosios tikrosios darnos*“. Nors ir kyla sunkumų šeimoje, tačiau pradėjusi gyvenimą nuo šaukšto ir lagamino vaikų rūbų, kaip pati sakė, aplink save jau yra susikūrusi buitį, o ar įsileisti naują žmogau į savo gyvenimą ji svarstanti, kai tiek visko patirta:

„Nes norėtusi rast to kito, dar pabandyt rast tą antrą puselę. Šiais laikais tai neįmanoma. Neįmanoma sakot? Kur? Jau patirtis tokia? Taip, taip, kas be ko. Jeigu žmogus normalus, jisai gyvena šeimoje. O jau jeigu jisai paleistas, nu tai jau tegul laksto. Tokio nereikia? Ne, ne, ne. Ne, ne. Per daug iškentėta. Ir iš tiesų per daug jau pasiekta. Nes sakau, kai mes atėjom į tą butą, kai išsinuomavau, viskas buvo šeiminingų. Viskas. dabar jau aš atsistoju tam bute šeiminingų yra tik sekcija, kompletukas ir dujinė. Visa kita yra mano, jau mano užgyventa. Ir kad kažkas vėl man griautų tą tvirtovę? Ne, ne, ne (nusijuokia)“

Gyvenimo istorija kaip pasakojimas padeda atskleisti smurtą šeimoje patyrusių moterų kasdienės gyvenimo aplinkybes ir net traumines patirtis. Pasakodamos jos konstruoja savo gyvenimo istoriją apie tuos įvykius, kurie joms yra patys reikšmingiausi. Pasakojimu metu retrospektyviai grįžta į praeitį, lygina savo ir tėvų gyvenimus, atsiskleidžia simboliai bei ženklai, pabrėžia tam tikrų įvykių svarbumą, tuo pačiu įtraukdamos ir visuomenėje vykusius pokyčius. Būtina pabrėžti, kad tai individualios moterų preitės nuomonės, kurios pateikiamos bei konstruojamos taip, kaip pačios moterys norėjo, man atiteko tik klausytojos vaidmuo. Patirtas smurtas persimelkia į atskirus, individualius kiekvienos moters gyvenimus, kartu jas suvienydamas, sujungdamas į vieną bendrą grupę.

3.2 Trauminės patirtys: „Mane jis sugniaužė kaip gėlės pumpurą“

Sąmoningai panaudotas vyro smurtas bei prievarta prieš moteris sukelia sunkiausias ir labiausiai žalojančias traumas. Smurtas yra ne vienadienis reiškinys, trunkantis ne vienerius ir ne dvejus metus. Moterys, kurios sutiko su manimi pasikalbėti ir pasidalinti savo gyvenimo istorijomis bei prisiminimais, smurtą šeimoje patyrė nuo 2-ųjų iki 25-rių metų. Nors patiriamo smurto laikotarpiai ir skirtingi, tačiau nepriklausomai nuo to moterys vistiek patyrė traumas, kurios išliko ne tik atmintyje, širdyje, bet ir paliko pėdsakus jų gyvenimuose. Moterims pasakojant savo gyvenimo istorijas trauminės patirtys buvo atpažįstamos tiek ir iš verbalinių, tiek ir iš neverbalinių (kūno padėties, gestikuliacijos, balso intonacijos, akių kontakto ir kt.) signalų. Kadangi šie signalai padeda atpažinti, jog tai trauminė patirtis, nors pačios moterys to ir neįvardino.

Trauminės patirtis atpažinti nėra lengva, jos atsiskleidžia palaipsniui moterims pasakojant apie savo gyvenimus. Šios patirtys nebuvo pačių moterų nebuvo įvardijamos kaip trauminės, tačiau iš pasakojamų tam tikrų gyvenimo detalių, moterų kūno kalbos ženklų jas galima vadinti trauminėmis. Nes moterys patyrusios smurtą šeimoje jau esa patyrusios traumą, kadangi turimi atsiminimai jas lydi visą gyvenimą. Ne viena apie savo gyvenimą pasakojanti moteris prisiminė, kad gyvenant šeimoje su vyru ir patiriant jo smurtą, jos buvo nuolatos vyrų gąsdinamos, šantažuojamos, manipuliuojama vaikais, išgyvenama nežinomybė koks vyras pareis namo, kas jų ir vaikų laukia, todėl baimė buvo nuolatinė jų palydovė:

*„...nes tikrai bijojau, ką aš žinau kaip jisai pareis po to paros, kas ten gali būt. **Tokia nuolatinė baimė vis jausdavosi? Nu buvo tokia panika...**“ (Raminta)*

„Bet tuo metu aš buvau labai įgąsdinta, nes vienu tarpu nuo jo man čia, jis lakdavo ištisai, niekuo nesirūpydavo, aš pati vaikščiojau pas psichologus, psichiatrus. Antidepressantus gėriau, tai jis per tai bandė mane manipuliuot tuo. Mane šantažavo, kad tu čia psichė, pas psichiatrus vaikštai, aš iš tavęs vaikus atimsiu... Aš ant tiek prigąsdinta, bijodavau jo. <...> Paskui siust pradėjo, gąsdint, aš tave užmušiu, tave sudeginsiu...“ (Giedrė)

*„Nes jis kai gerdavo kartais pergerdavo, akys tos baltos, iš vis nežino, sėdi ir nė su kuo šneka, ir ką. **Aš jau bijodavau, tragedija**“ (Dana)*

„Ir psichologiškai labai veikia, grasina ir gąsdina. <...> Jis man yra pasakęs ir ne tik man, daug kam yra pasakęs – kol jinai bus gyva, tol jinai bus tik mano. Neduok Dieve, jei jinai susirastų kitą, tada jinai ir negyvens. Ir tiesiog aš negaliu nė pajudėt. Aš jam priklausoma skaitosi, aš žmona ir skaitosi jam priklausoma esu. <...> Ką jis man prirašo žinučių, vakare neik į miestą – užmušiu, aš

tavęs patykosiu. Ir dabar ta tokia psichologinė trauma likus, eina skambina, grasina ir gąsdina, ir bijai kažku išeit, ir visa kita “ (Sonata)

„Nu ir skiriamės sako, aš vienu žodžiu tą mergaitę pasiimsiu, man mama padės, tu prastos sveikatos... Tai man paskui labai sušlubavo sveikata, ir tenai apmušė jis mane paskui. Žinokit, labai susirgau paskui taip“ (Nora)

Šiomis moterų išsakytomis mintimis galima patvirtinti, kad patirtos psichologinės smurto traumos neaplenkė nei vienos moters. Galima pastebėti, kad gąsdinimais, šantažavimais, manipuliavimais vyrai vis dar siekia kontroliuoti savo moteris. Profesorė Sarah Ashwin (2000), besidominti postsocializmo visuomene ir jos lyčių vaidmenų transformacija, išskiria, kad postsovietinėse visuomenėse vyro dominavimas laikomas norma. Todėl ir Lietuva patyrusi sovietinę priespaudą išlaiko norma vyro kontrolę moters atžvilgiu, kuri turi paklusti pastarojo visiems reikalavimas, nes jis yra šeimos galva. Autoriteto šeimoje palaikymas vykdavo kontroliuojant šeimos narius, tiek moteris, tiek ir vaikus, ko pasekoje visi patirdavo traumas bei psichologinį spaudimą. Raminta pasakojo, kad siekiant išvengti vyro smurto proveržių jai ir vaikams ne kartą teko slėptis viename kambaryje ir užsistumti duris, kad vyras negalėtų patekti pas juos. Nes tiek ji, tiek ir vaikai bijodavo tėvo, nuolatinis girtavimas bei rėkimas be priežasties, juos išvargindavo. Kaip ji prisipažino, gyvenant su vyru labiausiai paveikė ne rankų kėlimas ir fizinio smurto pajautimas, bet namuose tvyranti įtampa, kuria jis bandė paveikti moterį. Visa tai moterį labai smukdė psichologiškai ir vertė pabėgti nuo smurtaujančio vyro. Besikalbant Sonata taip pat prisipažino, kad už vyro kumščius skaudesnis yra pažeminimas: *„Bet va kaip toksai atvejis, kai sudaužo, suspjauodo, moteriai būt suspjaudytai į veidą, įsivaizduokit ką tai reiškia... Įsivaizduokit, ką tai reiškia. Sumušimas dar tiek nereiškia, kiek suspjaudymas“.*

Iš moterų pasakojimų galima pastebėti, kad patirtas psichologinis smurtas turėjo įtakos ne tik jų gyvenimams, bet kartu ir vaikams. Dovilė grįždama į praeitį prisiminė, kad jos vyras buvo pasiekęs jau tokią ribą gyvenime, kad vaikus siųsdavo parnešti jam alkoholio, dar nepilnamečiai vaikai verčiami pardavinėti laikraščius, kad tėvas turėtų pinigų nusipirkti svaigiesiems gėrimams, bei sodindavosi vyresnius sūnūs prie vieno bendro stalo, kad turėtų su kuo išgerti. *„Taip ir paskui gavosi iš viso to, kad visų vaikų labai sunki paauglystė. Ir sunkiai pernešama visa tai. Labai... <...> Netinkami draugai, alkoholio vartojimas, panika prieš save, pjaustymasis, buvo panaudoti vaistai “* – taip Dovilė apibūdina problemas su vaikais, kurias labai skaudžiai išgyvena. Jai teko patirti ne tik vyro smurtą, bet vėliau sūnaus rankos pakėlimą ir pasakytus žodžius, kad kokia ji motina tiek „prisidarius“ vaikų, kurie iki šiol giliai išlikę moters atmintyje. Viso pokalbio metu ji laisvai atvėrė savo širdį ir papasakojo tai, kas jai sukelia didžiausią skausmą: *„...Bet aš vistiek esu bloga mama. Nes gyvenime mum jau susidarę tokios situacijos, kad jie... (atsidūsta,*

sunkiai renka žodžius) Dabar su Audriumi aš ir po šiai dienai nebendrauju“. Visą laiką mums bekalbant jautėsi, kad didžiausia trauma Dovilei yra tai, kad vaikai neįvertina jos gerų norų jiems, kad ji vaikams dažnai yra neautoritetas: „*Man mama visą laiką autoritetas buvo. O aš iš tiesų savo vaikų... (susigraudina, veidu pradeda risti ašaros) ...nes aš mačiau, kad mama stengiasi, kad jinai... (nutyla, sunkiai tramdo emocijas) ...stengiasi, kad mes niekuo iš klasės neišsiskirtume iš kitų vaikų... (iš savo rankinės ištraukiu vienkartinę nosinaitę ir paduodu moteriai. Kambaryje sklendo tyla. Ji išsiima vieną nosinaitę ir nusišluosto ašaromis pasrūvusį veidą. Pastebiu, kad ašaros ritasi net moters krūtine...) ...gal kažkaip kitaip jinai... aš viską labai labai išreiškiu rėkdama, šaukdama... Emociškai išsiliejat? Emociškai, emocijoms esant aš galiu prisipažinti, kad tikrai labai žiaurių dalykų prisakau, o paskui kada jau atvėstu... Pergalvojat? Taip, ir po šiai dienai matomai tos visos išreikštos emocijos grįžta prieš mane pačią“.* Moters santykiyje su vaikais galima pastebėti ir tam tikrus kultūrinius/socialinius vaizdinius, kas yra gera/bloga mama mūsų visuomenėje. Iš moterų pasakojimų atsiskleidė, kad gera mama laikoma tokia motina, kuri nori pakeisti esamą situaciją į geresnę pabėgant iš smurto aplinkos. Tačiau kartu ji privalo prisiiinti ir buitinius šeimos rūpesčius, kurie priklauso jai ir tradicinėje patriarchalinėje šeimoje: dirbti ir finansiškai prisidėti prie šeimos gerovės, rūpintis visa namų buitimi. Bloga mama – tai vaikų autoriteto neturinti motina, kuri neprisiima visų šeimoje vykstančių problemų bei rūpesčių vien tik sau, kur anksčiau tai buvo laikoma kaip normalus bei įprastas dalykas. Motinos autoritetas prarandamas, kai vaikai yra skatinami stotis, rūpintis savo gyvenimais, prisidedant prie šeimos gerovės. Moteris sunkiai išgyvena ir susitaiko tiek su vaikų, tiek ir su aplinkinių žmonių žodžiais bei vertinimais, kad ji būdama daugiavaikė mama yra bloga, nes dažnai yra tapatinama su alkoholiku vyru: „*Kad jau vienu žodžiu aš buvau laikoma pagal diedą, atsiprašau už tą žodį, kad aš ir pati alkoholikė“.* Nes blogas tėvas yra toks, kuris girtuokliauja, naudoja smurtą yra praradęs autoritetą kitų žmonių akyse kaip geras tėvas.

Greta taip pat prisipažino, kad šeimoje matytas smurtas turėjo įtakos ir vaikams, viso to pasekmes ji jaučianti ir dabar, kuomet po tėvo mirties prieš ją pradėjo smurtauti vyresnysis sūnus: „*Jaučiu dėl to, kad vaikai matė visą tą smurtą, vistiek jis šeimoj būdavo dažnas, ir būdavo iki tokių dalykų, kad būdavo ir veidrodžiai daužomi ant galvos ir durų stiklai išdaužyti mane bestumdant, ir visko buvo“.* Matoma, kad vaikystėje stebėtas tėvo elgesys ir priimamas jo autoritetas kaip šeimos galvos yra išlaikomas, siekiant parodyti savo galią. Nes Ashwin (2000) teigia, kad posovietinėse visuomenėse sūnūs visada identifikuojasi su savo tėvais. Negalima nuneigti fakto, kad matyti smurto atvejai šeimoje didžiausias žymes palieka vaikuose, jie patiria bei išgyvena traumas neišskiriant vaiko lyties. Sonata pasakojo, kad pastaruosius kelerius metus matytas nuolatinis smurtas šeimoje sukelia nemažus pokyčius dukters elgesyje: „*Nes mergaitė yra sutraumuota tikrai. Sunkoka jai yra prie visko prisitaikyti“.*

Moterys patyrė ne tik skaudžius psichologinius išgyvenimus, kurie yra neišvengiami patiriant smurtą šeimoje, bet ir socialines smurto traumas, kuomet nesulaukdavo palaikymo iš artimųjų. Kalbantis ne viena moteris prisipažino, kad su artimaisiais iš vyro pusės santykiai dažnai būdavo komplikuoti: nesulaukdavo nei pagalbos, nei paramos, greičiau tik sukeldavo įtampas bei konfliktus. Dana prisimindama pirmąją santuoką su vyru, pasakojo, jog po vestuvių teko gyventi pas vyro tėvus. Su anyta ji nuo pat pradžių nerado bendros kalbos, kadangi ji nemėgo marčios. Gyvenant pas tėvus Dana patyrė pirmuosius smurto atvejus, tačiau užuojautos nesulaukė: „...o motina gal kaip visada gavus, sakydavo: o ko čia, tegul ir tašo, ir mane tašė! O skaitosi, va kaip aš išsaugojau dėl vaikų tėvą ir tu privalai išsaugot. Ir niekada ten mane negynė, niekada nežinau...“. Priešiškumas buvo iš karto jaučiamas, kai tik vyras supažindino ją su tėvais. Tarpusavyje niekada nebuvo sutarimo, nors ir buvo stengiamasi nekonfliktuoti. Kaip teigė Wesely (2006), smurtas nėra atsietas nuo gyvenimiško konteksto, moteris veikia tradicijų, papročių bei pažiūrų visuma. Šioje vietoje pastebima, kad moterys gyvendamos su smurtaujančiais vyrais priimdavo galias tradicijas, kad moteris yra šeimos vienytoja, kuri privalo išsaugoti šeimą. Tokiu būdu išlaikydamos tradicijas bei pažiūras jos įtvirtindavo tėvo kaip autoriteto portretą, kurio negalima atimti iš vaikų, kartu įtvirtindamos ir jo galią. Kitos moterys taip pat pasakojo apie nesutarimus su antrųjų pusių šeimomis:

„O ji pati sakydavo ane, kad mano uošvis muša ją, tai jeigu tave mušė, tu savo sūnui nežinau ką padarysi, kad jis nekištų rankų, kitaip konfliktus spręstų. Įžvelgtum jo kaltę, ji pas psichologus ar kažkur siųstum. Bet jinai nieko, ji aplamai nieko nedarydavo, jai pasiskųsdavai tai dar nuo jos gaudavai. Nuo jos gaudavai tokių žodžių, kad... Aišku aš prieš ją negalėdavau nieko pasakyti, nes ji už mane yra vyresnė“ (Raminta)

„Jinai jau ne kartą pasakė, kad man neįdomu ką jūs ten veikiat, vienu žodžiu jūs tenai užsi... užsi... Užsikaskit savo problemose, ir jai niekad... Pas ją kai nueini, su ja... aišku mūsų skiriasi labai, kaip pasakyti, man su ja labai sunku bendrauti, kadangi pas ją yra labai, kaip pasakyti... išsilavinimas pas ją gal keturios klasės. Aš nerandu su ja bendros kalbos“ (Greta)

„Ta jo mamytė tai visiškai degradavus... Aš jai nepatikau nuo pat pirmų dienų, aš su ja negerdavau... Atsisakiau, ji man vieną kartą siūlė gerti, aš išgėriau pusę stiklinės sidro ir sakiau daugiau ne, aš nenoriu. Tai ji supyko, ką tu čia (keiksmazodis), marti vadiniesi, jeigu tu su manim gerti negali... Ką tau čia per prasta? Sakau nenoriu, man yra mažas vaikas, man reikės su juo naktį keltis, aš nenoriu, negersi. Grynai nuo to laiko ji ant manęs labai. Ji ant manęs tiesiog šmeižia“ (Giedrė)

Kiek girdėjau moterų pasakojimus apie santykius su vyrų artimaisiais ir tai, ką teko patirti įvairiais gyvenimo etapais, jos jaučia dideles nuoskaudas, kad nebuvo palaikomos, kuomet sūnūs prieš jas smurtavo, nesulaukdavo užtariančio žodžio, priešingai – kritikuojamos, nustatinėjamos prieš vyrus bei šmeižiamos: „**Kada ir kaip jus šmeiždavo? Tuo metu, kai vyras buvo išvažiuojęs į Angliją, į jį mane, kad aš sėdžiu su vaikais, tai taksistas važinėja pas mane, pas mane čia vyksta karnabaletai, išgėrinėjimai, vaikai utėlėti, apskretę, nevalgę...**“ (Giedrė). Meda iki šių dienų prisimena vieną motinos dieną, kuomet vyro buvo palikta namuose su vaikais, nes prieš kelias dienas jis ją buvo sumušęs, o šis išėjęs pas savo tėvus. Kaip įprastai motinos dieną pas vyro tėvus susirinkdavo kiti vyro broliai su šeimomis, todėl Meda nusprendė, kad ir jai reikia pasveikinti anytą, todėl paprašiusi brolio, kad ją nuvežtų: „*Tai va kažkaip iki šių dienų įstrigę, išlikę tie žodžiai, kad pamatė, kad aš įvažiuoju į tą kiemą ir jinai pati tiesiog išėjo į tą kiemą, kad niekas nematytu vienu žodžiu. Be abejo žinojo, kad aš tokia, tai aš ten ją pasveikinau ar kaip, jau aš nelabai prisimenu, bet tik tiek įstrigo tie žodžiai, kad mane namo jau siunčia jinai mane, kad tik tėvukas nematytu. **Slėpė nuo savo šeimos, kitų vaikų, kad tik nematytu? Tai tikriausiai. Kad tik tėvukas nematytu. Tai va man tas skaudžiausi tokie uošvienės žodžiai likę, kad neturėjau jokios pagalbos. **Atstūmimas buvo jaučiamas?** Jo, už sūnųėjimas, o kaip tik gal būtų jį padraudę, pabaudę kažkaip, galbūt pasitaisęs gyvenime. O paskui paskui tik juo labiau smuko***“. Medos situacija parodo, kad visuomenėje smurtas yra tapatinamas su gėda, t.y. gėda patirti smurtą šeimoje. Tas itin būdinga vyresnio amžiaus žmonėms, o ypač moterims, kurioms taip pat teko patirti smurtą nuo savo vyrų. Problemų susijusių su smurtu slėpimas eina iš kartos į kartą, nenorima pripažinti šalia vykstančių problemų, jas ignoruojant bei slepiant ne tik nuo visuomenės, bet ir nuo artimiausių šeimos narių.

Besikalbant su moterimis paaiškėjo, jog jas labiausiai skaudino vyro artimųjų atstūmimas, pagalbos nesuteikimas, kuomet jos reikėjo daugiausiai, vienų palikimas su savo problemomis – „*Nu kaip žinokit, kaip geruoju tai viskas rodos ir gerai būdavo, bet kai pradėdavai kovot prieš šitokius dalykus tai pritarimo nebūdavo*“ (Meda). Kaip ir Greta pasakojo, kad jos tėvai stengėsi kalbėti su žentu, padrausminti jį, tačiau išklauses jis vistiek darydavo savo. Vyro taip pat tėvai žinojo apie visas problemas, tačiau visai nesikišo į jaunos šeimos problemas. Šioje vietoje moterims trūko vyrų tėvų palaikymo, nes problemų ignoravimas bei marčių atstūmimas, leido smurtui šeimoje kuo toliau, tuo labiau įsišaknyti, o moterims išgyventi nemažas kančias bei traumas. Sutuoktinių tėvai nepadėdavę kovoti su smurtu, girtavimu jį dar tik įtvirtindavo. Nes moteriai būnant stereotipiškai silpnai ir patiriančiai lyčių galios disbalansą yra sudaromos prielaidos patirti smurtą. Ne viena moteris pokalbių metu prisipažino, kad jeigu vyrų tėvai, broliai ar seserys būtų labiau padėję, pasikalbėję bei nepalikę jų su girtaujančiais bei smurtaujančiais vyrais, jos galbūt ir iki šiol būtų gyvenę kartu su jais, nes ne visais atvejais jie būtų labai blogi joms:

„... iš tiesų jis buvo tas žmogus, kuris tikrai mylėjo vaikus. Jis sugebėdavo iš sulūžusių kelių žaislų padaryt vieną gerą. Su vaikais eidavo ant kalnų.“ (Dovilė)

„Kažkaip jis rūpestingas buvo, geras rankas turėjo, peikt aš negaliu.. Nes jis geras rankas turėjo, labai viską sugebėjo padaryt ir su technika, ir namuose remontus Jei nebūtų alkoholis į gyvenimą įsikišęs, gal ir po šiai dienai mes būtume gyvenę, ir gerai gyvenę pasidarydavom, viską“ (Meda)

Matoma, kad gero tėvo vaizdinys atskleidžia per santykius su vaikais, rūpinimasi šeima ir jos buitimi. Nors kai kuriais gyvenimo atvejais vyrai ir nebūdavo blogi, tačiau susiklosčius tam tikroms gyvenimo aplinkybėms, kuomet šeimoje atsirasdavo alkoholis ir smurtas, dažnai moterys vis tik likdavo vienos tvarkytis namų buityje. Jos tapdavo aktyviomis veikėjomis savo šeimose, nors tuo metu ir patirdavo vyrų priespaudą bei smurtą. Buities darbai, finansiniai rūpesčiai prislėgė ne vienos kalbintos moters pečius:

„Viskas, viskas buvo ant mano. Jisai būdavo uždirba, ten neoficialiai jis dirbdavo, būdavo jis uždirba ten, gauna į savaitę po 400-500 šimtus, tai arba numes šimtą, arba nenumes. O toliau jis į kazino, su mergom, su draugais, jisai randa kur padėt turbūt. Bet jis nė pats save apsirengs, nė ką šeimai pasiūlys. Viskas būdavo iš manęs“ (Sonata)

„Šiaip visą gyvenimą dirbau ir visą gyvenimą žiūrėjau, kad visiems būtų pavalgyt, nes vyras labai buvo nepastovus darbuotojas: nes tai tas, tai tas netinka, tai čia geriau, tai vienu žodžiu... <...> Nes visą laiką, kai aš pradėjau dirbti, aš labai žiauriai dirbau“ (Greta)

„Ir gavosi taip, kad jisai ten su tėvu mašinų gamykloj išdirbo 3 metus, ir visas jo buvo darbas. Per 17 metų visi jo darbo metai, visas jo indėlis į šeimą (nutyla ir atsidūsta). <...> .... visą gyvenimą viskas buvo ant mano pečių. Bet kokioj situacijoje aš išsikapsčiau ir čia savaime suprantamas dalykas“ (Dovilė)

Tiek Sonata, tiek ir Greta su Dovile gyvendamos šeimoje su vyrais visada pačios turėjo rūpintis šeimos gerove, kadangi vyrai gyvendavo lengvabūdišką gyvenimo būdą. Dovilės vyras kuo toliau, tuo labiau įniko į alkoholį, ji viena turėjo rūpintis penkiomis atžalomis, o šalia to dar vyras reikalavdavo pinigų išgėrinėjimams bei cigaretėms. Ji prisiminė, kad tuomet kai ji jau buvo pabėgusi nuo savo vyro, šis autostopu atvažiavo į kitą miestą, kuriame ji buvo apsistojusį vien tam, kad paprašytų pinigų vienam cigarečių pakeliui. Sonata pasakojo, kad vyras ne tik mažai prisidėdavo prie šeimos biudžeto, bet per konfliktus su juo ir smurto išpuolius namuose dūždavo langai, telefonai, televizoriai, buvo suplėšomi bei sukarpomai visi jos rūbai. Kaip pati sako: „Laikas eina, o laikas žaizdas gydo. Ištersim kaip nors viską. Atsistosim ant tų kojų. Svarbiausia pradžia yra sunkiausia“. Sonatai nuostolius palieka ne tik sudaižyti įvairūs buitiniai prietaisai ar rūbai, bet

ir jos vardu paimtos paskolos, apie kurias ji nieko nežino. Visos problemos lieka jai, kadangi vyras atsakomybės už tai neprisiima. Greta taip pat prisimena, jog vyras nuo santuokos pradžios priekaištaudavo, kad ji finansiškai neprisideda prie šeimos biudžeto, nors tuo metu augino du mažamečius sūnus: „*Bet kadangi vaikai buvo maži, aš dirbau, namuose aš megzdavau, važinėdavau su draugais į Gariūnus, prekiaudavom visokias kepures, sukneles megzdavau, kai tais laikais buvo*“. Moteris tokiu būdu ji prisidėdavo prie geresnio šeimos gyvenimo, nes vyras ne visada buvo suinteresuotas gerinti buitį („*jis nieko nedarydavo, pas mane namuose kas sulūžę, kas kur kokia rankena nukritus tai niekas netaisyta, niekas nedaryta*“), tekdavo prisidėti ir moters tėvams prie jaunos šeimos išlaikymo. Nors ne visoms moterims finansiniai rūpesčiai atitekdavo nuo pat santuokos pradžios. Meda dalinosi prisiminimais, kad santuokos pradžioje vyras dirbo, rūpinosi šeima, iš mažesnio būsto jie persikėlė į didesnį, tačiau Lietuvai tapus nepriklausomai ir atėjus krizei jie kartu stengėsi dėl šeimos gerovės. Pasak moters, ji dirbo ir stengėsi dėl šeimos visą laiką, kai vyrui pradėjus laisvai dirbti savo garažuose, jis mažai jau prisidėjo prie šeimos biudžeto, kadangi alkoholis jau buvo galutinai užvaldęs jį. Nors prie buities darbų vyras dar padėdavo. Tačiau tuo metu, kai vyras paliko šeimą, po visų jos prašymų skirtis, visi rūpesčiai užgulė moters pečius: „*Paliko, su visais rūpesčiais... Vienu žodžiu, mes patys kūrenamės, kad ir bute gyvenam, šildymas atskirai mūs. Pečius sudegęs, malkų nėra... Tai va, ne tai, kad aš pergyvenau, kad jusiai išėjo, paliko, bet visi vyriški namų ūkio darbai liko ant mano pečių. Tai va tokia buvo mano depresija, sunkus pergyvenimas va tas, visas etapas, kol aš persilaužiau viską, žinot, savyje sugebėjau įveikt*“. Iki tol moteris patiriančios vyrų kontrolę, buvusios subordinuotos, gavusios galios į savo rankas šeimoje, jos pamažu išsivaduoja iš patiriamos priespaudos, palaiptiui keisdamos savo gyvenimus. Toks galios turėjimas, pagal feministines idėjas, padeda moterims išsivaduoti iš vyro priespaudos ir keisti savo gyvenimą gerąja linkme.

Moterys, kurioms teko iškęsti tiek fizinį, tiek ir psichologinį, ekonominį smurtą bei seksualinę prievartą, patyrė traumas. Skaudžios trauminės moterų patirtys apima ne tik psichologinius išgyvenimus, kuomet buvo grasinama, gaudinama, manipuliuojama joms brangiausiu turtu – vaikais, nuolatos gyvenama baimės apsuptyje. Prieš sukurdamos šeimas ir patirdamos smurtą moteris buvusios nepriklausomos, savimi pasitikinčios ir laisvos asmenybės palaiptiui tapo uždaromis bei vienišomis. Renatos pasakyti žodžiai „*Mane jis sugniaužė kaip pumpurą*“ atskleidžia, kad moteris likdavo vienos kovoti su savo problemomis šeimose. Vyrų artimųjų palaikymo stoka, finansiniai rūpesčiai, namų buities problemos, patiriamas smurtas – tai giliai moterų atmintyje išlikę trauminiai dalykai bei patirtys, kuriomis jos pasidalino pasakodamos savo gyvenimo istorijas. Moteris prisipažino, kad tik išsiskyrusios ar pabėgusios nuo smurtautojų jos vėl galėjo atsitiesti ir pradėti žydėti – tęsti normalų bei įprastą gyvenimą.

3.3 Smurto priežastys: „*Gėrimas nė vieno prie gera nepriveda*“

Kalbantis su moterimis buvo labai įdomu sužinoti, kaip jos aiškina, interpretuoja, kodėl prieš jas vyrai ar vaikai panaudoja smurtą. Moterų atsakymai galėjo atskleisti platesnes panaudoto smurto priežastis, tokias kaip patriarchalinio šeimos modelio laikymasis, kur vyras užima dominuojančią padėtį, o moteris patiria priespaudą ir nelygybę, ko pasekoje atsiranda lyčių nelygybė. Tačiau moterų pasakojimuose atsiskleidė kiti smurto priežasčių aiškinimai, kurie nebuvo aiškinami lyčių nelygybe. Daugiau visi moterų smurto priežasčių interpretavimai buvo siejami su socialinėmis, psichologinėmis bei sveikatos problemomis, kurias lydėjo alkoholio vartojimas vyrų gyvenimuose.

Ne viena moteris pokalbio metu patvirtino, kad alkoholio vartojimas – tai panaudoto smurto priežastis. Moterys tvirtino, kad alkoholis į jų gyvenimus atėjo palaispniui. Meda alkoholio vartojimo priežastis aiškino Lietuvos atgimimo ir nepriklausomybės laikais, kuomet daugelis šalyje veikusių įmonių buvo uždarytos, atėjo bedarbystės laikotarpis: „...*nu gal čia ir tie metai tokie sutapo bedarbystės ir visi tie perversmai gal tokie. Ir gyvenime va atėjo tas alkoholis*“. Anot jos, šalyje vykę perversmai, vyravusi bedarbystė, pradėjusi plėtotis naudotų automobilių pramonė iš Vakarų šalių paskatino ne vieną imti remontuoti naudotus automobilius ypač pietvakarių Lietuvoje. Medos vyras buvo ne išimtis – pradėjo taisyti automobilius garaže:

„Nu galbūt, galbūt tokią laisvę žmonės gal pajautė, galėjo čia tuos savo verslus pradėti daryti, gal ką, o gal būtų išlikęs darbe, jis gamykloje dirbo suvirintoju, tai gal būtų likęs tam darbe, gal dar būtų išsilaikęs, gal ką... O čia jau suėjo su savais, su broliais, nu tai žinot paskui...“

Galima daryti prielaidą, kad sumažėjęs saugumo jausmas, kuris iki tol buvo jaučiamas gyvenant sovietinėje visuomenėje, socialinių garantijų užtikrintumo ir stabilios finansinės situacijos nebuvimas tarsi sudarė prielaidas vyrams į gyvenimą įsileisti alkoholį. Praeities ir gero gyvenimo prisiminimus, kurie lydėjo, vyrai bandė užmiršti tokiu būdu juos slopindami. Moters pasiteiravus, kodėl vyras pradėjo smurtauti ji atsakė taip – „*Nežinau, gal žinot, kaip vyrai geria kartu, gal įsikalba ką nors, gal vienas kitą pakuso ar ką, nu kas ten žino realiai. Ir dabar tiek laiko jau, stengiuosi ir užmiršti tai, ištrinti (nusijuokia). Tuos blogus dalykus*“. Tačiau labiau moteriai man atsivėrus paaiškėjo, jog didžiausi nesutarimai, dėl kurių buvo panaudotas smurtas, tai pinigai, kurių kuo toliau tuo mažiau vyras parnešdavo į namus:

*„Tie piktumai, piktumai buvo vis, jis pareidavo tai, žinot, susikivirčini vis. Paskui... **O dėl ko tie kivrėčiai kildavo vis? Dažniausiai dėl tų gėrimo, kad pinigėlių mažiau uždirbi ar kaip, vistiek žinot kivrėčiai tokie kildavo**“*

Svarstydamą Meda kalbėjo, kad jei ne alkoholis ir visos su juo atėjusios problemos, smurtas jie ir dabar su vyru kartu gyventų. Nes nuolatiniai išgėrinėjimai paskatindavo smurtą, kadangi šeimoje atsirasdavo didesni ar mažesni kivirčiai. Greta taip pat prisimena, kad tuo metu, kai susipažino su vyru, jis iš pradžių turėjo labai gerai apmokamą darbą, kur didžiausios pajamos buvo gaunamos ne iš darbo užmokesčio, bet iš šalies. Kaip moteris sakė, tokie darbai yra ne amžini, todėl dėl tam tikrų priežasčių jam teko iš jo išeiti. Įsidarbinus policijoje ir sumažėjus gaunamoms pajamoms, žmonai buvo pradėta priekaištauti, kad ji niekur nedirbanti, nors tuo metu augino du mažamečius sūnus. Todėl moteris pradėjo megzti įvairius mezginius ir jais prekiauti Gariūnuose, kad tik galėtų prisidėti prie šeimos gerovės. Kaip žinoma, prekyba Gariūnuose buvo suaktyvėjusi taip pat Lietuvos atgimimo ir nepriklausomybės atgavimo laikais. Todėl pasikeitusi ekonominė padėtis, finansinis nestabilumas Gretos šeimoje taip pat buvo viena iš smurto priežasčių Lietuvos nepriklausomybės atgavimo laikais.

Kitų pokalbių metu moteris aiškino, kad smurtas taip pat yra alkoholizmo pasekmė, kur pastarasis yra genetiškai paveldimas ir einantis iš karto į kartą, o tuo pačiu iššaukiantis agresiją, pyktį ir smurtą:

„ Nes svarbiausia, kad aš net, dabar jau aš va suvokiu, bet man buvo ir pasakyta, kad alkoholizmas tai yra genetiškai pas juos, iš kartos į kartą. Užtat ir pas mane labai didelis priešiškusmas alkoholiui“ (Dovilė)

„Aš pasakysiu, čia žinokit eina iš kartos į kartą šitas dalykas. Aš pasakysiu, kad pikti tie mūsų vyrai. Mano močiutės tėtis netgi buvo labai piktas ir buvo žiaurus net. Piktas ir žiaurus. Močiutės mano tėtis. Paskui mano močiutės vyras irgi piktas. Nu jis nesimušdavo, ten išgerdavo, bet ir piktas būdavo, niurzga, ir taip toks diedukas. Ir dabar mano tėtis, nu jis irgi nervuotas, nu toksai ir ligonis galiu pasakyti, irgi piktas. Tai tas mano vyras irgi. Turbūt vat imant taip tokius piktus, nu kaip pasakant tokius...“ (Nora)

Iš šių moterų nuomonių pastebima, kad padidėjusio alkoholio vartojimo negalima sieti vien tik su visuomeniniais pokyčiais Lietuvoje. Kad smurtas ir alkoholio poveikis jam, neatsirado tik Lietuvai tapus laisvai. Ir anksčiau vyrų gyvenimuose buvo smurtas, kuriuo norėdavo išreikšti savo galią moters atžvilgiu, nesuteikiant tam realios priežasties. Moterų pasidomėjus, kodėl išgėrę vyrai tapdavo smurtaujančiais, jos pasakojo, kad smurto proveržiai kildavo dėl įvairių priežasčių – tai ne ten padėtas puodelis, tai ne taip buvo pasižiūrėta, ne taip apsirengta. Greta prisimena: „...sakau būdavo kartais, kad lygioj vietoj, be niekur nieko pradėdavo kabinėtis, nė iš šio, nė iš to. Tai tu ten ne taip pasakei, tai tu ten ne taip padarei, tai tu ten vos neatėjai, tik įžengei į kambarį, kažką pasakei – jam nepatiko ir iš karto su kumščiu į akį. Ir viskas“. Pasak moterų, pyktis jiems

kildavo natūraliai, pasakius netinkamą žodį, už kurio jie „užsikabindavo“ ir pradėdavo reikšti nepasitenkinimus: „*Pastebėjau, kad jeigu tu su vyru pradedi gražiai, jie tave išklauso, bet nuėję pavyzdžiui sakykim ar ten parūkyt, ar kažkaip tai, jie ateina visai kitokie žmonės. Kas pas juo įvyksta, nežinau. Bet jis ateina visai kaip monstras kažkoks, ateina ir jis tave puola. Ne kad jis jaučiasi kaltas, bet kaltina už kažką, kad aš išsiaiškiau, pasakiau kažką tokio“ (Raminta).*

Tokius vyrų smurto proveržius moterys aiškina kaip vaikystėje patirtas psichologines traumas šeimoje, vaiko socializacijos procese, kuomet vaikystėje matytų problemų šeimoje vaizdiniai yra tapatinami su dabartiniu jų gyvenimu:

„Jisai gyvenęs tokioj šeimoj. Motina vaikata buvus paskutinė, būdavo ten į mišką išveža tos moterys ją pasigavę, pririša prie medžio už tai, kad svetimus vyrus viliodavo. Tai jam atrodo, kad visos tokios. O tėvas irgi būdavo ir mamą muša, ir langus daužo, viską. Būdavo žalia šviesa visur išgėrus. Tai va kokį gyvenimą jis vaikystėj gyveno, tokį dabar gyvena jisai su manim. Tik skirtumas tas, kad aš neinu per vyrus. Aš sėdžiu namie su vaikais, užsiimu aš ten ar darbais, ar mokslais, ar dar kažkuo užsiimu, kad veiklos turėčiau. Nes pas mane nė draugė negali ateit kavos išgert, nes baisus triukšmas namuose“ (Sonata)

Pasak Sonatos, visuomet išgėrusiam vyrui atsiranda pavydo jausmas, bet moteris sakė nežinanti kam, nes nėra sudaromos jokios sąlygos pavydo atsiradimui. Moteris svarsto, kad visa tai jam kilę iš vaikystėje matytos pastovios motinos neištikimybės tėvui. Nes augo tokioje šeimoje, kurioje buvo nuolatos smurtaujama, vykdavo išgėrinėjimai. Vyrai identifikuodamiesi su savo tėvais, priimdami jų elgesį kaip normalų ir savaime priimtina, įtvirtina patriarchalinius šeimos santykius, kur moteris privalo paklusti vyro namų taisyklėms. Moteris vis dėlto labiausiai kaltina alkoholį, kad jų šeimoje atsirado smurtas: „*Čia alkoholis. Kai blaivas tai dėk prie širdies žmogus, geras, tobulas vyras. Bet jisai blaivas tai aš nežinau... Mes pasijuokdavom, nu visko būdavo, mes tiesiog abudu laimingi buvom, mes šeima, kai jisai buvo blaivas. Bet kadangi jo blaivos dienos būdavo į mėnesį du kartus, tai du kartus ir buvom laimingi“.*

Raminta taip pat dalinosi prisiminimais, kad jos vyrui irgi kildavo pavydo prieuoliai, kurie iššaukdavo smurtą ir agresiją prieš moterį. Vyras motyvuodavo tuo, kad pas žmoną ateina kiti vyrai. Tačiau visa tai moteris aiškina kaip psichikos problemas: „*Čia yra jau ne pavydas, čia jau kažkas žmogui su psichika negerai. Man dabar šiai dienai atrodo, kad ten kažkas psichiškai nestabilu yra, nes taip normalus žmogus nesielgtų. Tikrai nesielgia. Normalus vyras ta prasme. <...> tiesiog jie patys įsivaizduoja, prisigalvoja, išranda, sumąsto tokių dalykų, kur... Tai gal vadinamas tiesiog psichologinis smurtas, ar kaip jį įvardint, bet kažkas tai yra ne taip, nes normalus žmogus taip nesielgia“.* Ramintos nuomone, rankų kėlimas šeimoje atsirasdavo dar ir dėl

vadinamojo vyriškojo ego pažeidimo, kuomet ne taip pasakydavai vienokį ar kitokį žodį, kuris išprovokuodavo agresijos priepuolius. Tačiau visuomet pavydo ir agresijos priepuolius lydėdavo išgertas alkoholio kiekis. Neretai moterys smurto, pavydo proveržius bando pateisinti išgertu alkoholio kiekiu, kuris tai išprovokuoja. Nors dažnai smurtas naudojamas kaip normalus bei įprastas dalykas, kuris įsisavinamas pirminiame vaiko socializacijos etape, augant tėvų šeimoje.

Julija bei Dana taip pat patiriamą smurtą aiškina kaip išgerto alkoholio pasekmę, bet kartu prie to prisideda ir praeityje patirtos vyrų fizinės traumos. Julija grįždama į praeitį pasakojo, kad sūnus tarnaudamas armijoje pateko į avariją, susidūrus jo vairuojamai mašinai ir keleiviniam autobusui: *„Tai kaip išlipo žmonės, jis juodas mano sūnus, tai gal jie negalvojo, kad jis lietuvis, tai jie visi spardė jį išlipę. Mušė žodžiu. Kai sakė, kol aš sąmonę turėjau, sako aš saugojau galvą, o kai sąmonę praradau visi spardė kur norėjo, per kepenis, per visur“*. Šioje avarijoje sūnus patyrė sunkią galvos ir vidaus organų traumą, ko pasekoje turi antrą invalidumo grupę. Julijos nuomone, po patirtos sunkios galvos traumos sūnus tapo agresyvus, žiaurus, o pripažinta sunki liga – kepenų cirozė – silpnina jo kaip asmenybės savivertę ir pastūmėja link alkoholio vartojimo. Moteris sakė, kad sūnus geria iš *nevilties*, nes sunku susitaikyti su pripažinta liga. Ji prisipažino, kad po keletos smurto išpuolių sūnus buvo paguldytas vienoje iš psichiatrinių ligoninių, kadangi situacija namuose tapdavo nebevaldoma – grasindavo nužudyti motiną. Moteris aiškina, kad sūnui *su proteliu nelabai*, nes jam visi aplink jį esantys žmonės blogi, norintys pakenkti, iš kitų asmenų jis nuolatos jaučia grėsmę, o išgėrus visa ta dar labiau sustiprėja. Nors teismo ekspertų nuomone, sūnus buvo pripažintas pakaltinamu, kai po vieno motinos sumušimo buvo atliekamas tyrimas, siekiant nustatyti kokia jo psichinė būklė. Tačiau vistiek moteris yra įsitikinusi, kad – *„tas smurtavimas tai sumušimo pasekmė“*. Tokiu būdu Julija pateisina, kad sūnus naudoja smurtą prieš ją, nurodydama, kad patirta fizinė galvos trauma ir problemos su psichika, sumažėjusi asmens savivertė skatina jį gerti. Tarsi tai būtų vienintelė išeitis bandant vyrui susitaikyti su visomis jį supančiomis problemomis.

Dana pritardama Julijai patirtą smurtą taip pat aiškino kaip patirtų traumų pasekmę. Moteris smurtą patyrė nuo pirmojo ir nuo antrojo vyro. Tiek pirmasis, tiek ir antrasis vyras turėjo sunkias galvos traumas, kurios atsiliepdavo pavartojus alkoholio. Besikalbant ji prisiminė, kad su pirmu vyru prieš tuokiantis turėjo gauti sveikatos pažymą, todėl teko apsilankyti pas įvairių sričių gydytojus. Moteris iki dabar prisimena gydytojo traumatologo žodžius: *„jis pamatė mano vyrą ir sako – tu dar gyvas? Tu gyvas, aš maniau, kad tu seniai užmuštas. Nes pasirodo, aš klausau nieko nežinau, ant tiek pas jį buvo traumų, muštas sumuštas, suskaldyta galva, traumotas. Ir aš pilnai suprantu, už tai jam nebuvo galima gert, gal jam būdavo kažkokie galvos pykčio priepuoliai, nes jam užeidavo žiaurūs: pakraujuodavo akys... Sakau gal vien ta galvos trauma, nes nervuotas,*

siaubingai nervuotas, beprotiškai“. Moteris žinojo, kad vyras su keliais draugais jaunystėje turėjo ne itin gerą reputaciją mieste, todėl visos galvos traumos esa buvo patirtos tuomet, kai jie dar nepažinojo vienas kito. Dana pasakojo, kad vyras nuo pat santuokos pradžios turėdavo meilės romanus su kitomis moterimis, mėgdavo išgerti, o kai jauna moteris su visu tuo bandė kovoti ją ne tik apstumdydavo ir sumušdavo: „*suduoda per veidą, pastumia, bet mušdavo bile kuo ir ant galo spirdavo. Aš sakau iškęsdavau, išsigydydavau, praeidavo*“. Atsigavusi po pirmos santuokos ir išsigydžiusi visas sielos žaizdas sukūrė šeimą antrą kartą. Tačiau antroji moters santuoka taip pat nebuvo sėkminga – vėl teko patirti vyro smurtą, kurį aiškina irgi sveikatos problemomis, atsiradusioms po insulto: „*Gerybinis auglys – jį turėjo imt, bet jei būt emė tai būtų kažką pažeidę. Ir tas profesorius sakė, kad labai saugotis. Ir aš skaitau gal kai jis pradėjo labai gert, stresai, nes pasidarė nervuotas kaip žvėris. <...> Nes jis kai gerdavo kartais pergerdavo, akys tos baltos, iš vis nežino, sėdi ir nė su kuo šneka, ir ką. Aš jau bijodavau, tragedija*“. Dana prisiminė, kad nuo vyro žiaurumo priepuolių sūnui ne kartą teko ją ginti, kadangi fizinį smurtą lydėjo ir psichologinis, buvo netgi bandoma nužudyti žmoną. Dana taip pat patirtomis traumomis bando pateisinti vyro smurto priežastis, kad patirtų galvos traumų negalima pakeisti, su jomis tenka susigyventi. Todėl vyrams išgėrus paaštrėja jų traumos, ko pasekoje naudojamas smurtas prieš moterį yra suprantamas kaip savaime normalus dalykas. Nors moteris smurto priežastis labiausiai aiškina sveikatos problemomis ir patirtomis traumomis, tačiau nenuneigia ir genų bei aplinkos, kurioje augo žmogus: „*Nu reikė daugiau žiūrėt, pavyzdžiui, kad dabar man duotų, aš žiūrėčiau į, kaip pati žinau, kas tos vertybės, kaip tėvas į mamą žiūrėjo, reikia žiūrėt į tą šeimą kaip ten buvo, nes vistiek yra genai, kokį pavyzdį mato šeimoj. Bet apie tai negalvojai dvidešimt penkių metų*“. Kadangi moteriai šeima ir joje matyti bendravimo pavyzdžiai yra labai svarbūs, nes augusi tokioje šeimoje, kur tėvas gerbė motiną, abu tėvai jai autoritetai. Anot jos, pirmojo vyro šeimoje tėvas mušdavo motiną, todėl sūnui iš vaikystės tai išlikę kaip normalus ir įprastas dalykas. Danai tėvų įskiepyta atsakomybė ją vertė kentėti smurtą tiek pirmoje, tiek ir antroje santuokoje: „*...man buvo įskiepyta atsakomybė, man niekaip nedaėjo kaip aš galiu išsiskirt... Va taip sėkmingai ir kenčiau. <...> Susitaikydavau, vis galvoju nu kaip aš čia, mano vaikai, išsiskirsiu tėvas yra, nu kaip be tėvo, čia nepilnavertė šeima. Aš to nemačius...*“. Tačiau moteris vis tik prisipažino, kad abi santuokos buvo didžiulė jos gyvenime padaryta klaida.

Patirtą smurtą šeimoje moterys aiškino skirtingai vis grįždamos į praeitį ir prisimindamos įvairius išgyvenimus. Retrospektyvus grįžimas atgal joms leido permąstyti smurto priežastis, dabar į jas pažvelgiant visai kitaip. Pagrindine smurto priežastimi moterys įvardino alkoholį ir kitas šalia jo einančias aplinkybes. Viena iš jų – Lietuvos atgimimo laikai ir nepriklausomybės atgavimas. Keletas moterų aiškino, kad alkoholis į jų gyvenimą atėjo būtent tada, kai užsidarinėjo gamyklos, įmonės, prasidėjo bedarbystė, atsivėrė platesni keliai į Vakarų – *žmonės išlaisvėjo*. Antroji moterų grupė aiškino, kad smurtas tai alkoholio pasekmė, kur alkoholizmas yra

genetiškai paveldimas ir einantis iš karto į kartą. Pasak moterų, matyti smurto atvejai ir elgesio būdai tėvų šeimoje yra persiduodantys ir perkeliami į vyrų sukurtas šeimas. Trečioji moterų grupė svarstė, kad naudojamas smurtas yra patirtų sunkių fizinių traumų pasekmė, kuomet vartojant alkoholį jos paaštrėja ir paverčia žmogų visai kitokiu – piktu bei neprognozuojamu. Pyktis, pavydas, agresija – tai smurtaujančių vyrų vidinė būseną, kuri nukreipiama prieš moteris, ko pasekoje jos patiria smurtą ir kitas socialines smurto pasekmes.

3.4 Socialinės smurto pasekmės moterų gyvenimuose

Kalbantis su smurtą šeimoje patyrusiomis moterims buvo įdomu sužinoti, kaip patirtas smurtas palietė jų gyvenimus, bendravimą, socialinius ryšius su žmonėmis, kadangi žmogus yra sociali būtybė, kuriai reikalingas tarpusavio ryšių palaikymas su kitais asmenimis. Kalbant su moterimis norėjau sužinoti, kaip patirtas smurtas šeimoje pakeitė jų socialinį gyvenimą, kokias patirto smurto pasekmes jos yra visgi jaučiančios. Kaip pasirodė, šis klausimas moterims buvo itin sunkus. Jos negalėjo aiškiai įvardinti. O jei pradėdavo galvoti, samprotaudamos dažniausiai orientuodavosi į vidinius išgyvenimus ir su jais susijusius pasikeitimus. Socialines smurto pasekmes teko atrinkti iš visų moterų pasakojimų mažomis dalimis, kuomet jos pasakodamos savo gyvenimo istorijas sugrįždavo į praeitį ir lygindavo su dabartimi. Moterys, patyrusios skaudžius išgyvenimus, yra ne kartą permaščiusios savo gyvenimus ir išskiriančios kaip šios patirtys paveikė jas kaip asmenybes. Vis dėlto kalbant apie patirto smurto socialines pasekmes, moterys jas glaudžiai sieja su psichologinėmis. Tačiau kaip bebūtų žmogus yra sociali būtybė, nuo kurios negalima atsieti ir jos vidinių išgyvenimų. O patirtas smurtas sutrikdo tiek moterų vidų, tiek ir jų socialinius ryšius.

Visų pirma, kalbant su moterimis jos pateikdavo pagrindinę patirto smurto pasekmę – pablogėjusi sveikata. Ne viena iš jų prisipažino, kad nuolatiniai pykčiai, bėrimai, problemos jas išsekina taip, kad depresija ir raminamieji vaistai tampa jų gyvenimo palydovais:

„Tai vat gavosi čia tokia depresija gal, ar kas, kad tokia... Sakau, kalbu su draugėm, bet be ašarų nieko neina kalbėt“ (Meda)

„Ir pati depresiją turiu, ir pati lankausi pas psichologę“ (Dovilė)

„Bet tuo metu aš buvau labai įgąsdinta, nes vienu tarpu nuo jo man čia, jis lakdavo ištisai, niekuo nesirūpydavo, aš pati vaikščiojau pas psichologus, psichiatrus. Antidepressantus gėriau...“ (Giedrė)

Sveikatą kaip socialinę pasekmę moterų gyvenimams galima išskirti dėl to, kad sveikatos problemas, tokias kaip pasireiškusi depresija, savižudybės polinkius, moterys patiria dėl socialinių aplinkos pasikeitimų, trikdančių įprastines gyvenimo sąlygas. Socialiniai pokyčiai, šiuo atveju patiriamas smurtas, sutrikdo moterų socialinius ryšius. Pasak moterų, nuolatos patiriant stiprius emocinius išgyvenimus, kuomet gyvenama smurto aplinkoje, sutrikdavo jų vidinė būklė, o visa tai atsiliepia jų socialiniams ryšiams bendraujant su kitais žmonėmis. Giedrė prisipažino, kad vyras manipuliudavo jos vidiniais būsenos sutrikimais, šantažuodavo, kad ji einanti pas psichologus, todėl jam bus daug lengviau atimti iš jos vaikus. Dėl to moteris bijodavo ir dvejodavo kreiptis pagalbos, visi jos ryšiai su kitais asmenimis labai sumažėję, kadangi gąsdinimais buvo

bandoma paveikti moterį, kad ši kuo mažiau bendrautų ir pasakotų apie savo problemas. Kaip Giedrė pasakojo, ji šiuo metu palaiko artimus santykius tik su vienintele drauge bei brolio šeima, daugiau be vaikų ir šių žmonių ji neturinti į ką atsiremti.

Sonata pasakodama savo istoriją ir santykius su vyru buvo itin atvira. Nors šiuo metu su vyru jau nebegyvena, bet teigia kenčianti nuo jo ir dabar: „*Nu ir po šiai dienai aš nuo jo kenčiu. Ir psichologiškai labai veikia, grasina ir gąsdina. <...> Ką jis man prirašo žinučių, vakare neik į miestą – užmušiu, aš tavęs patykosiu. Ir dabar ta tokia psichologinė trauma likus, eina skambina, grasina ir gąsdina, ir bijai kažku išeit, ir visa kita*“. Moteris prisipažino labai bijanti savo vyro, todėl kuo mažiau lankosi viešose vietose, nes sutuoktinio grasinimai yra rimti. Grasinimais bei gąsdinimais vyrai siekia ir toliau kontroliuoti savo sutuoktines, nors kartu nebegyvena. Tokius būdu išlieka vienintelis būdas primesti savo galią moteriai, taip palaikant santykį su ja. Draugai siekdami apsaugot moterį perspėja, kad ji liktų namuose, kai vyras yra išėjęs į miestą. Nepakelianti tokio didelio spaudimo iš vyro ji net bandė keletą kartų žudyti: „*Nes kaip išlipt reikės aš nežinau, ant tiek sužlugdyta, kad... Nežinau, sakau ir žudžiausi, viską. Nusikabino tėvai jau mane, skrandį plovę man, visko buvo, visko buvo... Nes tiesiog žmogus atsisakai, nepajėgi...*“. Sonata prisipažino, kad nepakeliamomis situacijomis po patirtų itin skaudžių vyro smurto atvejų, kai niekas neberūpi – nei vaikai, nei tėvai, nei kiti artimieji, todėl kelis kartus moteris mėgino pakelti prieš save ranką. Nes nuolatinis vyro spaudimas, griežtas draudimas bendrauti su kitais žmonėmis, uždarymas namuose labai trikdo moters kaip socialios asmenybės gyvenimą: „*Nes pas mane nė draugė negali ateit kavos išgert, nes baisus triukšmas namuose. Neleidžia bendraut ar ne su kitais? Nieko. Nieko iš viso. Telefone būdavo tėtės, mamos numeris. Nu dar ten jeigu kur nors mokausi ar dirbu tai va dar tų žmonių numeriai. Daugiau nieko nėra. Vajezau, būdavo pamatytų numerį kokį tai nežinau, vietoj gal būčiau likus. Jis piktybinis labai žmogus*“. Moteris savo gyvenimą pateikė taip – *eini kaip ant adatų*. Tačiau kad ir patirdama didelį spaudimą iš vyro ji stengiasi neužsidaryti namuose, bendrauti ir kalbėtis su kitais žmonėmis, nes tai vienintelis būdas nepalūžti:

„*Taip, dabar aplanai daug bendrauju, bendravimas padeda visus šituos dalykus išgyvent. Jeigu tu užsidarysi savy neaišku, kas tavęs gali laukt. Nes negalima, jokiais būdais užsidaryt savyje. Šnekėk kuo daugiau, tegul ir šnekės tie žmonės, aplos, ar kažką. Tebūnie jie šneka, loja, dar ten – vienodai. Bet tu savo viduj jausiesi geriau. Nes tu išsipasakosi, tu besipasakodama gali išsiverkt, išsiliet, ten dar kažką. Bet tau paskui bus geriau. Patyriau šitą pati, žinau išsipasakojimas yra į naudą. Nereikia užsidaryt niekada. Niekada. <...> Tebūnie žino visą tavo gyvenimą, bet tu viduj rami.*“

Sonata paskutiniu metu pati pastebėjusi, kad bendraudama su kitais žmonėmis, auklėdama vaikus yra pasidariusi nerami, nervuota, irzli, nors anksčiau priešingai – buvusi labai rami asmenybė. Nuo stresinių situacijų ir patirto smurto moteris sveikata yra pablogėjusi: atsiradę

nevaldomi akių traukuliai, naktimis nubundama nuo susikaupusių išgyvenimų, pradedama verkti, galvojama apie savižydybę. Bendraudama su kitais ji greitai susinervuoja, pradeda rėkti, isterikuoti, o visa tai labai trukdo bendravimui, nors aplink ją esantys žmonės žino jos problemas ir stengiasi suprasti bei padėti. Kaip Sonata pasakojo, jei ne tėvai ji čia nesėdėtų ir nepasakotų apie savo gyvenimą, kadangi jos čia nebebūtų – du kartus tėvai išgelbėjo, kai jauna moteris bandė žudyti.

Dana turėjusi dvi santuokas ir abiejose patyrusi smurtą nuo savo vyrų teigė, kad po pirmos iširusios santuokos ji neįjutė labai didelių pasekmių – tiesiog gyveno įprastą gyvenimą, dirbo mėgiamą darbą, rūpinosi dviem mažamečiais vaikais, o su vyru beveik nepalaikė jokio ryšio. Tačiau antroji santuoka paliko daug ryškesnius ir skaudesnius pėdsakus jos gyvenime, nors ir buvo tuokiamasi brandžiame amžiuje. Moteris šeimoje sulaukė ne tik smurto, bet ir kėsinosi nužudyti. Po šio įvykio moteris jaučiasi nesaugiai, yra persekiojama, grasinama, neleidžiama ramiai gyventi:

„Aš nežinau, šiaip iš pradžių aš labai bijojau. Aš ir dabar bijau. Ta baimė. Ką davė, tai aš bijojau, tik pas tyrėją nueinu, jau jis skambina ir žino, kur aš. Ten gatvėse, va ir namie jis veržėsi į butą... Ir aš kai pareinu laiptinėj, kai nuo judesio jungiasi šviesa, jei užgęsta aš bijau eit. Stoviu ir bijau, aš nežinau bijau... Man atrodo kirs, vienas kirs ir viskas, mane kirs. Tai man tas baimės jausmas nežinau koksai...“

Su baimės jausmu Dana gyvena jau vienerius metus ir sakė nežinanti kada ateis ramybė, nes nuolatiniai ir vis dar nesibaigiantys teismo procesai neleidžia užmiršti patirtų įvykių. Gyvenimas su baimės jausmu moteriai yra nelengvas, kadangi vyro persekiojimas neleidžia jaustis laisvai ir nepriklausomai, stebėjimas ir žinojimas jos visų gyvenimo žingsnių varžo ją kaip asmenybę, jos santykius su kitais asmenimis, nes niekada nežinai kokie ir kada pasakyti žodžiai gali būti panaudoti prieš ją pačią. Man pasidomėjus kuo moteris pasikeitė po patirtų tokių skaudžių įvykių, svarstydamą atsakė:

*„O kuo pasikeitimų... Aš nežinau, kuo pasikeičiau... Iš vis niekuo nepasitikiu ir gyvenime nežinau, neįsivaizduoju. Bent vyrų pusėj nežinau, gyvenime, vaježau, sudie, niekada! (**susigraudina, akyse pasirodo ašaros**) Dar kažkas sako, o gal turėsi. Niekada, netikiu nei vienu... Niekada, nežinau... **Tokia pamoka ar ne?** Jo, vaježau, skaudi. Niekada, nežinau, man visi atrodo... Nežinau nei kaip pasakyt. Bet sakau tik tiek, kad jeigu tau neskirta, va išgyvenai, vadinasi tave užgrūdino. Nuo kiekvieno tu užsigrūdinus, nuo kiekvieno tu įgauni jėgų...“*

Pasitikėjimo žmonėmis praradimas yra pati didžiausia didžiausia pasekmė likusi po patirto smurto nuo vyro ir jo kėsinosi į moters gyvybę. Kalbantis Dana prisipažino, kad šiuo metu gali pasitikėti tik pačiais artimiausiais žmonėmis: tėvais, broliu ir jo šeima, sūnumi, dukra bei specializuoto pagalbos centro darbuotojomis, kadangi iš šių žmonių ji jaučia didžiausią palaikymą,

kuomet vyksta teismo procesai, kurie itin paveikė moters santykius su kitais. Nes kiti iki šiol buvę jos artimos aplinkos žmonės, nenorėdami lįsti į dviejų žmonių santykius ir jų problemas, yra atitolę ir tarsi nusišalinę nuo moters, kuri yra palikta viena su savo problemomis. Moteris svarstė, kad tokioje situacijoje ji ištikrųjų pamatė, kas yra tikrieji draugai, kuriais galima pasitikėti, nes visi sunkumai skirti nebe reikalo – sustiprina tave kaip asmenybę, pradedama į viską žvelgti kitaip.

Raminta taip pat patyrusi smurtą nuo dviejų savo vyrų, nors su antruoju vyru ir nebuvo susituokusi, svarstė, kaip jos gyvenimas keitėsi palikus abu, kokias viso to pasekmes ji jaučianti. Visų pirma, moteris prisiminė gyvenimą su pirmuoju vyru, keturių sūnų tėvu, su kuriuo išgyveno devynerius metus. Didžiausia šio gyvenimo etapo pasekmė pablogėjusi sveikata, kuri itin skauda moteriai – buvo įtariamas gimdos kaklelio vėžys: „*Susigadino sveikata, daktarai įtarė vėžį kaklelio, pasakė iškart – tai yra nuo gyvenimo sunkumų, nuo gyvenimo stresų ir pasakė, arba tu keiti gyvenimą, arba tavo vaikai liks našlaičiai*“. Kaip moteris pasakojo, pirmieji du sūnus gimė santuokos pradžioje, kuomet nebuvo didelių problemų su vyru, tačiau kiti du sūnūs gimė prieš moters valią – ji buvo vyro prievartaujama. Ramintas teigė, kad jos gydytoja buvo uždraudusi lauktis daugiau kūdikių jau po trečiojo gimdymo, kadangi buvo kilusi didelė rizika jos gyvybei, moteris turėjo reguliariai tikrintis savo sveikatą. Besikalbant mums moteris svarstė, kad visų šitų sveikatos problemų nebūtų buvę, jei vyras nebūtų jos prievartavęs ir negyvenęs lengvabūdiško gyvenimo būdo, kurio pasekmėmis tapo įtariamas vėžys. Ji žiaugėsi, kad ši diagnozė nepasitvirtino ir tai buvo rimtas ženklas pagalvoti ne tik apie save, savo sveikatą, bet ir apie sūnus. Nes gyvenant visus devynerius metus moteris jautė baimę, artimieji bei draugai taip pat vengdavo ateiti į svečius: „...*tai jau neįmanoma, kad tai jau nepakeliama, kad tuo toliau tuo baisiau. Ir tas, kad kartais aš jau žinokit, kaip sakydavau kitiems, kad nebijau, bet aš bijodavau jojo*“. Visa tai paveikė moters gyvenimą ir nusprendusi skirtis ji buvo vyro persekiojama, jis neleisdavo ramiai gyventi nuo jo pabėgusiai žmonei. Tokia pati situacija kartojasi ir su antruoju vyru: „*Ir va dabar žinokit laikas nuo laiko jis mane tiesiog vaikyte vaikosi po miestą. Tai jis man kur randiesi, tai gėlių atneša, tai jis su mergaite nori susitikti, tai jis tą, tai jis tą. Tiesiog mane gauda, kad aš su juo, rašinėja, skambina, nu būnam kartu...*“. Nors šiam vyrui yra skirta kardomoji priemonė nesiartinti prie moters ir jos vaikų, po vieno itin sunkaus jos ir sūnaus kūno sužalojimo. Raminta siekia nutraukti visus ryšius su juo, tačiau jis manipuliuoja bendra judviejų dukryte ir susitikimais su ja:

„*Jis bando mane pašantažuot, bando mane kažkaip pagąsdinti ant kažko tai, bet jam nieko neišeina.*

Nes jis kaip susitinka su mergaite, tai jis mane tarkuoja visą laiką, per nervus man eidavo, aš negalėdavau pakęsti, aš nenorėdavau jo klausyti, o jis mane tarkuot“.

Moteris privalo leisti tėvui susitikti su mažamete dukra, tačiau susitikimų metu jis mažai domisi dukra, visas jo dėmesys skirtas buvusiai gyvenimo draugei, siekiant ją paveikti.

Raminta prisipažino, kad jaučianti baimę net viešoje vietoje, nes yra persekiojama, ne kartą vyras buvo susistabdęs moterį miesto centre su jai nemalonia čigonų kompanija:

„...važiuoja su čigonais, sustoja vidury gatvės, mane kalbina, ką aš garantuoju apie tą čigoną, ką jis sugalvos... gal jie sutarę, kad mane pagaus kur nors einančią, nors aš beveik niekur viena neinu, tai su mergaite, tai su vaikais. <...> Aišku jis atėjo į teismus su čigonais, nes susidėjo su čigonais, gyveno pas čigonus, kaip pamačiau kai atėjo, nes uždaras teismo posėdis, tie čigonai tai... Nu, žinokit susidariau tokią nuomonę, kad neturi kur eit tai liko pas paskutinius žmones, kurie jį primėmė“.

Tačiau moteris nesiruošia pasiduoti, nes tai ne pirmas sunkumas, su kuriuo ji susiduria. Tiek nuo pirmojo vyro, tiek ir nuo pastarojo draugo teko bėgti ir viską pradėti iš naujo ir kaip pati sakė *nuo nulio*: be pinigų, nežinant kas toliau laukia, tik turint gyvenamąją vietą. Norėjosi kuo greičiau pabėgti – *išėjau ten kur akys matė*. Vis dėlto pavyko Ramintai susikurti savo buitį, gyvenimą tokį, kuriame nebūtų pykčių ir patiriamo smurto. Ji prisipažino, kad po visų įvykių sustiprėjo kaip asmenybė, kuri nepasiduoda ir eina toliau:

*„Aš turiu savo gyvenimą, aš gyvenu, aš žinau ko noriu ir tik tiek, kad aš išsiskyrus pasiekiau daugiau, daug daugiau negu aš su vyru gyvenau. Dar dabar siekiu. Šiai dienai galiu galvą iškėlus pasakyti – įgyvendinsiu dar vieną savo svajonę, čia va viena mano svajonė turiu (**parodo į miegančią ant rankų dukrytę**), dabar antra – kirpėja noriu būt. Viskas ant nosies, mokslai, visokie verslo liudijimai ir paskui darbas, viena svajonė. Nu liko dar viena. Tai va jei pradėsiu tokiu darbus dirbt, tai tikrai dar trečią įsigyvendinsiu. Pasakiau nė vienas vyras man to nesuteiks, ką aš pati noriu turėt“.*

Moterys, patyrusios smurtą šeimoje, neišvengiamai patyrė ir tam tikras socialines pasekmes savo gyvenimuose. Pokalbiuose su moterimis buvo galima pastebėti, kad socialines pasekmes jos glaudžiai sieja su vidiniais išgyvenimais, kadangi moterys yra socialios asmenybės turinčios jausmus. Patirtas smurtas palieka ne tik fizinius požymius, bet ir pakeičia jas kaip asmenybes. Pokalbių metu išryškėjo pati pagrindinė smurto pasekmė – tai pablogėjusi moterų sveikata, kuri turi įtakos moterų socialiniams ryšiams. Nuolatinis gyvenimas smurto aplinkoje, įtampoje, patiriant baimę sutrikdo vidines moterų būsenas, ko pasekoje susilpnėja jų socialiniai ryšiai, bijoma kalbėti apie savo problemas, ieškoti pagalbos, kadangi moterimis yra manipuliuojama bei šantažuojama. Savo smurtautojų moterys yra persekiojamos, gąsdinamos, joms grasinama, kėsiniama į jų gyvybes, kuomet moterys ne ir nutraukia ryšius su jais. Tačiau grasinimais jie bando toliau kontroliuoti moteris, primetant joms savo galią. Visos šios aplinkybės sutrikdo moterų gyvenimus bei galimybes įsitraukti į aktyvų visuomeninį gyvenimą, bendrauti su kitais žmonėmis,

nes susilpnėję jų socialiai ryšiai yra didžiausia smurto pasekmė. Prarastas pasitikėjimas žmonėmis verčia moteris tapti atsargesnėmis, tačiau patirtas smurtas kartu ir sustiprina jas bei skatina siekti savo tikslų, kadangi atsiskyrimas nuo smurtautojų suteikia laisvę ir nepriklausomybę.

3.5 Specializuoto pagalbos centro vaidmuo padedant moterims

Lauko tyrimas vyko viename specializuotame pagalbos centre, kuris teikia kompleksinę pagalbą nuo smurto šeimoje nukentėjusioms moterims. Savanoriaudama šioje organizacijoje stebėjau kaip organizuojama tokio pobūdžio veikla, su kokiomis problemomis susiduria tiek darbuotojos, tiek ir centre besilankančios moterys. Toks moterų veiklos centras yra vieta, kurioje moterys ieško pagalbos tuomet, kai jas užpuolusios problemos yra joms pačioms sunkiai išsprendžiamos. Dažnai moterims yra reikalinga ne materialinė pagalba, bet emocinis-psichologinis palaikymas, supratimas, jų problemų neignoravimas, o stengimasis kaip galima daugiau padėti. Kiek teko kalbėtis su moterimis, centras joms tarsi antrieji namai, kuriuose jos jaučiasi saugios, sugrįžtančios net ir tada, kai pagalba nebereikalinga, o problemos išsisprendusios.

Dalyvujančių stebėjimų metu pastebėjau, kad moterų veiklos centras ir jame teikiama specializuota kompleksinė pagalba pačių darbuotojų yra vertinama kaip itin reikalinga, nes dažnai smurtą patiriančios moterys yra paliekamos vienos su savo problemomis, todėl darbuotojų požiūris į savo darbą yra labai atsakingas. Centre dirbančios moterys nėra abejingos smurtą patiriančių moterų skausmui, kaip tik yra siekiama jį sumažinti bei padėti išspręsti iškilusias problemas. Įprasta darbuotojų diena prasideda nuo elektroninio pašto tikrinimo ir gautų laiškų skaitymo iš policijos komisariato, kuriais perduodami pranešimai apie pastarąją parą įvykusius smurto atvejus artimoje aplinkoje. Gautuose pranešimuose yra aprašomi smurto atvejai ir nurodoma, ar auka sutinka, kad jos duomenys būtų perduoti šiam centrui. Pasitaiko ir tokių atvejų, kad moterys nesutinka, todėl pastebėjau, jog neretu atveju centro darbuotojoms yra liūdna, jos nusivilia, kad moterys ir toliau gyvena smurto aplinkoje ir jį kenčia, nesiruošia jo keisti. Niekada centre neteko girdėti, kad smurtą patyrusi moteris būtų vadinama auka, šioje vietoje ji nepaverčiama auka, neuždedama jokia etiketė, greičiau tai moteris, klientė, kuriai reikalinga pagalba. Todėl gavus pranešimus su moters sutikimu, kad specializuotas pagalbos centras gali susisiekti su ja, supildomas protokolas ir susisiekiama su moterimi. Kiekvieno pokalbio metu yra pristatoma, kas skambina ir užduodami pagrindiniai klausimai, kuriais siekiama sužinoti realią situaciją. Pateiksiu keletą užduodamų klausimų pavyzdžių: Kaip jaučiatės? Kas nutiko? Dėl ko kilo smurtas? Kada pradėjo smurtauti? Kiek laiko kenčiate smurtą? Kokių priemonių ėmėtės, kad sustabdyti smurtą? Kaip dažnai smurtauja? Ar kreipėtės pagalbos dėl šios priežasties? Ar turit išsiėmusi abdukcijas? Ar vyras sulaikytas/nesulaikytas? Ar buvo atveju, kai vyras būtų areštuotas dėl smurto? Ar turite nepilnamečių vaikų? Kaip galvojat ar yra tikimybė, kad būsite dar kartą sužalota? Ar grasino nužudyti, susidoroti? Kokios pagalbos iš mūsų reikia? Pirminio pokalbio metu siekiama sužinoti kuo daugiau informacijos ir aplinkybių kaip viskas vyko. Visuomet yra pasiūloma pagalba ir

apsilankymas pas centre dirbančią psichologę, kadangi neretai moterys turi psichologinių problemų gyvendamos aplinkoje, kurioje yra smurtaujama. Po tokių pokalbių kai kurios moterys ryžtasi apsilankyti centre, su kitomis, kurios atsisako profesionalios pagalbos yra palaikomas ryšys kurį laiką, siekiant sužinoti, ar prieš moterį vėl nėra smurtaujama, kokia padėtis yra namuose. Pasitaiko ir tokių atvejų, kai pačios moterys kreipiasi pagalbos. Neformalių pokalbių metu centro direktorė pasakojo, kaip susižinojusios adresą moterys po kelis kartus ateidavo iki centro, vaikščiodavo aplink jį, bet nedrįsdavo užteiti. Visa tai kartais užtrukdavo net iki kelių mėnesių, kol pasiryždavo į duris paskambinti skambučiu. Anot direktorės, moterims yra labai sunku pasiryžti ieškoti pagalbos, nes Lietuvos visuomenėje vis dar vyrauja nusistatymas/nuomonė, jog savo problemas reikia spręsti pačiam, o ne užkrauti kažkam kitam. Tačiau vadovės nuomone, dirbančia šioje srityje beveik dvidešimt metų, pastaruoju laiku vis daugiau moterų kreipiasi pagalbos, suprasdamos, kad gyventi smurto aplinkoje ir nuolatos kęsti vyro prievartą nėra normalu. Moterys, kurios pirmą kartą apsilanko centre visuomet jaučiasi nedrąsiai, o asmeniniam pokalbiui renkasi direktorės kabinetą, kuriame vyksta nuoširdus moterų pašnekesys. Pirmųjų apsilankymų metu moterys stengiasi atsiverti tik vienam žmogui, šiuo atveju dažniausiai vadovei, nes yra pasitikima jos autoritetingu. Vėliau nusprendusios, kad galbūt reikalinga ir psichologo pagalba jos turi individualias konsultacijas, kurių metu bandoma spręsti emocines problemas. Vadovė ir psichologė – tai du asmenys, kuriais moterys pasitiki, joms atsiveria, su kitais asmenimis moterys ne tik vengia pokalbio, bet ir akių kontakto. Pamačiusios kitą, joms nepažįstamą asmenį jos sutrinka ir teiraujasi joms žinomų moterų, darbuotojų. Toks jų elgesys išduoda, kad apie savo problemas jos sutinka kalbėtis tik su joms žinomais ir patikimais asmenimis, taip siekdamos išsaugoti savo privatumą ir asmeninį gyvenimą. Moterims nėra lengva atsiverti visai nepažįstamam žmogui ir būti garantuotai, kad tavo istorija nebus viešai platinama bei pasakojama. Šiame centre moterims yra garantuotas visiškas konfidencialumas, privatumas, todėl visi pokalbiai vyksta uždaroje patalpoje palaikant tik dviejų žmonių kontaktą. Patekimas į centrą taip pat nėra lengvas, į patalpas įsileidžiami tik tie asmenys, kurie nekelia potencialios grėsmės jame besilankančioms moterims. Vadovė, dirbdama šioje srityje jau ne vienerius metus ir gindama moterų interesus, sulaukė ne vieno grasinimo iš smurtautojų vyrų, buvo persekiojama net ir ne darbo metu, buvo bandoma padegti centro duris, kur iki šiol išlikusi aprūkusi juoda dėmė sienoje nuo to atvejo. Todėl centras moterims yra vieta, kurioje jos gali išsikalbėti ir būti suprastos, nėra paliekamos vienos su savo problemomis, čia gali jaustis saugios ir apsaugtos.

Visos moterys, su kuriomis man teko pasikalbėti apie jų gyvenimo istorijas, buvo pasiektos per centrą, tarpininkaujant psichologei bei centro direktorei. Pokalbių metu man buvo įdomu sužinoti, kuo šis centras, lankymasis jame joms padėjo patyrius smurtą šeimoje, kodėl buvo nuspręsta kreiptis. Man buvo svarbu išgirsti besilankančių moterų nuomonę, jų subjektyvius

vertinimus, kuo joms buvo naudingi apsilankymai centre, kokios pagalbos sulaukė. Nora pirmoji moteris, su kuria man teko pasikalbėti, patekimo į centrą istoriją pateikia taip:

*„Kai aš gulėjau tada ligoninėje antrą kartą, kai gulėjau ligoninėje, tai čia mama susisieki su Dominyka (**past. centro direktore**), papasakojo tą istoriją ir Dominyka tada atėjo pas mane į ligoninę. Ir aš paskui, ji turbūt paliko savo kontaktus, bet aš dar tada nieko... ir tada kai man buvo blogai, už kokių 3 metų, aš negalėjau su juo... Nu tiek būdavo, baisiausiai kad jis geria, o kai girtas, tai su girtu kaip su durnu. Nu kažinai jis ten nė mušasi, nė jis ką, bet sakau, vargas. Išsunkta buvau emociškai ir atėjau tada čia, ir pasipasakojau, ką daryt“*

Pasak Noros, savo problemų išsipasakojimas ir visi pokalbiai su direktore jai padėjo apsispręsti, kad daugiau su vyru gyventi moteris nebenorinti. Nuolatiniai vyro ribojimai bei draudimai moterį varžė kaip asmenybę, todėl paskatinimas bei pasiryžimas skirtis ją išlaisvino: moteris pradėjo dalyvauti moterų centre vykdomuose mokymuose, vėliau įstojo į kolegiją siekti aukštesniojo mokslo diplomo: *„Tai aš pasakysiu tep – tų galimybių materialinių tai gal kaip sakyti, nu vienam nėra taip lengva. Bet daugiau laisvės, nu tokios sau, sau daugiau gali leist. O ištikrųjų studijuot aš pradėjau dar neišsiskyrus, gyvendama su juo. Bet aš jau vistiek mačiau, kad neklausysiu jo“*. Jauna moteris centro darbuotojų pagalba suprato, kad ji galinti pati keisti lokalias socialines sferas tokias, kaip šeima, kasdienis gyvenimas, butis, ugdymasis. Praleidžiant daugiau laiko su kitomis moterimis, išsikalbėjimas, anot Noros, jai labai padėjo. O centre dirbanti teisininkė pataria kai kuriais juridiniais klausimais, kurie buvo itin naudingi, kai jauna moteris skyrėsi su vyru.

Meda į centrą pateko draugių pagalba. Dvidešimt metų kentusi vyro smurtą, tačiau nutraukusi ryšius su juo, iš naujo bandė kurti gyvenimą su kitu vyru, tačiau jam palikus atsinaujino visi moters skaudūs išgyvenimai, todėl buvo nuspręsta ieškoti profesionalios pagalbos, kuomet pati moteris jų išspręsti nebegalinti:

*„Nu tai ir visas taip trūko, savęs valdyt jau nebepradėjau, be ašarų nieko nepašneku... (**susigraudina, akyse pasirodo ašaros**). Tai paskui jau draugės čia susirūpino, pradėjo ieškot per visur, ir va čia susitarė su Deimante, prisišnekino, kad priimtų mane, reiškiasi. Tai va, taip ir papuoliau čionai. Ir labai patenkinta, kad čia atvažiuoju. Išsikalbi kažkaip, viską. **Padeda jum tie ar ne tokie apsilankymai? Taip (sunkiai renka žodžius, ašaros rieda veidu, emocijas sunku valdyti)**. Išsikalbi vistiek, visą tą skausmą išlieji kaip sakoma... (**nusivalo vienkartinę nosinaite per veidą riedančias ašaras**) ... ir išvažiuoji tikrai tokia ramia dūšia iš čia...“*

Medai apsilankymai pas psichologę labai padeda, kadangi moteris yra išklausoma, padedama išgyventi bei susitaikyti su likusiais ir naujai patirtais sunkumais. Moteriai ne tik padedama susitaikyti su sunkumais, bet ir sustiprėti emociškai kaip asmenybei, kuri galėtų toliau

gyventi pilnavertį gyvenimą, nes kaip pati sakė, savyje užsidarymas ir emocijų nelaikymas trukdė gyventi įprastą gyvenimą ir bendrauti su kitais žmonėmis.

Dovilė pabėgusi nuo vyro, grįžusi gyventi į savo gimtą miestą, neišvengė septyniolikos metų gyvenimo smurto aplinkoje pasekmių – jos atsiliepė vaikuose. Kilus didelėms problemoms su vaikais, socialinė darbuotoja bei psichologė moteriai pasiūlė apsilankyti moterų veiklos centre matydamos, kad ir pačiai Dovilei yra reikalinga psichologinė pagalba. Nuo to ir prasidėjo moters lankymasis centre, kuris, kaip supratau, trunka ne vienerius metus:

*„Nu tiesiog man nereikia, kad mane išklauso, bet man tiesiog reikia patarimų kaip kiekvienoje situacijoje man elgtis. **Atrandat jūs juos?** Taip. Bet iš tiesų aš ir pati matau, kad tuo rėkimu, kaukimu, tom mano isterijom aš nieko nelaimiu. Kažkokio man reikia kitokio ieškot kompromiso“*

Vis dar turėdama problemų su vaikais, atėjusi į centrą moteris ieško profesionalios pagalbos bei patarimų, kadangi nėra pajėgi jų išspręsti, nes ir pačiai dar likusios traumos po patirto smurto ir gyvenimo smurtinėje aplinkoje. Moteris prisiminė ir pirmąją kartą, kai teko čia lankytis, jis vis dar išlikęs giliai jos atmintyje. Dovilė dalyvavo psichologinės pagalbos tarpusavio grupėje, kur buvo surinktos moterys su panašiais gyvenimais ir dalijosi savo patirtimis. Klausydamosi moterų istorijų, kurios nepasiryžta palikti savo vyrų, moteris pirmą kartą rimtai suprato, kad jos padarytas žingsnis buvo teisingas, o visa tai ji galėjo padaryti dar net ir anksčiau. Taigi centras tampa netgi ta vieta, kurioje smurtą patyrusių moterų pasidalijimas savo patirtimi suteikia galimybę parodyti, kad nėra būtina kentėti, gyvenimą galima keisti pačioms, tik reikia labai panorėti. Nes gerieji pavyzdžiai moteris paskatina keisti gyvenimo būdą, atsisakant smurto aplinkos.

Greta smurtą patyrė ne tik nuo vyro, bet ir nuo sūnaus. Vyro smurtą ji kentė iki pat jo mirties. Tačiau sūnui pakėlus ranką prieš motiną, ji nusprendė, kad daugiau nebenorinti gyventi tokioje aplinkoje. Tyrėjos pastūmėta moteris sutiko apsilankyti centre ir pabendrauti su psichologe:

„Aš kažkaip iš pradžių, kai pasiūlė man galvojau reikia nueit išsišnekėt dėl to galbūt, pirmas toks stimulus buvo. Matot, aš sakau nelinkus labai viską pasakot, čia vistiek nepažįstamas žmogus, žinai nieko, kad... nu gal kam nors ir pasakys, bet vistiek nė žino, kas aš, nė reklamuojusi, kur aš dirbus... Nu taip su svetimu žmogum ko gero lengviau išsišnekėt, negu aš nueičiau kokiai draugei pasakot“

Šiai moteriai yra reikalingas asmuo, kuriam ji galėtų pasipasakoti skaudžius išgyvenimus, kurie liko po patirto smurto nuo sūnaus ir tragiškos vyro mirties. Greta pasakojo, kad nėra linkusi aplinkiniams užkrauti savo problemų, kadangi kiekvienas jų turi savų. Moteris nėra užsidariusi, ji bendrauja su draugais, artimaisiais, tačiau į centrą ateina pas profesionalą, savo srities

specialistę psichologę, kuri sugeba bei moka išklaudyti, o kartu gali duoti ir naudingų patarimų, tai Gretai ir yra svarbu.

Sonata vis dar kenčianti ir patirianti vyro išpuolius, jo grasinimus, gąsdinimus, stengiasi namuose neužsidaryti, neatsiriboti nuo aplinkinių, todėl lankosi centre organizuojamuose mokymuose:

„Jau ir pati matau, kad savęs nevaldau. Dėl to ir stengiuosi kuo mažiau sėdėt namie, kad va reiktų eit kažkur. Draugė čia ateidavo, tai pasiūlė. Žino, kaip gyvenu, eik – kitaip bus, pabendrausi, viską, kitaip, einam. Gerai, aišku gerai, prasiblašakai, bent tas dvi dienas per savaitę prasiblašakai, o šalia dar ir įgysiu tą specialybę, vistiek kažkaip kitaip. O taip tai ką sėdi namie, stresuoji, o ką daugiau veikt“

Jaunai moteriai centras suteikia galimybę mokytis, dalyvauti jo organizuojamose veiklose, bendrauti su kitomis moterimis, įsitraukti į aktyvų gyvenimą, neužsidarant savyje su savo problemomis. Nors Sonata ir turi galimybę lankytis pas centre esančią psichologę, kuri padėtų moteriai išgyventi bei susitaikyti skaudžiomis patirtimis (vyro smurtu, persekiojimu, bandymu prieš save pakelti ranką), tačiau ji to atsisako, nes bendravimas su įvairiais žmonėmis centre ir ne tik, dalyvavimas mokymuose jai padeda užsimiršti ir leidžia gyventi kiek įmanoma normalų gyvenimą, o laikas, anot jos, viską padeda išgyventi ir susitaikyti.

Giedrė centre pradėjo lankytis po to, kai vyras pakėlė ranką prieš ją. Moteris tvirtino, kad lankymasis centre ir bendravimas tiek su psichologe, tiek ir su direktore jai padėjo sustiprėti kaip asmenybei, kuri iki tol buvo uždara, vyro prigąsdinta ir visko bijanti jauna moteris:

„Pradėjau savim pasitikėt, nebekreipt į viską dėmesio, kaip anksčiau. Ir tas nu, kaip pasakyt, gąsdinimai tie ne tokie baisūs, kuo anksčiau jis mane šantažuodavo, gąsdindavo tai tikėdavau, bijodavau. Paskui pradėjau nebetikėt juo“

Darbuotojų padrąsinta bei palaikoma moteris pasiryžo skirtis su vyru, išeiti atskirai gyventi nuo jo ir daugiau nebesileisti būti gasdinamai. Patarimai, palaikymas, išsikalbėjimas bei jos išklausymas padėjo susitaikyti su skaudžia patirtimi. Po lankymosi centre ir visų turimų konsultacijų čia ji teigė šiuo metu esanti stipresnė – *Aš jau nebe ta naivi mergaitė, kurią gali menkint visiškai.*

Danai centras ir jame dirbančios moterys yra pats didžiausias ramstis šiuo metu, kai po kėsinimosi nužudyti moteris pasiryžo skirtis su vyru. Vis dar nesibaigiantys teismo procesai, keliamos naujos versijos byloje, siekimas apkaltinti moterį, nors ji yra nukentėjusioji, trikdo

normalų moters gyvenimą. Nesulaukusi reikalingos pagalbos bei paramos iš artimų draugų moteris nusprendė kreiptis čia ir kaip sako, sulaukusi didelio palaikymo:

„Tai, čia nėra kalbos nėra. Sakau čia baisinė parama ir švelniai. Taigi va, Pavardžiūnienė su apsikabinimais, ta tokia aura jos gera, čia nėra kalbos... Visi ir kiek man padėję, ėjo ir teisiškai va. Man tas padėjo labai, kad kaip jos sudalyvavo teisme abi. Dabar kai buvo tas posėdis tai mačiau, kad ir kitokia reakcija visų, ir tų teisėjų kitokia, kad va kažkas susidomėję, o ne tu čia ir kažkokia tavo advokatė tik. Susidomėję, kad gal kažkas kitaip. O ne tai, kad jis kai paverčia juokingu dalyku, farsas kažkoks, o čia va žmonės susidomėję“

Moteriai padeda ne tik darbuotojų palaikymas, bet ir organizacijoje vedami bei registruojami dokumentai apie kiekvienos moters apsilankymus. Šie dokumentai moteriai padėjo dalyvaujant teismo procesuose, įrodant, kad smurtas šeimoje ir visos kitos problemos buvo anksčiau nei teigiama jos vyro. Organizacijoje dirbanti teisininkė padeda išnagrinėti teismo dokumentus, pasiruošti kitiems teismo bylos procesams. Pasak moters, tai itin naudinga, nes neturint patirties ir teisinių žinių yra nelengva suprasti bei įsigilinti į visus dokumentus.

Raminta viena iš seniausiai centre besilankančių moterų, atėjusi ieškoti pagalbos tuomet, kai nusprendė išeiti iš smurtaujančio vyro namų. Su keturiais mažamečiais vaikais pabėgusi, laikinam būste įsikūrusi, pinigų beveik neturinti moteris buvo persekiojama vyro, todėl nepakelianti spaudimo iš jo pusės nusprendė kreiptis pagalbos. Ramintai centro direktorė ne tik padėjo susitvarkyti buitį naujuose namuose (padėjo pasirūpinti reikiamais baldais), bet ir davė daug naudingų patarimų, kurie moteriai buvo ypač naudingi:

„Dominyka labai daug padėjo, nes vien tik josios kai kurie pasakyti žodžiai, kai kurios pasakytos žodžių reikšmės, kurias aš panaudojau paskuitės kaip sako prieš jį savo gyvenime. Viskas žinokit apsivertė aukštyn kojom“

Raminta tvirtino, kad centro vadovės duoti gyvenimiški patarimai apvertė jos gyvenimą, į žmones, į tam tikras situacijas ji pradėjo žiūrėti visiškai kitaip. Atmintyje yra išlikę patarimai net iki dabar, pasak jos, jie niekada nebus užmiršti. Duotos gyvenimo pamokos buvo panaudotos ir gyvenant su antru vyru, tačiau Raminta sakė, kad į visas situacijas ji jau žiūrėjo visai kitaip, neleido, kad vyras ją labai žemintų. Anot jos, centre dirbančiomis moterimis galima pasitikėti, nes jos tave išklausys, padės, o tavo pasakyti žodžiai nebus panaudoti prieš tave, nes aplinkiniams reikia labai atsargiai pasakoti apie savo problemas, nes vieną dieną jis tau draugas, kitą nebe. Centre teikiama pagalba moteriai buvo naudinga kaip asmenybei, kur suteikiama galimybė tobulėti bei stiprinti save:

*„Aš pas Dominyką daug baigiau: ir savigynos kursus, ir buhalteriją buvau pradėjus ir tas toksai dar, kad ateina kitų žmonių, randi bendrą kalbą, pasišneki ir išgirsti, ką jie galvoja ir bandai prie savęs prisiderint. Ir čia tų kitų darbuotojų yra, bandai pasikalbėt, duoda kažką tokio, patarimą. Čia aš tikrai radau. Kaip sakoma, čia aš atradau save. Čia. **Sustiprėjot ar ne?** Taip, sustiprėjau psichologiškai, morališkai, visaip. Bet kokiais kitokiais būdais ir supratau tik tiek, kad kai bendrauji su žmonėm supratau, kaip eina atpažinti žmogų. Užtenka valandą laiko pakalbėt ir aš žinau kuo tas žmogus kvepia. Man daugiau nereikia“*

Pastebima, kad specializuotas pagalbos centras tai vieta, į kurią moterys kreipiasi tuomet, kai šeimoje esančios problemos tampa sunkiai pakeliamos pačioms moterims. Nesulaukdamos reikiamos pagalbos iš artimųjų, ieško jos čia. Centre moteris yra gerbiama, išklausoma, suteikiama pagalba: psichologinė, teisinė ar tiesiog emocinė parama. Centras dirba siekiant kurti bei palaikyti moterų gerovę – organizuojami mokymai, kursai, leidžiantys moterims ne tik pabėgti nuo problemų, bet ir tobulėti kaip asmenybei. Pokalbių metu smurtą šeimoje patyrusios ir centre besilankančios moterys tvirtino, jog čia teikiama pagalba yra labai svarbi ir naudinga joms. Jausdamos emocinę paramą jos sustiprėja kaip asmenybės, kurios nėra paliktos vienos su savo problemomis, suteikiama galimybė išsikalbėti bei sulaukti profesionalių, savo darbą išmanančių specialisčių patarimų, pamokymų kaip elgtis vienoje ar kitoje situacijoje. Sulaukusios patarimų moterys permąsto gyvenimus ir neretai pasiryžta jį keisti – pabėgti nuo smurtautojo, nutraukiant visus ryšius. Ne tik patarimai, bet ir dalijimasis patirtimi atveria galimybes pagalbوتي, kad gyvenimas be smurto gali tapti šviesesnis ir prasmingesnis.

IŠVADOS

1. Smurtas prieš moteris, kaip socialinis reiškinys, egzistuoja jau ne vienerius metus, jo šaknys slypi giliose žmonijos socialinėse praktikose. Smurtas nėra būdingas kuriai nors vienai kultūrai, visuomenei ar žmonių grupei. Tik nuo 1980-ųjų metų smurtas sulaukė didesnio antropologų dėmesio, kur yra suprantamas kaip neteisėtas, nuo socialinių normų nukrypęs antisocialus elgesys, kylantis iš socialinių problemų, kurios sudaro prielaidas jam atsirasti. Smurtas šeimoje prieš moteris tiriamas iš tradicinės feministinės perspektyvos, įrodant, kad smurtas prieš moteris yra socialiai sukonstruota ir kultūriškai patvirtinta lyčių nelygybės pasekmė. Seksualinė asimetrija parodo, kad vyrai vienaip ar kitaip užima aukštesnę padėtį visuomenėje ar bendruomenėje, ko pasekoje, moterys tampa subordinuotos, o vyrai – dominuojančiais. Dauguma smurto atvejų šeimose kyla dėl patriarchalinio šeimos modelio laikymosi, kurį lydi tradicijų bei pažiūrų visuma.
2. Moterys pasakodamos savo gyvenimo istorijas retrospektyviai grįžta į praeitį, kur jų patirtys ir išgyvenimai yra permąstomi, todėl į daugelį dalykų žiūrima visai kitaip, tarsi juos lyginant: ten – čia, praeitis – dabartis, idealu – realu, įvykis – patirtis. Gyvenimo istorijos konstravimas remiasi patirtais skaudžiais įvykiais ir kitais gyvenimiškais išgyvenimais, kuriuos lydi patriarchalinio šeimos modelio laikymasis. Šis modelis išlikęs sutuoktinių bei vyresnio amžiaus artimųjų savimonėje, nors tyrimo metu išaiškėjo, kad moterys tapdavo aktyviomis veikėjomis šeimos gyvenime. Moterų gyvenimo istorijose išryškėjo Lietuvos atgimimo ir nepriklausomybės atgavimo laikotarpis, kuris turėjo įtakos moterų gyvenimams.
3. Moterims traumas yra ne patirti fiziniai sumušimai ir po jų likusios žymės, bet visi asmeniniai emociniai išgyvenimai likę po patirto smurto: fizinio, psichologinio, seksualinio bei ekonominio. Patriarchaliniai lyčių santykiai ir jų pagrindu patiriamas smurtas – sovietinės visuomenės pasekmė. Analizės metu atsiskleidė, kad vyrai savo galią siekia įrodyti ne tik viešojo erdvėje, bet ir privačioje moters atžvilgiu. Vis dar išlaikomas tėvo kaip autoriteto portretas. Išryškėja gero/blogo tėvo bei motinos vaizdiniai, kurie paaiškina šeimose vykstančias problemas. Pastebima, kad visuomenėje smurtas yra tapatinamas su gėda bei einantis iš kartos į kartą, nepripažįstant šalia vykstančio smurto. Kultūriškai moterys, patiriančios smurtą šeimoje, yra paliekamos vienos su savo problemomis, nesuteikiant pagalbos. Tai atskleidžia, kad Lietuvos visuomenė yra individualistinė, visuomeninės problemos tokios, kaip smurtas, nėra sprendžiamos kolektyviniu principu, pradedant nuo artimiausių moterims žmonių. Moterys patiriančios smurtą dažnai yra paliekamos vienos kovoti su savo problemomis.

4. Moterys smurto priežastis sieja su socialinėmis, psichologinėmis bei sveikatos problemomis, kurias lydi alkoholio vartojimas. Alkoholio vartojimas siejamas tiek su socialinių garantijų užtikrintumo ir stabilios finansinės situacijos nebuvimu Lietuvai atgavus nepriklausomybę, tiek ir su genetišku paveldimumu einančiu iš kartos į kartą. Pirminiame vaiko socializacijos etape, augant tėvų šeimoje, matytas smurtas įsisavinamas kaip normalus bei įprastas dalykas, siekiant įtvirtinti patriarchalinius šeimos santykius ir kontroliuoti moterį. Analizės metu pastebėta, kad moterys kartu bando pateisinti vyrų smurto priežastis, prisidengiant praeityje patirtomis sveikatos problemomis, kurios suaktyvėja vartojant alkoholį.
5. Moterys socialines smurto pasekmes glaudžiai sieja su psichologinėmis, kadangi patirtas smurtas sutrikdė tiek moterų vidų, tiek ir jų socialinius ryšius su kitais asmenimis. Analizės metu išryškėjo, kad pagrindinė smurto pasekmė – tai pablogėjusi moterų sveikata. Sveikatą kaip socialinę pasekmę moterų gyvenimams galima išskirti dėl to, kad socialiniai aplinkos pasikeitimai – smurtas, sutrikdė įprastines gyvenimo sąlygas, ko pasekoje atsirado depresija, buvo bandoma žudyti, jaučiama baimė bei įtampa. Smurtautojų persekiojimai, grasinimai, gąsdinimai, siekiant ir toliau kontroliuoti sutuoktinę, sutrikdo moterų gyvenimus bei galimybes įsitraukti į aktyvų visuomeninį gyvenimą. Prarastas pasitikėjimas ne tik savim, bet ir kitais asmenimis, dažnas emocijų nevaldymas trukdo bendrauti su žmonėmis, sumažėja socialiniai ryšiai. Patirtas smurtas verčia moteris tapti atsargesnėmis, nutraukus ryšius su smurtautoju tampama stipresnėmis asmenybėmis, kas skatina siekti naujų tikslų ir į daugelį situacijų žiūrėti visai kitaip nei prieš patiriant smurtą.
6. Specializuotas pagalbos centras – tai vieta, kurioje teikiama kompleksinė pagalba smurtautojų šeimoje patyrusioms moterims. Čia moterys kreipiasi tuomet, kai savo problemų nebegali išspręsti vienos pačios. Moterims yra reikalinga ne materialinė pagalba, o emocinis-psichologinis palaikymas, supratimas, jų problemų neignoravimas. Pagalbos centre dirbančių moterų požiūris į savo darbą yra atsakingas, siekiama kurti bei palaikyti moterų gerovę – organizuojami mokymai, kursai, leidžiantys moterims ne tik pabėgti nuo problemų, bet ir tobulėti kaip asmenybei. Centro darbuotojų pagaba moterys supranta, kad gali pačios keisti savo lokalias socialines sferas: netenkinančią padėtį šeimoje, kasdieniame gyvenime, buityje, nes nėra jos priklausomos nuo vyrų. Dalinantis patirtimi jos permąsto savo gyvenimus, pasiryžta keisti esamą padėtį, nutraukiant ryšius su smurtaujančiais vyrais, atsisakant jo kontrolės.

LITERATŪRA

1. Abbott, P., Wallace, C. (2005). *An Introduction to Sociology. Feminist Perspectives*. Second edition. London and New York: Routledge.
2. Accomazzo, S. (2012). Anthropology of Violence: Historical and Current Theories, Concepts, and Debates in Physical and Socio-cultural Anthropology. *Journal of Human Behaviour in the Social Environment*, 535-552.
3. Allen, K. R. (1988). Integrating a Feminist Perspective into Family Studies Courses. *Family Relations*, Vol. 37, No. 1, pp. 29-35.
4. Allen, K. N., Wozniak, D. F. (2011). *The Language of Healing: Women's Voices in Healing and Recovering From Domestic Violence*. Published online: 03 Jan 2011 <http://dx.doi.org/10.1080/15332985.2010.494540> [žiūrėta 2014 04 23].
5. Ashwin, S. (2000). *Gender, State and Society in Soviet and Post-Soviet Russia*. London and New York: Routledge.
6. Atkinson, R. (2002). The Life Story Interview. In J. F. Gubrium and J. A. Holstein (eds) *The Handbook of Interview Research: Context and Method*, pp. 121–41. London: Sage.
7. Barnard, A., Spencer, J. (2010). *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology. Second Edition*. London and New York: Routledge.
8. Bernard, H. R. (2006). *Research Methods in Anthropology. Qualitative and Quantitative Approaches*. Fourth edition. AltaMira Press.
9. Benezet, G. (1999). Trauma signals in life stories. In Dawson, G., Rogers, K. L., Leydesdorff (Eds.), *Trauma and Life Stories (Routledge Studies in Memory and Narrative)*. Taylor & Francis.
10. Berger, P. L., Luckmann, T. (1999). *Socialinis tikrovės konstravimas: žinojimo sociologijos traktatas*. Vilnius: Pradai.
11. *Code of Ethics of the American Anthropological Association*. (1998). <http://www.aaanet.org/committees/ethics/ethicscode.pdf> [žiūrėta 2014 04 24].
12. Dasgupta, S. D. (2001, February). *Towards an understanding of women's use of non-lethal violence in intimate heterosexual relationships*. Harrisburg, PA: National Online Resource Center on Violence Against Women (VAWnet).
13. Dawson, G., Rogers, K. L., Leydesdorff, S. (Eds.). (1999). *Trauma and Life Stories (Routledge Studies in Memory and Narrative)*. Taylor & Francis.
14. Dirdėlienė, I., Jundulaitė, O. (2011). „Smurtą šeimoje patyrusių ir/ar patiriančių moterų resocializacija krizių centre“. *Sveikatos mokslai*, 2011, Volume 21, Number 7, p. 66-69. ISSN 1392–6373.

15. Diršienė, N., Kriugždaitė, R., Mainelytė, I., Ušackienė, K. (2007). *Metodinės rekomendacijos skirtos prieglobstį smurto šeimoje aukoms teikiančių organizacijų darbuotojams ir savanoriams*. Kaunas
16. Duluth Domestic Abuse Intervention Project – *Power and Control Wheel*. <http://www.theduluthmodel.org/training/wheels.html> [žiūrėta 2014 04 14].
17. Fetterman, D. M (2010). *Ethnography: Step-by-Step*. Third edition. London: Sage.
18. Geertz, C. (1973). Thick Description: Toward an Interpretive Theory of Culture. In *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York: Basic Books, pp. 3-30.
19. Gruodis, K. (1995). *Feminizmo ekskursai. Moters samprata nuo antikos iki postmodernizmo. Antologija*. Vilnius: Pradai.
20. Gustainienė, M. (2005). Smurto prieš moteris priežastys ir prevencija. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2005/1.
21. Herman, J. L. (2006). *Trauma ir išgyjimas. Prievartos pasekmės – nuo buitinio smurto iki politinio teroro*. Vilnius: Vaga.
22. Jackman, M. R. (2002). Violence in Social Life. *Annual Review of Sociology*, Vol 28 (2002), pp. 387-415.
23. Jackson, M. (2002). *The Politics of Storytelling. Violence, Transgression, and Intersubjectivity*. Museum Tusulanum Press.
24. Johnson, M. P. (1995). Patriarchal Terrorism and Common Couple Violence: Two Forms of Violence against Women. *Journal of Marriage and Family*, Vol. 57, No. 2 (May, 1995), pp. 283-294.
25. Kanuha, V. (1996). Domestic violence, racism and the battered women's movement in the United States. In J. L. Edelson & Z. C. Eisikovits (Eds.), *Future interventions with battered women and their families* (pp. 34-50). Thousand Oaks, CA: Sage.
26. Kampanija „UNiTE to end violence against women“. (2008). <http://www.un.org/en/women/endviolence/pdf/VAW.pdf> [žiūrėta 2014 04 07].
27. Kučinskas, V., Kučinskienė, R. (2000). *Socialinis darbas švietimo sistemoje*. Klaipėda.
28. LIETUVOS RESPUBLIKOS VYRIAUSYBĖ NUTARIMAS DĖL VALSTYBINĖS SMURTO PRIEŠ MOTERIS MAŽINIMO STRATEGIJOS IR JOS ĮGYVENDINIMO PRIEMONIŲ 2007–2009 METŲ PLANO PATVIRTINIMO. 2006 m. gruodžio 22 d. Nr. 1330, Vilnius.
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=306081 [žiūrėta 2014 04 18]
29. Mažeikienė, N. *Feministiniai metodai socialiniuose tyrimuose*.
<http://www.lsc.su.lt/downloads/'Feministiniai%20metodai%20socialiniuose%20moksluose'.doc> [žiūrėta 2014 04 17].

30. Moore, H. L. (1995). *Feminism and Anthropology*. University of Minnesota Press.
31. Nesmith, C. (2001). Safety strategies against abuse must reflect culture. WomensENews. Retrieved August 3, 2001, from www.womensenews.org
32. Otterbein, K. (1999). A history of research on warfare in anthropology. *American Anthropologist*, 101, 794–805.
33. Pack, S. (2012). Towards a Reflexive Ethnography: (Re)-inserting the Producer and Process Into the Research Equation. *International Review of Social Research*, Volume 2, Issue 3, October 2012, pp. 43-58.
34. Riches, D. (1986). The phenomenon of violence. In D. Riches (Ed.), *Anthropology of violence* (pp. 1–27). Oxford, UK: Basil Blackwell Ltd.
35. Reinharz, S. (1992). *Feminist Methods in Social Research*. New York: Oxford University Press.
36. Rosaldo, M. Z. (1980). The Use and Abuse of Anthropology: Reflections on Feminism and Cross-cultural Understanding. In E. Lewin (eds.), *Feminist Anthropology. A Reader* (pp. 107-128).
37. Schmidt, B. E, Schroder, I. W. (2001). *Anthropology of Violence and Conflict*. London and New York: Routledge.
38. Silverman, D. (2000). *Doing Qualitative Research. A Practical Handbook*. London: Sage.
39. Skultans, V. (1998). *The Testimony of Lives: narrative and memory in post-Soviet Latvia*. London and New York: Routledge.
40. Slecicka, K. (2005). *Feminizmas. Šiuolaikinio feminizmo visuomeninės ideologijos ir koncepcijos*. Vilnius: Mintis.
41. Sokoloff, N., Dupont, I. (2005). Domestic Violence at the Intersections of Race, Class, and Gender. *Violence Against Women*, 11(1), 38-64.
42. Sorsoli, L. (2009). “I remember”, “I thought”, “I know I didn't say”: Silence and memory in trauma narratives. Published online: 15 Sep 2009
<http://dx.doi.org/10.1080/09658210903168046> [žiūrėta 2014 04 23].
43. Spradley, J. P. (1980). Participant Observation. New York: Holt, Rinehart and Winston.
44. Thompson, L. (1992). Feminist Methodology for Family Studies. *Journal of Marriage and Family*, Vol. 54, No. 1, pp. 3-18.
45. Tyrimo ataskaita – „Smurto prieš moteris šeimoje analizė ir smurto šeimoje aukų būklės įvertinimas“ http://www.bukstipri.lt/uploads/Tyrimas_Smurto_pries_moteris2008.pdf [žiūrėta 2014 04 18].
46. Turner, V. (1969). *The ritual process*. Chicago: Aldine.
47. Van Gennep, A. (1960). *The rites of passage*. Chicago: Chicago University Press.

48. Walter, L. (1995). Feminist Anthropology? *Gender and Society*, Vol. 9, No. 3, pp. 272-288.
49. Wesely, J. K. (2006). Considering the Context of Women's Violence. Gender, Lived Experiences, and Cumulative Victimization. *Feminist Criminology*, Vol 1(4), pp. 303-328.
50. Whitehead, N. (2004). Rethinking anthropology of violence. *Anthropology Today*, 20(5), 1-2.
51. Yllo, K. A. (1993). Through a feminist lens: Gender, power and violence. In R. J. Gelles & D. R. Loseke (Eds.), *Current controversies on family violence* (pp. 47-62).
52. Yoshihama, M. (1999). Domestic violence against women of Japanese descent in Los Angeles: Two methods of estimating prevalence. *Violence Against Women*, 5, 869-897.